



SLOVANSKA KNJIŽNICA  
LJUBLJANA

D 2744

FRAN ERJAVEC

**KMETIŠKO  
VPRAŠANJE  
V SLOVENIJI**

1928  
LJUBLJANA

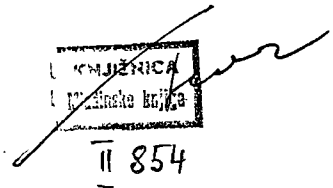


# Kmetiško vprašanje v Sloveniji

Gospodarska in socialna slika

Napisal

Fran Erjavec



V Ljubljani 1928

Izdala in založila „Jugoslovanska kmetška zveza“

Ta razprava je — pregledana in popravljena — ponatisnjena  
iz „Domoljuba“, kjer je izhajala od l. 1926—1928

D 274



№ 2.11 1955 / '2' 9

## Predgovor.

Kmetijstvo je najvažnejša panoga narodnega gospodarstva, saj prideluje to, kar je med človeškimi telesnimi potrebami najnujnejše, namreč našo vsakdanjo hrano. Razen tega je kmetiški stan v Sloveniji najštevilnejši. On je kakor noben drug stan vkoreninjen na ozemlju, ki ga smatramo za našo narodno posest in v njem je kakor nikjer drugod vtelešena naša narodna samobitnost, katere najbolj žilav čuvar in oblikovalec je bil od nekdaj, je še danes in bo, upajmo, tudi v bodočnosti. Vsi vemo, da so izšli skoro brez izjeme vsi največji slovenski duhovi neposredno iz kmetiškega ljudstva, dočim so stanovi, ki so izgubili živo zvezo z našo grudo, skoro sterilni. Središče slovenske tvorne sile, slovenske narodne samoniklosti in oblikovanja narodne volje je zato v slovenskem kmetu, dočim so se kazali in se kažejo drugi stanovi v večji ali manjši meri neplodne in tudi narodno nezanesljive.

Že iz teh razlogov je kmetiško vprašanje osrednje slovensko vprašanje, ne glede na to, da se morajo tudi naši gospodarski pogledi danes bolj in bolj zaustavljati pri kmetijstvu, saj vidimo, da se pojavlja v razvoju slovenske industrije in slovenskega obrta opasen zastoj. Prihajamo polagoma morda že do viška naše današnje gospodarske krize. Zato je tudi skrajni čas, da začnemo z vso resnostjo raziskovati današnje socialno in gospodarsko stanje našega naroda ter iskati izhodov iz te krize. In tudi v tem pogledu stoji vprašanje slovenskega kmetijstva v ospredju vseh naših današnjih gospodarskih in socialnih vprašanj.

Kljub tej važnosti pa vidimo, da sta se pečali in se pečata slovenska znanost in publicistika z našim kmetiškim vprašanjem razmeroma jako malo, kar je jasen znak naše precejšnje lahkomiselnosti. V našem tisku se sicer večkrat pojavljajo kakšni drobci, toda celotnega problema se ni lotil doslej še nihče. Vem, da sta vzrok tega v prvi vrsti neodpušljiva zanemarjenost naše statistike in pomanjkanje zanesljivega podrobnega gradiva, toda vprašanje je takega življenjskega pomena za nas, da bi morali skušati premagati vsaj za prvo silo tudi te težave.

Ker se pa nihče izmed bolj poklicanih ne loti tega vprašanja, ga skušam raziskati in očrtati jaz. Predobro se zavedam vseh pomanjkljivosti te študije, toda utemeljene so v veliki meri v že zgoraj omenjenem pomanjkanju statistike in zanesljivega

podrobnega gradiva. Kritika, katere si le želim, mi bo najbrže popravila marsikatero navedbo in ovrгла marsikatero trditev, a to ravno hočem doseči s pričujočim spisom. Čim podrobnejša, intenzivnejša in strožja bo kritika, tem več novega in zanesljivejšega gradiva dobimo in tem popolnejša bo slika, ki sem jo skušal podati v tem delcu. In to je v prvi vrsti moj namen, vendar ne tajim, da sem hotel z njim tudi opozoriti vse, ki delujejo na kakršnemkoli polju med slovenskim kmetiškim ljudstvom, ne izvzemši naših političnih delavcev, na nekatere važne točke slovenskega kmetiškega vprašanja, ki je pri nas zlasti po prevratu gotovo neprimerno bolj komplicirano, nego pa n. pr. pri Hrvatih ali Srbih, a smo ga doslej gledali po večini jako enostransko.

Končno se moram na tem mestu prisrčno zahvaliti še g. ing. R. L a h u za vse mnogoštevilne nasvete in vso drugo strokovno pomoč, ki mi jo je dajal ob priliki sestavljanja tega delca.

V Ljubljani, pomladi l. 1928.

Fran Erjavec.

# I.

## Slovenski kmet v preteklosti.

Slovenski kmet je že od nekdanj velik revež. Ko so prišli Slovenci v VI. stoletju po Kr. r. v svojo sedanjo domovino in so živeli še v zadrugah, so bile te zadruge izprva svobodne lastnice svoje zemlje.

Že v naslednjih stoletjih so pa prišli Slovenci pod nadoblast Obrov in različnih nemških plemen, ki so polagoma popolnoma in za dolga stoletja zavladata nad njimi. Z Nemci je polagoma zavladata v slovenskih deželah tudi nemški pravni red in z njim tako zvani fevdalni sistem. Po nemškem pravu je postala namreč zavojevana zemlja s prebivalstvom vred last vladarjeva in ta jo je dajal svojim dvorjanom in bojnim tovarišem v nekak najem ali fevd. Ti so začeli zidati po hribovskih in brdih utrjene gradove in kmet je prihajal v vedno večjo odvisnost od tuje gospode. V zasebni ali skupni lasti kmetov je ostal v smislu staronemške vaške ustave, ki se je uveljavila tudi pri nas, le del zemljišč, a še izmed teh si jih je mnogo prilastil graščak in priznal kmetom le pravico, da jih smejo uporabljati za domače potrebe (servituti = služnosti). Nekdanje zadruge so polagoma propadale in končno popolnoma izginile.

Dokler še niso poznali denarnega gospodarstva, ta novi jarem povečini še ni bil pretežak, zakaj graščak navadno ni zahteval od podložnih kmetov mnogo več, nego je potreboval zase in za svojo družino.

Težji je pa postal položaj, ko se je začelo uvajati denarno gospodarstvo in se je vdajala gospoda vedno bolj razkošnemu življenju na račun podložnega kmeta. Graščak je zahteval vedno več in več, uvajal je vedno nove dajatve ter utesnjeval starodavne pravice. Razen tega so tlačile v tisti dobi našega kmeta še razne kužne bolezni in uime, največ je pa trpel vsled neprestanih turških navalov. Turki so skoro 300 let strašno pustošili in požigali slovensko zemljo in odganjali tisoče y sužnost. V teh stiskah je bil navezan kmet samo nase, zato se ga je začel polaščati obup. Začel je segati po samopomoči in že v zgodovini XV. stoletja beremo o kmetiških uporih proti graščakom, ki so se pa radi slabe organizacije, nezadostnega orožja in bojne neizvežbanosti ponesrečili. Največji tak upor za »staro pravdo« se je vršil leta 1573. pod vodstvom Matije Gubca, ki se je končal s strašnim porazom kmetov, ki so bili izročeni odslej še večjemu zatiranju od strani graščakov.

Na boljše se je obrnilo šele pod vlado cesarice Marije Terezije in njenega sina Jožefa. Tedaj je bil uveden prvi davčni kataster, ki je služil odslej za podlago pri odmeri davkov, in leta 1781. je bilo odpravljeno osebno robstvo kmetov. S tem in z nekaterimi drugimi zakoni je bil izdatno izboljšan položaj kmeta.

Še bolj so olajšali graščinski jarem Francozi, ki so imeli od leta 1809. do 1813. zasedeno zapadno polovico slovenskih dežel, a kar jim je hasnilo, to so pa pobrali silni davki, vojske, draginja itd. Po odhodu Francozov so se vrstile z Avstriji tudi prejšnje razmere, a ne za dolgo. Prebujajoči se narodi niso mogli več trajno prenašati popolne nadvlade plemstva, temveč so jo kmalu zrušili. To se je zgodilo v viharnem letu 1848.

Za slovenskega kmeta je revolucija leta 1848. eden najznamenitejših dogodkov v njegovi zgodovini. Tedaj so se uprli kmetje in meščani, zahtevajoč odpravo podložništva in ustavne pravice, a dočim so ti že po par letih večino svojih priborjenih pravic zopet izgubili, je pa prinesla ta revolucija kmetom popolno osvobodjenje izpod stoletnega graščinskega jarma. Tedaj prvič sklicani državni zbor je že na svoji seji dne 31. avgusta 1848 sprejel zakon o zemljiški osvoboditvi in odpravi podložništva, ki ga je cesar teden dni nato tudi potrdil. Kmalu nato so sledile še natančnejše določbe (4. marca 1849 je bilo n. pr. določeno, katere služnosti prenehajo brezplačno in katere za odškodnino), a v naslednjih letih je bilo potem s pomočjo posebnih komisij izvršeno ogromno delo kmetiške ali zemljiške odveze.

Kakšnega pomena je bila ta za našega kmeta, razvidimo najbolje iz dejstva, da so znašale dotlej dolžnosti slovenskih podložnikov graščinski gospodi letno okroglo 1,300.000 dni ročne tlake in 900.000 dni vprežne tlake (na Kranjskem je bilo n. pr. 17 vrst tlak); vrednost desetine, ki so jo morali plačevati slovenski podložniki, je dosegla po tedanji cenitvi letno 500.000 goldinarjev, v gotovini so plačevali davka nad 300.000 glđ. (na Kranjskem je bilo n. pr. 59 različnih davščin v gotovini in 93 v pridelkih) in približno toliko so znašale tudi pristojbine za posestne izpremembe. Vrednost vseh podložniških dolžnosti so cenili po jako nizki cenitvi (1 dan tlake z 2 konjema n. pr. le 10 $\frac{2}{3}$  do 13 $\frac{1}{2}$  krajcarja) na okroglo 21 milijonov goldinarjev, kar odgovarja približno poldrugi milijardi današnjih dinarjev. Dve tretjini tega zneska so morali plačati podložniki s pomočjo dežel, ena tretjina je pa odpadla kot davek na gospodo. S to odvezo sta postala po tolikih stoletjih kmet in graščak enakovpravna državljana.

Ta osvoboditev izpod graščinskega jarma pa vsaj gospodarskega položaja našega kmeta ni bistveno izboljšala, temveč ponekod še poslabšala, kakor je ugotovil že na I. katoliškem shodu leta 1892. Fr. Povše, ki je razpravljal o kmetiškem vprašanju. Zakaj, kar je moral dajati poprej graščaku, mu je



pobrala odslej država v obliki hitro naraščajočih davkov, zlasti za vojaštvo in drago centralistično upravo, izgubil je razne ugodnosti, ki jih je imel poprej od graščin, in nerešena je ostala cela vrsta vprašanj (n. pr. razne služnostne pravice, vprašanje velikih površin skupnih zemljišč itd.), kar je povzročalo pogosto velike neprilike.

Če pregledamo slovensko kmetijstvo neposredno po letu 1848, to je v začetku petdesetih let, tedaj vidimo, da je znašal n. pr. na Kranjskem poljedelski pridelek:

ajde . . . . .	577.000	mernikov
ovsa . . . . .	562.000	„
pšenice . . . . .	448.800	„
rži . . . . .	362.600	„
prosa . . . . .	252.200	„
koruze . . . . .	84.500	„
stročnih sadežev . . . .	10.500	„
lanenega semena . . . .	14.000	„
krompirja . . . . .	2,450.000	„

Živinoreja je bila razvita precej slabo, kajti na Kranjskem so n. pr. našteji l. 1851. le 20.269 konj, 187.107 goveje živine (jako slabih pasem, kajti vsaka glava je tehtala povprečno le 300—400 funtov), 75.200 prašičev, 67.542 ovc (zlasti na Notranjskem) in 100.000 panjev čebel, razen tega so se pa pečali Dolenjci in Vipavci tudi s svilorejo. Gozdov je bilo na Kranjskem l. 1852. okroglo 703.500 oralov, ki so jih pa ravno v tistih letih na Notranjskem zaradi gradnje železnice neusmiljeno izsekavali, zaradi česar se je tudi že tedaj glasno pojavljala zahteva po zakonu v varstvo gozdov. Zemljišča so bila silno razkosana, saj je bilo n. pr. l. 1852. na Kranjskem razkosanih 229.847 oralov njiv na 609.000 parcel s 73.469 posestniki.

Na splošno so tedaj cenili, da je na Kranjskem aktivna le Dolenjska, dočim pa Gorenjska in Notranjska pasivni za več kot eno tretjino. To izgubo so krili Gorenjci deloma s tedaj precej močno razvito industrijo, Notranjci pa s spedicijo, ki je donášala Kranjcem nad 2 milijona goldinarjev letno. To je po zgraditvi železnice seveda odpadlo. Obrestovanje posestev so cenili komaj na 2—3%.

Prav posebno težki časi so se pa začeli za našega kmeta v šestdesetih letih, ko je zavladal z obnovitvijo ustavnega življenja v Avstriji *liberalizem*, ki je sicer osvobodil ljudstvo graščaka, a ga zaslužnil kapitalu. Ta je proglasal popolno gospodarsko svobodo in v tem duhu so se sklepale tudi tedanje postave, med katerimi so mnoge neizmerno škodovale našemu kmetu (n. pr. zakon o svobodnem razkosavanju zemljišč in o dednem pravu l. 1868., o obrestih iz l. 1866. itd.), ali pa ni bil zmožen ustvariti niti najpotrebnejših zakonov za ureditev različnih perečih zadev (za zakone o agrarnih operacijah, sprejete l. 1883., se je bilo n. pr. treba boriti skoro 15 let; kljub prošnjam

Kranjske kmetijske družbe ni hotela uvesti obveznega zavarovanja proti požaru, agrarne operacije se skoro niso premaknile z mesta itd.).

Ker ni varovala kmeta in njegovega posestva nobena postava, se je začel pollaščati njegove zemlje iznova zemljiški, industrijski in bančni kapital, kmet je lezel v vedno večje dolgove, njegova prehrana je bila nezadostna, zaradi česar je bila tudi Avstrija glede umrljivosti skoro na čelu evropskih držav ( $28\%_{/00}$ ), po naših vaseh je pel boben in ljudstvo je trumoma bežalo v Ameriko. Leta 1886. je bil n. pr. proračunan čisti katastralni dohodek iz zemlje v avstrijskih deželah na 165 milijonov goldinarjev, dolgov je bilo pa vpisanih na kmetijskih posestvih 2176 milijonov goldinarjev, ki so se od l. 1858. potrojili, a tu še niso všteti nevknjiženi osebni dolgovi, ki so bili zaradi običajnih oderuških obresti še groznejši. Ako računamo obresti tega dolga in pa zemljiške davke, ki so znašali tisto leto nad 35,000.000 gld., vidimo, da je kmetoval avstrijski kmet že tedaj z izgubo, in če vzamemo dvajsetkratni čisti dohodek zemljišč kot podlago njegove vrednosti, vidimo, da so bila vredna manj nego na njih vknjiženi dolgovi. Dejansko je bil položaj seveda nekoliko boljši, ker so tu vračunane tudi vknjižene dote in nevknjiženi plačani dolgovi, a če pa vpoštevamo na drugi strani nevknjižene osebne dolgove, se slika bistveno ne izpremeni mnogo. To dejstvo nam dovolj jasno potrjuje strahotno število dražb kmetijskih posestev. Od leta 1870. do 1880. je šlo v Avstriji na boben 62.119 kmetij, od leta 1880. do 1886. pa novih 78.093.

Pri nas je vladala taka revščina, da so n. pr. prodajali na Dolenjskem po 1000 gld. vredne kmetije po 5 gld. Posestvo nekega A. Kuntariča v Vrhovski vasi, cenjeno na 1080 gld., se je prodalo za — dva goldinarja in še to kostanjeviški davkariji, spomladi leta 1878. pa je bil prodan na Brdu mlin, cenjen že 14 let poprej na 34.000 gld., za 5400 gld., in leta 1889. je imela Kranjska izmed vseh avstrijskih dežel največ malih prisilnih prodaj. V teh letih je sicer propadlo tudi mnogo graščin (samo na Kranjskem n. pr. od leta 1850. do 1910. okroglo 150), toda od tega so imeli velike dobičke le prekupci.

Najhujše šibe za našega kmeta so bile svobodno zadolževanje (samo l. 1891. je bilo n. pr. na Kranjskem vknjiženih 3248 novih hipotek, od teh 620 nad 6 odstotnih in približno tako je bilo vsako leto) in razkosavanje zemljišč, militarizem, ogromni davki, ki so znašali ponekod na Kranjskem polovico in še več vrednosti zemljišča (pri regulaciji zemljiškega davka se je n. pr. izkazalo, da je plačala Kranjska v 20 letih 18 milijonov goldinarjev preveč davka), prevelike dote, liberalni oderuhi po deželi, uime (leta 1890. je stradalo vsled pomladanskih poplav samo na Dolenjskem in Notranjskem nad 40.000 ljudi, trtna uš je uničila vinograde itd.), konkurenca tujih poljedelskih sadežev (leta 1873. je n. pr. stal 1 q pšenice 16.60 goldinarjev, leta

1890. pa samo 8.91 goldinarjev, razen tega se je pa v tej dobi še kupna vrednost denarja zmanjšala za okroglo 15 odstotkov) in grabežljivost kapitalističnih špekulantov, kar je gnalo naše ljudstvo v obup in k alkoholu. Liberalni državni zbori in liberalne vlade so pritirale vso državo, zlasti pa še slovenskega kmeta, na rob popolnega gospodarskega propada.

V teh žalostnih razmerah se je pojavila tudi pri nas proti koncu preteklega stoletja rešilna misel, ki se je zvala za družništvo. Po deželi so se začele porajati številne kreditne in konsumne zadruge, za katere si je pridobila posebno velike zasluge duhovščina z dr. J. Ev. Krekom na čelu, ki je postal ravno zaradi svojega dela na zadružniškem polju največji dobrotnik slovenskega kmeta. Liberalna stranka je sicer uprizarjala proti dr. Krekovemu delu na zadružniškem polju grdo gonjo, ker so bili z njim zadeti v srce oderuhi, glavni stebri te stranke, toda ljudstvo se je oprijemalo te svoje rešilne bilke z največjo ljubeznijo, ker je hitro uvidelo izredno blagodejne posledice zadružništva.

Razen tega je bilo po padcu pogubnega liberalizma sklenjenih tudi več, za kmeta jako koristnih postav (n. pr. proti oderuštvo l. 1881., v varstvo gozdov, davčne reforme), oživela so melioracijska dela in kmetijski pouk, tako da se je proti koncu preteklega stoletja položaj našega kmeta vendarle nekoliko izboljšal. To izboljšanje pa našega kmetijstva še tudi ni postavilo na trdne noge, kajti še l. 1898. je bilo samo na Kranjskem vknjiženega na kmetskih posestvih 132 milijonov zlatih kron dolga, ki se je poviševal vsako leto za okroglo 8 milijonov kron (obresti zanj so znašale skorò šestkrat več nego ves zemljiški davek), in še l. 1902. je izračunal tedanji ravnatelj Kranjske kmetijske družbe, da ima kranjsko kmetijstvo vsako leto okroglo 5 milijonov kron več izdatkov nego dohodkov. Zunanji izraz bednega stanja slovenskega kmetijstva je bil strahoten beg z rodne grude; samo s Kranjskega se je n. pr. izselilo od l. 1896. do 1910. v Ameriko 110.372 oseb, med katerimi je bila ogromna večina kmetijskega stanu, celo gruntnarjev, ki niso mogli doma več izhajati.

Prav znaten korak k izboljšanju bednega položaja slovenskega kmeta je bil storjen tudi l. 1908., žal le, da samo na Kranjskem. Tedaj je bilo namreč v kranjskem deželnem zboru zrušeno dolgoletno gospodstvo nemških veleposestnikov in slovenskega liberalnega meščanstva, ki ni imelo niti najmanjšega zmisla za kako smetreno socialno in gospodarsko delo v korist širokih plasti ljudstva. Deželni zbor in deželni odbor je dobila v roke "Slovenska ljudska stranka", ki je razvila delavnost, kakršne Kranjska dotlej še ni videla. Samo od leta 1908. do 1913. je bilo sprejetih v deželnem zboru nad 1000 sklepov in 55 zakonov, izmed katerih se je tikal pretežni del kmetijskih zadev. Razen širokopotezne akcije za elektrifikacijo

dežele ter cestnega, vodopravnega in lovskega zakona so bili sprejeti zakoni, oziroma sklepi glede razdelbe in zložbe zemljišč (okrog l. 1880. je imelo le 4% kranjskih katastralnih občin po večini arondirana zemljišča, 6·3% deloma rastresena, 87·7% pa po večini rastresena; dobile so se »parcele«, široke po 4 do 11 m in dolge do 2 km ter oddaljene po več kilometrov od domačije), izboljšave pašnikov, varstva planin in pašnih pravic. Deželni odbor je skrbel za vzrejo mladih bikov, za melioracije (do l. 1896. se je izdalo n. pr. na Kranjskem za melioracije le 397.008 gld., dočim se je izdalo na manjšem Koroškem 1,368.912 gld., in Kranjska je bila tudi ena redkih dežel, ki l. 1891. še ni imela nobene melioracijske zadruga), preosnoval je kmetijsko šolstvo, uvedel živinorejske, gospodinjske in druge tečaje, sadjarsko, živinorejsko in gozdno nadzorstvo, organiziral nešteto strokovnih tečajev, podpiral združništvo, gradil nove ceste (140 km), vodovode (32 za 34.000 prebivalcev) itd. Skratka: kranjsko kmetijstvo se je nahajalo v tistih letih v popolnem prerojevanju, ki je obetalo mogočno vplivati na celokupni gospodarski položaj kmeta in ravno plodonosno delo kranjskega deželnega zbora in odbora tistih let nam nazorneje nego kakršnokoli drugo dokazovanje kaže, kakšnega nedoglednega pomena bi bilo tudi za naše kmetско ljudstvo, če bi imeli danes vsaj toliko avtonomije, kot smo je imeli že do prevrata. Žal, da tudi deželni zbori in odbori ostalih kronovin, v katerih so živeli Slovenci (štajerski, koroški, goriški, tržaški in istrski) niso razvili tolike delavnosti, a vzrok je tičal deloma v tamošnjih narodnostnih bojih, v prvi vrsti pa v nedemokratičnih volivnih redih, ki niso pustili ljudstvu do primerne zastopstva in uveljavljenja.

Zadnja leta pred vojno se je ukrenilo torej za slovenskega kmeta od strani zakonodajnih in upravnih oblasti marsikaj, organizacija samopomoči (zadružništva, pouka itd.) je napredovala jako hitro, tako da vsekakor moremo ugotoviti znatno izboljšanje nekdanjega obupnega položaja, toda čudežev v tako kratki dobi tudi ni bilo mogoče izvršiti, zlasti ker so narodnostni boji skoro popolnoma onemogočevali ustvarjajoče delo avstrijskega drž. zbora, v katerem je imel liberalizem še močno besedo (do l. 1913. se je nabralo n. pr. že 12 zakonskih predlogov samo proti razkosavanju zemljišč, a v razpravo ni prišel nobeden). Konkurenca inozemskih kmetijskih pridelkov, domači prekupečevalci, ki so bili za kmeta skoraj isto kot nekoč oderuhi, pomanjkanje poljedelskih delavcev (dr. Krek je pred vojno izračunal, da je padlo njih število v poslednjih 10 letih za 111.000), davki, dragi industrijski izdelki in razne druge okolnosti, o katerih bomo razpravljali podrobneje še pozneje, so povzročale, da slovenski kmet nikakor ni mogel na zeleno vejo. Za sproti je že še izhajal, a tlačili so ga dolgovi, izviraajoči iz prejšnjih časov in naraščajoči vsled prevelikih dot, nesreč, uim, slabih letin itd.

To vprašanje je rešila šele vojna. Res je, da so tudi kmetiška gospodarstva veliko trpela zaradi vojne (rekvizije, zanemarjanje gospodarstva itd.), toda cena kmetijskih pridelkov je tako poskočila, da je velika večina kmetov poplačala vse svoje dolgove in naložila še kake prihranke. S tem je bilo pa naše kmetijstvo rešeno najhujšega bremena, in če pogledamo njegov položaj ob času prevrata, moramo priznati, da je bil na splošno zadovoljiv. Kmet je imel svoje gospodarstvo sicer nekoliko zrahljano, a bil je po večini prost dolgov, tako da je bilo danih mnogo pogojev za ozdravljenje ran, zadanih mu tekom stoletij, ki smo jih v zgorajšnjih vrsticah na kratko preleteli.

---

## II.

### Današnje stanje slovenskega kmetijstva.

Če smo dejali v prejšnjem poglavju, da je bil položaj slovenskega kmetijstva neposredno po vojni razmeroma ugoden in da je bilo danih mnogo pogojev za njegovo končno ozdravljenje, pa danes nihče več ne taji dejstva, da se je ta položaj v zadnjih letih neizmerno poslabšal in da mu zopet groze prav take krize, kakor jih je preživljalo v drugi polovici preteklega stoletja. Žal, da današnjega stanja našega kmetijstva sploh ni mogoče popolnoma točno in izčrpno ugotoviti s potrebnimi številčnimi pregledi, kajti država statistiko, ki je vir in podlaga vseh gospodarskih razmotrivanj, neverjetno zanemarja. Toda že iz onih podatkov, ki so nam na razpolago, moremo uvideti, da stojimo pred krizo, ki ogroža gospodarski obstoj našega naroda.

Nobenega dvoma ni namreč, da smo Slovenci za enkrat še po znatni večini kmetiško ljudstvo zaradi česar je kmetiški stan tudi narodno, socialno in gospodarsko najvažnejši. Da je to res, nam dokazuje že statistika iz l. 1910., ki nam pove, da se je preživljalo prebivalstvo na predvojnem Kranjskem in v slovenskem delu Štajerske, katerega je bilo na 15.800 km<sup>2</sup> okroglo 1.027.000, takole:

s poljedelstvom in gozdarstvom .	671.000 duš ali 65.2 odstot.
z rudarstvom, obrtjo, ind. in trg. .	225.000 duš ali 22.1 odstot.
z ostalimi poklici ali brez poklica .	130.000 duš ali 12.7 odstot.

V zadnjih 15 letih se je to stanje sicer nekoliko premaknilo v škodo kmetijstva in v korist obrti in industrije, vendar moremo s precejšnjo gotovostjo računati,\* da se preživlja tudi v današnji Sloveniji prebivalstvo, katerega je okroglo 1,065.000, nekako takole:

s kmetijstvom . . . . .	671.000 duš ali 63 odstot.
z obrtjo, ind., rudarstvom in trgovino	256.000 duš ali 24 odstot.
z ostalimi poklici ali brez poklica .	138.000 duš ali 13 odstot.

---

\* Po zaključku te razprave so postali znani tudi rezultati ljudskega štetja iz l. 1921., po katerem se je pečalo v Sloveniji s poljedelstvom 63% vsega prebivalstva, z obrtom in industrijo 16%, s trgovino 3.5%, s prometom 5.7%, z drž. službo in svobod. poklici 5%, vojaštva in ostalih poklicev je bilo 6.8%; za vso državo je pa slika naslednja: kmetijstvo 75%, obrt in industrija 9%, trgovina 2.7%, promet 1.9%, drž. nastavljeni in svobodni poklici 3.8%, vojaštvo in ostali 7.6%.

Iz tega razvidimo, da živita še vedno skoro dve tretjini slovenskega naroda od zemlje, zaradi česar lahko trdimo, da smo Slovenci še po prav znatni večini kmetiški narod.

### 1. Posestne razmere.

Prav neugodna slika za naše kmetijstvo se nam že pokaže, če pogledamo površino Slovenije, ki meri okroglo 16.200 km<sup>2</sup> ali 1.620.000 ha, kajti od te je odpadlo l. 1921-22 na:

poljedelska tla	836.358 ha	ali 51.63 %	(v vsej državi 42.13 %)
gozdove . . .	690.633 ha	ali 42.65 %	(v vsej državi 30.58 %)
nerodovitna tla	92.703 ha	ali 5.72 %	(v vsej državi 27.29 %)

To znači, da zavzemajo v Sloveniji poljedelska tla komaj dobro polovico vse površine, gozdovi slabo polovico, nekaj malega je pa nerodovitega sveta.

Res je, da so gozdovi veliko in prevažno naravno bogastvo vsakega naroda, toda za poljedelstvo v ožjem pomenu besede prihajajo v poštev le deloma, zaradi česar je že odstotek poljedelskih tal v precej neugodnem razmerju z odstotkom kmetiškega prebivalstva. Na vsakega prebivalca Slovenije odpadejo komaj dobre tri četrtine hektarja (0.78 ha) poljedelske zemlje, kar pri nas nikakor ne zadostuje za preživljanje, a na vsakega kmetiškega človeka odpade komaj 1¼ ha (1.246), kar je za gospodarsko zdrav in trden kmetiški stan zopet mnogo premalo.

Še nazornejše se nam pokaže to pomanjkanje poljedelske zemlje, če pogledamo velikost naših kmetij. Za to pri nas za sedanjost dobo sicer nimamo podatkov, a služi nam v to svrhu lahko še avstrijska statistika iz l. 1902. za predvojno Kranjsko in slovenski del Štajerske, kajti s tem ozemljem se po večini krije današnja Slovenija glede velikosti ter števila prebivalstva in vsak poznavalec razmer tudi ve, da se te razmere od tedaj niso bistveno izpremenile. Po tej statistiki je bilo torej l. 1902. na označenem ozemlju skupno 144.688 kmetij, in sicer v velikosti

0—1 ha . . . . .	skupaj 34.285 ali 23.7 %
1—5 ha . . . . .	skupaj 47.695 ali 32.95 %
5—10 ha . . . . .	skupaj 25.574 ali 17.73 %
10—20 ha . . . . .	skupaj 24.335 ali 16.8 %
20—50 ha . . . . .	skupaj 10.912 ali 7.52 %
50—100 ha . . . . .	skupaj 1.320 ali 0.9 %
in nad 100 ha . . . . .	skupaj 567 ali 0.4 %

Ali z drugimi besdami povedano:

malih kmetov (0—10 ha) smo imeli . . .	107.554 ali 74.38 %
srednjih kmetov (10—20 ha) smo imeli . . .	24.335 ali 16.8 %
trdnih kmetov (20—50 ha) smo imeli . . .	10.912 ali 7.52 %
velikih posestev (nad 50 ha) smo imeli . . .	1.887 ali 1.3 %

Iz vsega tega je razvidno, da je pri nas ogromna večina kmetiških posestev malih kmetij, zaradi česar upravičeno lahko trdimo, da smo Slovenci narod malih kmetov. In kdor količkaj pozna naše kmetiške razmere, ve, da se vsaj oni »kmetje«, ki imajo manj kot 5 ha zemlje, nikakor ne morejo preživljati zgolj s svojega posestveca. In samo teh je, kakor vidimo, 81.980 ali 56.65 %, kar znači, da je najmanj dobra polovica slovenskih kmetiških gospodarstev pasivnih.

V teh številkah so obsežene seveda tudi one »kmetije«, katerih lastniki se preživljajo še z drugimi dohodki (obrtjo, dnino itd.), a to je umevno samo od sebe, kajti s »posestva«, ki ne meri n. pr. niti 1 ha, v nobenem slučaju ni mogoče živeti. Če bi tedaj upoštevali le prave kmetije, to je one, ki žive zgolj ali pa v pretežni večini od zemlje, bi se zgorajšnje število malih kmetov res za par tisoč glav zmanjšalo, vendar nikakor ne toliko, da bi bistveno vplivalo na zgorajšnja in še sledeča izvajanja, zaradi česar jih lahko mirno obdržimo kot osnovo za našo razpravo. Čeprav namreč odštejemo od zgorajšnjega števila vse one, ki imajo do 1 ha zemlje (kar je pa mnogo, mnogo preveč, ker so tu vštet mali bajtarji, ki se preživljajo z dnino, torej od zemlje), nam ostane še vedno polna tretjina vseh slovenskih »kmetij«, ki ne donášajo lastnikom niti za zadostno preživljanje.

## 2. Poljedelstvo.

Do podobnih zaključkov pridemo, če začnemo podrobneje premotrivati splošni značaj, dohodke in stroške našega kmetijstva. Zgolj kmetijstvu v ožjem pomenu besede namenjena površina je porazdeljena pri nas na posamezne panoge, kakor nam kaže razpredelnica na str. 15.

Iz te razpredelnice je razvidno, da je namenjena komaj dobra tretjina vse slovenske poljedelske zemlje poljedelstvu v ožjem pomenu besede, dobra polovica živinoreji, ostanek odpade pa na vrtove, sadovnjaké, vinograde ter barja in močvirja. Če primerjamo sedaj površino njiv s številom kmetiškega prebivalstva, vidimo, da ne odpade na glavo niti polovica hektarja njiv (0.46 ha), če jo pa primerjamo s številom vsega prebivalstva, pa vidimo, da pride na glavo komaj dobra četrtina hektarja (0.29 ha), kar je gotovo več kot premalo.

Seveda ni zasejana, oziroma zasajena niti zgoraj navedena površina njiv vsa s pridelki za neposredno prehrano prebivalstva, kar nam našo trditev le še bolj podpre. To nam dokazuje tudi statistika, ki nam pove, da so naše njive zasejane, oziroma posajene s sadeži, kakor nam kaže razpredelnica na strani 16.

Iz teh podatkov razvidimo, da nista posejani z žitom, ki tvori najvažnejši del človeške hrane, niti dve tretjini vseh njiv, s korenjastimi in gomoljastimi zelišči, ki nam dajejo tudi pre-



Vrsta	V vsej Jugoslaviji v letih 1920—1924 povprečno vsako leto		V ljubljanski oblasti l. 1924		V mariborski oblasti l. 1924		V vsej Sloveniji v letih 1920—1924 povprečno vsako leto	
	skupaj ha	%	skupaj ha	%	skupaj ha	%	skupaj ha	%
njive . . . . .	6,172.809	55.59	137.643	31'09	173.687	45'08	308.435	37'9
vtovi . . . . .	145.522	1'26	6.545	1'48	5.020	1'30	10.742	1'3
travniki . . . . .	1,561.416	14'05	153.299	34'62	113.972	29.58	256.300	31'6
pašniki . . . . .	2,650.009	23'67	127.677	28'84	69.372	18'01	198.061	24'3
vinogradi . . . . .	168.543	1'52	9.197	2'08	13.108	3'49	21.003	2'6
sadovnjaki . . . . .	245.570	2'21	4.929	1'11	9.603	2'49	15.109	1'8
barja in močvirja . . . . .	189.208	1'70	3.460	0'78	512	0'14	4.354	0'5
Skupaj . . . . .	11,133.077	100	442.750	100	385.274	100	811.876	—

Vrsta sadežev	V vsej Jugoslaviji v letih 1920—1924 povprečno na leto		V ljubljanski oblasti leta 1924		V mariborski oblasti leta 1924		V vsej Sloveniji v letih 1920—1924 povprečno na leto	
	skupaj ha	%	skupaj ha	%	skupaj ha	%	skupaj ha	%
Zrnata zelišča . . . . .	4,638.338	74·20	79.985	58·11	128.149	75·78	199.123	64·5
Stročnice kot samostojna kultura . . . . .	80.005	1·30	1.727	1·25	1.355	0·78	6.495	2·1
Korenasta in gomoljasta želišča . . . . .	251.523	4·07	30.523	22·18	25.977	14·96	60.105	19·7
Industrijska zelišča . . . . .	99.002	1·41	1.194	0·87	3.042	1·75	3.762	1·1
Vrtna zelišča . . . . .	78.094	1·26	2.371	1·72	1.878	1·08	4.521	1·5
Zelišča za krmo . . . . .	229.593	3·43	21.843	15·87	13.286	7·65	32.321	10·6
Ledine . . . . .	796.262	14·33	—	—	—	—	—	—
Skupej . . . . .	6,172.817	100	137.643	100	173.687	100	308.455	

važni del naše neposredne hrane, pa komaj dobra petina. Razmerje med obema vrstama sadežev je sicer precej pravilno, o čemer bomo pa še govorili pozneje, toda za enkrat hočemo le pokazati in povdariti, da ima naš narod mnogo premalo poljedelske zemlje, da bi mogel dobro preživljati Slovenijo, kajti že iz teh podatkov je razvidno, da nam manjka zemlje celo za preživljanje samega kmetiškega prebivalstva. Na vsako glavo kmetiškega prebivalstva ne odpadejo namreč niti tri desetine hektarja (le 0.298 ha ali 2980 m<sup>2</sup>) z žitom obsejanih njiv in niti ena desetina (le 0.089 ha ali okroglo 890 m<sup>2</sup>) s korenjastimi in gomoljastimi zelišči zasajenih.

Podobno sliko dobimo tudi, če pregledamo še naše pridelke. Celokupne poljedelske pridelke slovenske zemlje nam kaže razpredelnica na str. 18 in 19.

Iz tega pregleda je razvidno, da so naši glavni poljedelski pridelki (razen zelišč za krmo): pšenica, ječmen, rž, oves, proso, ajda, koruza, fižol, krompir, repa, zelje, vino, jabolka in hruške. Ker tvorijo ti sadeži tudi skoro ves rastlinski del naše hrane, si približno tudi lahko izračunamo, v koliki meri zadostuje njih pridelana množina za prehrano Slovenije, oziroma njenega kmetiškega prebivalstva. V to svrhu moramo seveda preiskati najprej čisto množino posameznih pridelkov, ki nam ostane za prehrano, kar naj skuša podati razpredelnica na str. 20.

Kakor smo rekli že zgoraj, so to vsaj glede porabe navedenih pridelkov za krmo samo približne cennitve, ker je točne podatke za enkrat še itak nemogoče ugotoviti, vendar bo vsak poznavalec razmer pritrdil, da nekako odgovarjajo dejanskim razmeram. Že iz tega računa pa tudi takoj na prvi pogled razvidimo, da pridelamo najvažnejšega hraniva, to je žita, mnogo, mnogo premalo celo za prehrano kmetiškega prebivalstva samega, dočim nam pa preostane nekaterih drugih pridelkov nekaj tudi za izvoz (n. pr. krompirja, sadja itd.).

Če bi hoteli narediti točen obračun našega poljedelstva, bi morali ugotoviti sedaj še potrebe za prehrano prebivalstva, kar je pa zaradi neenakomernosti hrane pri posameznih stanovih in po posameznih krajih jako težko. Vsaj približno sliko nam bo pa morda vendarle podal tudi le na cennitvi temelječi pozkus, ki ga kaže razpredelnica na str. 21.

Iz tega pregleda bi sklepali, da moramo uvoziti v Slovenijo izmed poljedelskih sadežev letno povprečno okroglo 12.500 vagonov žita in 280 vagonov fižola, izvozili pa bi lahko kakih 1100 vagonov krompirja, 150 vagonov zelja, 170 vagonov repe in 1500 vagonov sadja, dočim bi pridelali ostalih važnejših poljedelskih sadežev nekako ravno za dom.

Do teh zaključkov smo torej prišli potom zgorajšnjih pozkusnih računov, dejansko je pa danes položaj našega poljedelstva še slabši. Res je, da ne uvozimo toliko žita, temveč po mnenju strokovnjakov le kakih 7000 vagonov letno, toda to gre v veliki meri na škodo naše prehrane (druginja žita v prvih

Vrsta pridelka		V vsej Jugoslaviji v letih 1920—1924 povpr. na leto			V ljubljanski oblasti v letih 1922—1924 povpr. na leto			V mariborski oblasti v letih 1922—1924 povpr. na leto			V vsej Sloveniji v letih 1920—1924 povpr. na leto			Cena meseca septembra 1924 v Ljubljani	
		požete površine v ha	pridelka v q		požete površine v ha	pridelka v q		požete površine v ha	pridelka v q		požete površine v ha	pridelka v q		za	Din
			skupno	na 1 ha		skupno	na 1 ha		skupno	na 1 ha		skupno	na 1 ha		
zrna zelišča	pšenica . . . .	1,535.300	14,051.200	8·2	25.460	203.500	6·6	37.600	328.000	7·5	55.350	509.700	8·4	1q	400
	ječmen . . . .	368.500	2,838.700	7·6	11.200	85.100	7·3	9.600	85.800	8·2	20.000	166.100	8·1	1q	350
	rž . . . . .	192.900	1,434.200	7·-	8.500	70.500	7·9	25.650	222.800	7·7	30.300	238.900	7·2	1q	360
	oves . . . . .	388.300	2,352.200	7·6	11.100	106.200	10·-	13.200	122.900	9·3	24.450	215.500	8·8	1q	340
	sirk . . . . .	40.400	298.700	7·4	1.750	14.900	8·5	1.100	10.860	9·2	2.100	17.600	8·6	1q	310
	pira . . . . .	20.500	131.500	6·35	480	2.350	8·-	240	3.850	10·3	560	4.800	8·8	1q	320
	proso . . . . .	35.600	246.500	6·9	4.500	43.100	9·6	2.500	23.600	9·8	7.800	66.400	8·5	1q	330
	ajda . . . . .	16.640	88.000	5·75	1.300	8.750	6·7	680	4.950	6·9	20.850	115.200	5·9	1q	350
koruza . . . . .	1,874.700	25,345.500	13·5	14.700	204.400	13·9	36.850	522.800	14·2	42.050	491.100	11·4	1q	350	
stročnice kot samost. kult.	fižol (sam. kult.)*	49.200	327.000	6·9	1.100	12.300	10·5	500	3.600	7·3	6.550	39.300	6·2	1q	600
	graščica . . . .	13.050	138.100	10·5	120	940	7·8	206	1.620	8·2	326	2.200	6·9	1q	520
	grah . . . . .	4.500	29.800	6·6	90	715	7·6	134	590	4·4	185	1.160	7·7	1q	650
	bob . . . . .	5.200	42.100	8·1	144	1.900	12·-	243	1.760	8·7	343	2.800	8·1	1q	320
	leča . . . . .	3.400	19.100	5·8	18	128	6·9	19	142	7·3	72	328	5·5	1q	680
korenjasta in gomolj. zel.	krompir . . . .	211.900	9,729.900	45·8	22.950	1,799.300	78·6	22.750	1,438.000	63·9	42.000	2,589.200	61·6	1q	175
	pesa . . . . .	23.700	2,215.500	99·3	3.020	417.350	138·1	1.230	181.500	147·5	9.300	813.600	84·3	1q	80
	korenje . . . . .	5.400	284.100	52·6	3.350	258.700	92·9	840	72.500	77·6	3.940	216.200	57·2	1q	120
	repa** . . . . .	—	—	—	850	62.950	76·6	330	36.700	85·1	—	—	—	1q	80



Vrsta pridelka	Celokupni letni povprečni pridelek v Sloveniji v q	Poraba				Čisti ostanek v q	Odpade torej na vsako glavo	
		za seme		za krmo			vsega prebivalstva Slovenije letno kg	kmetiškega prebivalstva v Sloveniji letno kg
		na 1 ha kg	skupaj q	% celokupnega pridelka	skupaj q			
pšenica . . . . .	510.000	180	95.000	—	—	415.000	40-	61·8
ječmen . . . . .	166.000	190	35.000	30	65.000	66.000	6·2	9·8
rž . . . . .	239.000	180	50.000	20	48.000	141.000	13·2	21-
oves . . . . .	215.000	170	22.000	—	300.000	primanjkljaj	—	—
proso . . . . .	66.000	25	2.000	2	1.300	62.700	5·9	9·3
ajda . . . . .	115.000	100	21.000	5	5.500	88.500	8·3	13·2
koruza . . . . .	491.000	35	15.000	60	300.000	176.000	16·5	26·2
stročje . . . . .	100.000	150	20.000	2	2.000	78.000	7·3	11·6
krompir . . . . .	2,589.000	1500	230.000	25	647.000	1,712.000	170-	255-
repa . . . . .	2,300.000	—	—	90	2,070.000	230.000	21·6	34·3
zelje . . . . .	240.000	—	—	5	12.000	228.000	21·4	33·9
vino . . . . .	509.000 hl	—	—	—	—	509.000	47·8	75·8
jabolka . . . . .	694.000	—	—	10	69.000	625.000	58·6	93-
hruške . . . . .	229.000	—	—	5	11.000	218.000	20·4	32·5

\* Ležede črke tu in v naslednjih statistikah pomenjajo približno število.

V r s t a p r i d e l k a	Celokupni čisti pridelek v q	Potrebe za prehrano prebivalstva			Torej nam primanjkuje (—) oziroma ostane (+) q
		na 1 gla- vo v 1 letu kg	samo kmetiško prebivalstvo potrebuje letno q	vsa Slovenija potrebuje letno q	
Krušno žito (pšenica, rž, koruza) . . . . .	732.000	150	1,006.000	1,597.000	— 865.000
Ostalo žito (razen ovsa) . . . . .	217.000	60	402.000	639.000	— 392.000
Stročje . . . . .	78.000	10	67.000	106.000	+ 28.000
Krompir . . . . .	1,712.000	150	1,006.000	1,597.000	+ 115.000
Repa . . . . .	230.000	20	134.000	213.000	+ 17.000
Zelje . . . . .	228.000	20	134.000	213.000	+ 15.000
Vino . . . . .	509.000 hl	45	302.000	480.000	+ 29.000
Sadje, uporabljano za hrano in za sadjevec . . . . .	843.000	65	436.000	692.000	+ 151.000

povojnih letih!), ki je pri velikem delu slovenskega naroda nezadostna, zaradi česar bi lahko rekli, da je nekoliko ugodnejši zaključek, do kakršnega smo pa prišli zgoraj glede žita, skoro — pristradan. Prav tako je glede pridelkov, ki jih pridelamo preveč. Strokovnjaki sodijo, da bi izvozili danes, če bi bile razmere, kakršne so bile pred vojno, lahko čistega najmanj kakih 100 vagonov fižola, 200 vagonov zelja, 500 vagonov vina, 1500 vagonov krompirja, 2000 vagonov sadja in 30 vagonov hmelja, dejansko pa izvozimo seveda mnogo manj\*, ker zaradi neurejenih pogodb nimamo dovolj trga. Naša gospodarska politika se namreč tako malo briga za potrebe slovenskega kmetijstva, da ne moremo spečati niti tistih malenkosti, ki bi jih pri urejenih razmerah lahko. Že če ostanemo pri tu navedenih sodbah strokovnjakov, bi znašala vrednost (po cenah jeseni l. 1925.) našega letnega uvoza poljedelskih sadežev kakih 170 milijonov dinarjev in izvoza samo kakih 95 milijonov dinarjev, kar daje letnega primanjkljaja kakih 75 milijonov dinarjev, toda ta je iz zgoraj navedenega razloga v resnici še večji.

Kakor sem poudaril že ponovno, je ta obračun zaradi velike zanemarjenosti naše statistike le približen, a že iz tega razvidimo z nepobitno gotovostjo visoko pasivnost slovenskega poljedelstva. Popolnoma mirno tedaj lahko trdimo: Slovenija je v poljedelskem pogledu visoko pasivna dežela in slovenski kmet si ne pridelava niti zadostno množino kruha, a tudi ostalih sadežev mu njegova premajhna posestva ne prinašajo toliko, da bi se mogel z njih izkupičkom vsaj prehraniti.

### 3. Živinoreja.

S poljedelstvom v ožjem pomenu besede je v tesni zvezi vedno tudi živinoreja, ki je pri nas morda še važnejši del kmetiškega gospodarstva nego poljedelstvo. O stanju našega današnjega kmetijstva si moremo ustvariti zato pravilno sliko šele tedaj, če raziščemo še stanje živinoreje, ker nam ta dopolni sliko, ki smo jo dobili o poljedelstvu.

Kako važno mesto zavzema živinoreja v našem kmetiškem gospodarstvu, razvidimo že iz površine, ki je pri nas namenjena živinoreji. V prvi vrsti pridejo tu v poštev travniki, pašniki in sadovnjaki, ki so zavzemali:

---

\* Ljubljanska Zbornica za trgovino, obrt in industrijo je podala na kongresu gospodarskih organizacij, ki se je vršil meseca septembra l. 1927. poročilo, v katerem cenil za dobo od 1. septembra 1927. do 31. avgusta 1928. izvoz kmetiških pridelkov iz Slovenije na: 3000 ton fižola, 2—3000 ton sena, 1000 ton sadja, 900 ton hmelja, 800 vagonov goveda, 100 vagonov mesa, 300 vagonov zaklanih prašičev, 250 vagonov konj, 700 vagonov jajc, 4—5000 vagonov drv, 20—25.000 vagonov stavb. lesa in 2000 vagonov oglja.



Vrsta	V vsej Jugoslaviji v letih 1920—1924 povpr. vsako leto		V ljubljanski oblasti l. 1924		V mariborski oblasti l. 1924		V vsej Sloveniji v letih 1920—1924 povpr. vsako leto	
	skupaj ha	% celok. rodov. površ.	skupaj ha	% celok. rodov. površ.	skupaj ha	% vse rodov. površ.	skupaj ha	% vse rodov. površ.
travniki . .	1,501.416	14'05	153.299	34'62	113.927	29'58	256.300	31'6
pašniki . .	2,650.009	23'67	127.677	28'84	69.372	18'01	198.061	24'3
sadovnjaki .	189.208	1'70	3.460	0'78	9.603	2'49	15.109	1'8
skupaj .	4,400.633	39'42	284.436	64.24	192.902	50'08	469.470	57'7

Iz tega pregleda je razvidno, da je namenjena v Sloveniji prav debela polovica (57.7%) vse kmetijstvu posvečene površine izrecno živinoreji (v ljubljanski oblasti celo 64.24%, to je skoro dve tretjini). To pa še ni vse, kajti kakor smo videli pri opisu poljedelstva, je posejanih oziroma zasajenih tudi 33.000 ha slovenskih njiv z zelišči za krmo, s čimer se navedena površina dvigne na 502.000 ha ali 60% vse naše poljedelske zemlje. Pri tem pa še vedno ni vštet sorazmerni del onih njiv, katerih pridelki nam služijo za prehrano prebivalstva in obenem tudi za krmljenje živine (n. pr. njive z ovsem, ječmenom, ržjo, koruzo, krompirjem, repo itd.) in tudi ne one gozdne površine, ki nam služi za pašo. V saj dve tretjini slovenske poljedelske zemlje služita torej le živinoreji, kar nam dokazuje, da smo Slovenci pravzaprav bolj živinorejski nego poljedelski narod.

Če se sedaj takoj ozremo še na pridelke, ki smo jih dobili s te površine n. pr. l. 1924., dobimo sledečo sliko:

Vrsta pridelka	V ljubljanski oblasti		V mariborski oblasti		V vsej Sloveniji	
	skupaj q	na 1 ha q	skupaj q	na 1 ha q	skupaj q	na 1 ha q
seno . . . . .	4,532.169	29'56	4,146.180	36'38	8,678.349	32'97
detelja . . . . .	638.231	43'16	428.416	41'67	1,066.647	42'42
lucerna . . . . .	243 173	52'52	96.923	43'96	340.096	48'24
skupaj . .	5,413.573	—	4,671.519	—	10,085.082	—

Ako prištejemo k temu pridelku sedaj še pridelek na pašnikih, katerih smo imeli l. 1924. okroglo 212.500 ha (v ljublj.

oblasti 130.61 ha in v mariborski 82.387 ha) in za katere smemo računati nekako 15 q trave na vsak hektar, bi se zgorajšnja številka povečala za nadaljnjih 3,200.000 q, to je na 13,270.000 q. Razen tega pa moramo prišteti sem še one pridelke z ostalih njiv, ki jih uporabljamo za krmljenje živine, to je ječmen (65.000 q), rž (48.000 q), oves (300.000 q), koruzo (300.000 q), krompir (647.000 q), repo (900.000 q) itd., kar znese tudi okroglo 3 milijone stotov tako, da moramo računati pridelek vse krme letno na 16 mil. stotov.

S to krmo smo redili l. 1924. naslednjo množino živine:

Vrsta živine	V vsej Jugoslaviji glav	V ljubljanski oblasti glav	V mariborski oblasti glav	V vsej Sloveniji glav
konji . . . . .	1,053.875	28.540	32.599	61.139
goveda . . . . .	3,784.267	188.000	223.000	411.000
prašiči . . . . .	2,517.955	112.095	197.118	309.213
ovce . . . . .	7,618.708	—	—	—
koze . . . . .	1,718.308	7.270	8.787	16.057
osli, mezgi, mule . .	103.969	247	80	327
bivoli . . . . .	28.626	—	—	—
perutnina . . . . .	14,931.850	419.000	622.000	1,041.000

Zaradi popolnosti slike bi bilo pa prišteti sem še 62.188 panjev čebel (v ljublj. oblasti 32.191 panjev, v mariborski 29.997 panjev, v vsej Jugoslaviji pa 573.384 panjev).

Jasnejšo sliko o stanju slovenske živinoreje pa dobimo, če pogledamo, kako je bila ta porazdeljena na naši površini, med našim ljudstvom in po naših kmetijah, kar nam kaže naslednja razpredelnica:

Vrsta živali	V vsej Sloveniji je odpadlo l. 1924 glav (panjev)			
	na 1 km <sup>2</sup>	na 1000 kmetiških prebivalcev	na 1000 vseh prebivalcev	na 1 kmet. posestvo, veliko nad 1 ha
konji . . . . .	3·8	91·1	57·4	0·55
goveda . . . . .	25·4	612·5	385·9	3·71
prašiči . . . . .	19·1	460·8	290·3	2·80
ovce in koze . . . . .	—	—	—	—
perutnina . . . . .	64·3	1551·4	977·5	9·43
čebele . . . . .	3·8	92·7	58·4	0·56

Če primerjamo te številke s predvojnimi, vidimo precej znatno nazadovanje, kajti po stanju iz l. 1910. je odpadlo pri nas na vsakih 1000 prebivalcev 450 govedi in na vsak km<sup>2</sup> 27,1, prašičev pa na vsakih 1000 prebivalcev 485 in na vsak km<sup>2</sup> 28. Kljub temu nazadovanju, ki sta ga zakrivali deloma suši l. 1921. in 1922., deloma pa padajoča rentabilnost živinoreje, kaže zgorajšnja razpredelnica vendarle še precej ugodno stanje. To se pa kaj hitro izpremeni, če začnemo podrobneje pregledovati razdelitev živine na posamezna posestva. Sicer nimamo nobene statistike, koliko živine imajo naši mali kmetje in koliko srednji ter veliki, a vsaj približno sliko bi nam morda podal naslednji račun:

Na 1 ha poljedelske zemlje pride pri nas konjev 0,073, goved 0,49 in prašičev 0,37. Če računamo sedaj, da imajo naše kmetije povprečno  $\frac{1}{3}$  svojega obsega v gozdu in  $\frac{2}{3}$  v poljedelski zemlji, vidimo, da imajo posestva

od 1 do 5 ha	kvečjemu	konj	—	govedi	1·6	in	prašičev	1·2
„ 5 „ 10 „	„	„	„	0·5	„	3·2	„	2·4
„ 10 „ 20 „	„	„	„	1·-	„	6·5	„	4·9
„ 20 „ 50 „	„	„	„	2·4	„	16·2	„	12·2

Če torej prištevamo k kmetom le one posestnike, ki imajo nad 1 ha zemlje, vidimo, da je tretjina slovenskih kmetov (t. j. onih, ki imajo 1—5 ha zemlje in katerih je 33%) sploh brez konj in ima kvečjemu po poldrugo goveje živinče ter po enega prašiča, a naslednja petina (t. j. oni, ki imajo 5—10 ha zemlje in katerih je 18%) ima pa kvečjemu po 3 goveda, dva in pol prašiča ter komaj vsak drugi tudi konja. Vsaj za polovico slovenskih kmetov tedaj lahko rečemo, da imajo živine komaj za najnujnejšo domačo potrebo (mleko, vprego, gnoj itd.) ali pa niti toliko ne in le druga polovica ima od nje tudi večje ali manjše dohodke, s katerimi krije del svojih izdatkov.

Žal, da zaradi pomanjkanja statističnih podatkov ni mogoče natančneje ugotoviti stanja in pomena živinoreje za posamezne naše kmetije, kajti gotovo je, da bi nam tako razmotrivanje pokazalo vsaj za zadnja leta padajoči pomen živinoreje celo za srednja in večja posestva, kaj šele za mala, kjer oni trije ali štirje repi, ki jih premorejo, pač ne morejo bistveno izpremeniti neugodne slike, ki smo jo dobili o našem kmetijstvu, ko smo govorili o poljedelstvu. Dokaže nam pa to trditev tudi razmotrivanje o celokupni slovenski živinoreji.

Najvažnejše dobrine, ki jih imamo od živine so te, da nam služijo za vprego in da nam dajejo gnoj, mleko ter meso. Ker so koristi vprege in gnoja vsebovane že pri poljedelstvu, nam ostaneta tu le še mleko in meso.

Kakor smo videli že zgoraj, imamo pri nas okroglo 411.000 goveje živine, med katero je krav nekako dve petini, torej kakih

165.000. Ako računamo na vsako našo kravo po 5 l mleka dnevno, nam da to dobrih 300 milijonov litrov mleka na leto. Za primerno prehrano je treba računati na vsako osebo po  $\frac{1}{2}$  l mleka dnevno, kar bi zneslo okroglo 120 milijonov litrov za vse naše kmetiško prebivalstvo (za vso Slovenijo pa okroglo 190 milijonov litrov); razen tega pa še po 80 l na leto in na osebo za maslo, smetano, sir itd.), kar zahteva za kmetiško prebivalstvo nadaljnih 53 milijonov litrov (za vso Slovenijo 85 milijonov litrov) letno. Iz tega je razvidno, da bi prodal naš kmet, če bi ga uporabil še za krmo 5 milijonov litrov, lahko kakih 122 milijonov litrov mleka letno, izvozili bi ga pa iz Slovenije kakih 20 milijonov litrov (v obliki mleka ali pa mlečnih izdelkov) v vrednosti 30 milijonov dinarjev.

To je seveda le račun, ki je pa jako oddaljen od dejanskega stanja. Zaradi nedostatkov organizacije našega mlekarstva kmetje po oddaljenih krajih svojega mleka sploh ne morejo vnovčiti, s čimer odpadejo seveda tudi vsi tozadevni dohodki. Nekaj dohodkov daje mlekarstvo le kmetom v okolici mest in industrijskih krajev ter tam, kjer delujejo mlekarske, sirarske in podobne zadruge, dočim ostanejo mnogi milijoni litrov nevnovčeni. To vidimo tudi iz podatkov o izvozu našega mleka, kajti mesto zgoraj navedenih 20 milijonov litrov, ki bi jih lahko izvozili letno, smo prepeljali l. 1924. čez mejo komaj kakih 10 milijonov, zadnje čase pa iz vzrokov, o katerih bomo razpravljali še pozneje, niti toliko ne več. Enako nimamo tudi skoro prav nobenega izvoza sira in drugih mlečnih izdelkov. Tako torej vidimo, da zavzema mlekarstvo v celokupnem današnjem kmetijstvu razmeroma majhno mesto in da krožijo v tem pogledu pogosto popolnoma napačna mnenja. Nekaj rednih dohodkov daje mlekarstvo le srednjim in večjim kmetom v okolici mest in industrijskih krajev ter tam, kjer delujejo tozadevne zadruge, mali kmetje in kmetje po oddaljenejših krajih pa nimajo od njega skoro nobenih ali pa le prav malenkostne dohodke (izvemši seveda njegov pomen pri lastni prehrani).

Drugi del koristi, ki jo imamo od živinoreje, je prireja. Kaka točna statistika je tudi v tem pogledu danes pri nas še sploh nemogoča, a vsaj približno sliko bi dobili, če računamo, da more dati kmet iz hleva vsako leto okroglo 20 % ali  $\frac{1}{5}$  goveje živine, kar bi zneslo v Sloveniji pri stanju govedi leta 1924. okroglo 82.000 glav. Ako računamo čisto težo mesa vsake goveje živine povprečno na 150 kg, (telet po 50 kg in odrasle živine po 250 kg), bi dalo to okroglo 12.5 milijonov kg letno, ki jih naša govedoreja priredi. Recimo, da potrebujemo pri nas na glavo samo  $\frac{3}{4}$  kg govejega mesa mesečno, kar bi zneslo za vse kmetiško prebivalstvo letno dobrih 6 milijonov kilogramov, za vse prebivalstvo Slovenije pa okroglo 9.5 milijonov kilogramov. Iz

tega je razvidno, da priredi naš kmet letno okroglo 6.5 milijonov kilogramov mesa več nego ga potrebuje zase in da bi ga lahko celo izvozil iz Slovenije letno okroglo 3 milijone kilogramov ali 20.000 glav.

Za govedorejo je nedvomno najvažnejša prašičereja. Prašičev smo redili v Sloveniji l. 1924. okroglo 310.000. Ogromno večino jih redimo samo eno leto in če računamo težo vsakega zaklanega prašiča povprečno na 80 kg, da to letne prireje skoro 25 milijonov kilogramov. Letno porabo prašičje masti in mesa smemo računati na vsako osebo povprečno 18 kg (12 kg masti in 6 kg mesa), kar bi dalo za vse kmetiško prebivalstvo okroglo 12.1 milijonov kilogramov, za vso Slovenijo pa okroglo 19.2 milijonov kilogramov. Naš kmet bi tedaj lahko prodal letno nekako 12.9 milijonov kilogramov prašičev in celo izvozil bi lahko iz Slovenije letno okroglo 5.8 milijonov kilogramov ali nad 70.000 glav.

Pri obeh glavnih živinorejskih panogah, to je pri govedoreji in prašičereji vidimo torej precejšnjo aktivnost, ki znaša letno skoro 9 milijonov kilogramov v vrednosti kakih 80 milijonov dinarjev (po cenah spomladi l. 1925.). Če bi torej to množino živine in pa spredaj omenjeno mleko lahko izvozili, bi Slovenija z živinorejo ravno krila primanjkljaj, ki ga ima pri poljedelskih pridelkih. Toda dejanske razmere so tudi v tem pogledu precej drugačne. Dočim smo l. 1923. in 1924. lahko izvozili zaradi nizkega stanja naše valute še skoro vso navedeno živino v Avstrijo in Italijo, sta pa povzročila dvig naše valute spomladi l. 1925. in pa razmeroma slaba kakovost naše živine v izvozu skoro popoln zastoj tako, da spravi danes naš kmet svoje živinče le z največjo težavo v denar in še to pod ceno. Ker skoro ni upanja, da bi se te razmere izboljšale že v bližnji prihodnosti, lahko trdimo, da tudi prireja ne zavzema v naši živinoreji onega pomembnega mesta, kot bi ga lahko in kakor se običajno misli. Res je, da daje prireja v govedoreji in prašičereji našim srednjim in večjim kmetom nekaj stalnih dohodkov, ki se pa v zadnjih časih tudi hitro krčijo, toda ti dohodki danes nikakor niso toliki, da bi mogli govoriti o kaki posebni dobičkarosnosti slovenske živinoreje. Srednjim in večjim kmetom izkupiček iz živinoreje pač krije del izdatkov, toda samo del, masa malih kmetov ima pa od nje le neznatno korist, ki ne krije niti pasivnosti v poljedelskih pridelkih, kaj šele druge potrebe.

Ostale panoge živinoreje na gospodarsko stanje našega kmetijstva ne vplivajo in ne morejo vplivati. Pred vojno smo pač izvažali nekaj žrebet in mladih konj, kar je po vojni izostalo skoro popolnoma, tako da krijemo danes le domače potrebe. Ovce in koze, ki jih rede posamič kaki bajtarji, v večjih množinah pa le po nekaterih redkih gorskih krajih, so le skromen nadomestek za govedo in so

skoro brezpomembne za naše gospodarstvo. Medu smo v prejšnjih letih izvozili nekaj vagonov v Švico, sedaj krijemo le domači trg. Nekaj pažnje pa zasluži vsekakor perutninarstvo, ki daje kmetom po nekterih štajerskih krajih, kjer so bolj arondirana in zato za perutninarstvo primernejša posestva prav važne dohodke, saj celo izvozimo letno kakih 100 vagonov perutnine in do 1000 vagonov jajc. Vse tu navedene panoge so večjega ali manjšega pomena le za izvestno število posameznih kmetij, na celokupni položaj slovenske živinoreje pa nimajo skoro prav nobenega vpliva.

Če bi torej hoteli na kratko posneti današnje stanje slovenske živinoreje, bi rekli, da sta skoro dve tretjini slovenske poljedelske zemlje namenjeni živinoreji, ki zavzema zato tudi prevažno mesto v našem kmetiškem gospodarstvu, toda večina naših kmetov (mali kmetje) ima živine komaj za dom, a tudi srednjim in večjim kmetom zaradi slabe organizacije mlekarstva in pomanjkanja izvoza živine nikakor še ne daje toliko dohodkov, da bi mogli govoriti o kakšni rentabilnosti njih gospodarstva.

#### 4. Gozdarstvo.

Tretji, bistveni del slovenskega kmetijstva je gozdarstvo. Že zgoraj smo povedali, da pokrivajo gozdovi 679.578 ha\* ali 42,9% Slovenije (v ljubljanski oblasti okroglo 406.353 ha in v mariborski okroglo 273.923 ha), ki leže po pretežni večini na absolutnih gozdnih tleh, to je na takih tleh, ki v navadnih razmerah niso sposobna za preoblikovanje v poljedelska tla (njive, travnike itd.). Torej skoro polovico slovenske zemlje pokrivajo gozdovi in že samo to nam dokazuje dovolj jasno, da zavzemajo prevažno mesto tudi v slovenskem kmetiškem gospodarstvu.

Če pogledamo naše gozdove vidimo, da je okroglo dobra tretjina iglastih (261.048 ha), ena tretjina listnatih (229.152 ha) in pičla tretjina mešanih (183.000 ha). Med iglastim drevjem je največ smreke, v krajih ob Savi, Dravi in v Prekmurju je precej belega bora, po kraških tleh je močno zastopana jelka, a v planinskem svetu zlasti macesen in rušje. Listnato drevje zastopa v prvi vrsti bukev (razen v Prekmurju). Dobrih devet desetih vseh naših gozdov je vsled ekstenzivnega gozdarjenja visokodebelnih, dočim je nizkodebelnih in srednjedeblnih jako malo. Posekane prostore morajo posestniki v zmislu veljavnih gozdnih zakonov (najvažnejši je iz l. 1852.) vnovič posaditi (letno 3 milijone drevesc), če se ne zarastejo sami naravnim potom, zato se površina naših gozdov le malo izpreminja.

\* To množino gozdov so izkazovali konec l. 1923. davčni katastri, dočim so izkazovali gozdni katastri 709.116 ha, a statistika poljedelskega ministrstva jih izkazuje 690.633 ha, kar nam najlepše dokazuje površnost in nezanesljivost naše statistike.

Ogromna večina vseh slovenskih gozdov je last posameznih posestnikov, a ostanek je razdeljen na državo (0·41%)\*, cerkev (5·06%), deželo, okraje, občine ter vasi (0·74%) in druge. Ta navidez ugodna slika se pa znatno izpremeni, če pogledamo velikost posameznih gozdnih posestev. Tozadevna statistika nam nudi naslednjo sliko:

Velikost gozdnega posestva	Število gozdnih posestnikov	Posedujejo vse slov. gozdne površine	
		v %	v ha
0—5 ha	133.800	35·02 %	235.495
5—25 „	22.590	27·94 „	18.120
25—50 „	1.580	7·21 „	48.565
50—100 „	297	3·15 „	21.190
100—500 „	230	6·85 „	46.264
500—1000 „	23	2·25 „	16.421
1000—5000 „	28	8·85 „	59.475
nad 5000 „	4	8·43 „	56.845

Ako to statistiko še nekoliko uredimo vidimo, da je nad eno četrtino (26·68%) ali 181.312 ha gozdov v rokah 285 takih veleposestnikov, ki imajo nad 100 ha gozdne površine, dočim ima 1877 velikih kmetov v rokah 10·36% ali 70.404 ha gozdov, 22.590 srednjih kmetov 27·94% ali 188.974 ha in 133.800 malih kmetov 35·02% ali 237.988 ha gozdov. Dočim odpade torej na enega veleposestnika povprečno nad 636 ha gozdov, pa odpade na enega malega kmeta povprečno komaj 1·77 ha, kar je tudi le za domačo porabo gotovo premalo.

Že iz vsakdanjega življenja vemo, da so gozdovi ena največjih bogastev Slovenije, ki nam nudijo stalno znatne dohodke. Pri nas lahko računamo letni prirastek lesa povprečno 2·8 kubičnih metrov na hektar, kar znese letno okroglo 1.900.000 polnih m<sup>3</sup>. Od tega moramo računati kakih 45% ali 855.000 kub. metrov drv in 55% ali 1.045.000 m<sup>3</sup> lesa za tehnično porabo. Seveda dobijo te visoke številke takoj popolnoma drugo lice, če pogledamo koristi, ki jih imajo od njih široke plasti našega kmetiškega ljudstva. Za velikega kmeta in veleposestnika je gozd nedvomno oni zaklad, iz katerega krije primanjkljaje svojega poljedelstva, toda ogromna množica malih kmetov ima gozda komaj za najnujnejšo lastno potrebo, navadno pa še za to ne. Če smo rekli zgoraj, da odpade na malega kmeta povprečno komaj 1·77 ha gozda, ne znaša

\*\* Največ državnih gozdov, namreč 1494 ha od 1687 ha je v radovljiškem okraju, a cerkvenih v krškem (2755 ha) in v radovljiškem okraju (72.220 ha). Te gozdove oskrbuje država.

torej njegov povprečni letni pridelek niti 5 m<sup>3</sup> (4-95) vsega lesa, to je 2-23 m<sup>3</sup> drv in 2-72 m<sup>3</sup> lesa za tehnično porabo, kar je očitno premalo. Pri vsem tem moramo pa pomisliti, da so zlasti mali in srednji kmetje v zadnjih letih naraščajoče krize našega poljedelstva in visoke cene lesa gozdove izsekavali pogosto kar slepo in brez pomisleka na bodočnost tako, da se v bližnji bodočnosti pogosto niti tega naravnega prirastka ne bodo mogli posluževati, kar zgorajšnje zaključke le še poslabša. Pač pa imajo po nekaterih krajih zlasti mali kmetje razen stelje od gozdarstva še nekaj drugih postranskih dohodkov, izvirajočih od ogljarstva, prevoznitstva lesa, domače lesne obrti itd.

Kljub temu, da torej donajajo naši gozdovi znatnejše koristi kvečjemu le srednjim in seveda velikim kmetom, so pa oni vendarle ogromnega pomena za splošno stanje našega kmetijstva, zakaj to je naše največje in najvažnejše izvozno blago. Domačo potrebo lesa so preračunali na okroglo 160.000 polnih kub. metrov za tehnično porabo in okroglo 310.000 polnih kub. metrov za drva. Izvoz lesa iz Slovenije lahko cenimo na 30.000 do 40.000 vagonov letno (l. 1925. smo izvozili 28.000 vagonov, a bila so že tudi leta, ko smo ga izvozili nad 50.000 vag.). Če računamo povprečno današnjo vrednost enega vagona na 6000 Din, zneso to 180 do 240 milijonov dinarjev letno (vsa Jugoslavija je izvozila l. 1924. za 1873 milijonov dinarjev lesa več nego ga je pa uvozila), s čemer bi torej z lahkoto pokrili ves primanjkljaj, katerega smo našli v poljedelstvu.

Če torej vidimo, da je velika večina naših malih in srednjih kmetij danes pasivna, je glavni vzrok ta, da niso sorazmerno udeležene pri posestvu naših gozdov in s tem seveda tudi na užitku njih donosa. Dočim smo videli zgoraj, da poseduje celih 133.800 naših kmetov komaj po 0—5 ha gozda, imajo pa istočasno skoro prav vsi kmetje (131.900) ostalega zemljiškega imetja 0—20 ha, iz česar že lahko sklepamo, da uprav najbolj pasivni kmetje tudi iz gozdov nimajo kaj prodajati, ker teh nimajo, ali vsaj dovolj ne.

\*

To je v kratkih potezah gospodarska slika današnjega slovenskega kmetijstva. Poljedelstvo in živinoreja vsaj malega in srednjega kmeta ne moreta zadostno preživljati, gozda pa nimata toliko, da bi krila iz njegovega donosa svoje primanjkljaje, kakor delata to večji kmet in veleposestnik. Ker pa sestoji ogromna večina slovenskega kmetiškega ljudstva iz malih in srednjih kmetov, mirno lahko trdimo, da večine našega kmetiškega ljudstva vsaj danes in pri današnjih razmerah ne more več preživljati gruda. Naše kmetiško ljudstvo se nahaja torej v preeči, resni in globoki gospodarski krizi, iz katere je treba najti izhoda, če nečemo, da nam propade ravno oni stan, iz katerega smo črpali doslej svoje najboljše življenjske sile.



### III.

## Vzroki in posledice krize našega kmetijstva.

V prejšnjem poglavju smo ugotovili, da preživlja pretežni del slovenskega kmetiškega ljudstva globoko in perečo gospodarsko krizo, ki nikakor ni zgolj začasnega značaja. Če mali in srednji kmet, ki tvorita znatno večino vsega naroda, ne pridelata niti za svoje lastno preživljanje, je jasno, da vodi tako stanje neizbežno v gospodarski propad. Iz naše lastne polpreteklosti vemo, da takega propadanja nikakor ne prepreči življenje samo od sebe, temveč je treba v tem pogledu vedno poseči umetnim potom in smotreno v naravni tok, če nočemo, da se zamajejo celi sloji. Da je pa pravočasna in smotrena pomoč mogoča, pa nikakor ni zadosti, da le ugotovimo krizo, temveč je treba predvsem točno poznati vzroke, ki nam potem sami od sebe naznačijo tudi pota in sredstva za pomoč. In kakor zavisi naše živo življenje, na videz tako preprosto in enostavno, dejansko od nešteti očitnih in skritih činiteljev, tako so tudi vzroki pretresov, ki se pojavljajo v posameznih slojih, vedno jako številni in mnogostranski. Težko bi bilo našteti vse, a pomuditi se moramo vsaj pri najglavnejših.

#### 1. Pomanjkanje zemlje in nje kakovost.

Če pogledamo na zemljevid Slovenije, vidimo, da je po veliki večini gorata ali vsaj hribovita dežela, a je kljub temu bolj obljudena nego drugje, v tem pogledu mnogo ugodnejše pokrajine. Dočim odpade v vsej Jugoslaviji na 1 km<sup>2</sup> povprečno le 49 prebivalcev, jih pride v Sloveniji na to površino kar 65.7. Ker se pečata skoro dve tretjini tega prebivalstva s kmetijstvom, je jasno, da na enega našega kmetiča ne more odpasti mnogo zemlje. To smo videli že v prejšnjem poglavju, ko smo ugotovili, da pripada vsakemu našemu kmetiškemu človeku povprečno komaj 1¼ ha poljedelske zemlje in ¾ ha gozdne površine (odštevši onih 285 velikih posestev in posestnikov, ki imajo nad 100 ha gozda), a še od navedene male površine poljedelske zemlje služita okroglo dve tretjini živinoreji in komaj ena tretjina pridelkom za neposredno človeško prehrano.

Primerjajmo sedaj rodovitnost naše zemlje in to površino, ki odpade na vsakega našega kmetiškega človeka, z množino posameznih poljedelskih pridelkov, ki jih potrebuje človek za svojo lastno prehrano (glej str. 21.), pa bomo videli na prvi mah, da na tako mali površini ni mogoče pridelati zadostne množine posameznih sadežev niti za lastno prehrano, kaj šele za kritje raznih drugih neobhodno potrebnih izdatkov (stanovanje, obleka, davki itd.). Tudi po tej poti pridemo torej do istega zaključka, do kakršnega smo prišli že v prejšnjem poglavju, da namreč slovensko kmetijstvo ne pridelata niti za svojo lastno potrebo, ob enem se nam pa tu prav jasno pokaže glavni vzrok naše poljedelske pasivnosti, to je pomanjkanje zemlje. Naš kmet ima premalo zemlje, da bi mogel pri sedanjem načinu obdelovanja pridelati zadostno množino sadežev za svoje vzdrževanje.

To pomanjkanje zemlje nam prav nazorno kaže tudi dejstvo, ki smo ga prav tako ugotovili že v prejšnjem poglavju, da spada namreč nad polovico (56.65%) naših »kmetov« med male kmetiče, bajtarje in kajžarje, ki imajo le do 5 ha zemlje, a tudi nadaljnja šestina (17.73%) poseduje komaj 5—10 ha zemlje, kar tvori še vedno le majhno kmetijo. Zadostno površino zemlje ima torej pri nas komaj četrtina (25.6%) kmetov, vse druge pa tare v večji ali manjši meri zlasti pomanjkanje zemlje, ki je prva in največja rana našega kmetijstva.

Ali je mogoče to rano ozdraviti? Ne! Že pri zgorajšnjem računu smo upoštevali prav vsa slovensko poljedelsko zemljo, torej nove ni kje dobiti. Pač je pa mogoče pereče pomanjkanje zemlje vsaj po nekaterih krajih in pri nekaterih bajtarjih nekoliko ublažiti, kajti kakor vemo, zemlja ni razdeljena na enake dele med vse kmetiško prebivalstvo, temveč vladajo v tem pogledu tudi pri nas še prav znatne razlike. Dočim se mora zadovoljiti nad 80.000 kmetičev s »posestvom« velikim do pet hektarov, pa na drugi strani vemo, da imamo v Sloveniji 280 veleposestev v skupni izmeri 209.314 ha, ki spadajo pod agrarno reformo, to je, ki prihajajo v poštev za razdelitev med siromašne kmete. Ta veleposestva imajo skupno 45.927 hektarov poljedelske zemlje in 153.975 ha gozdov. Te številke so videti na prvi pogled jako velike, a če jih primerjamo s prej omenjenim številom naših bajtarjev, vidimo, da bi prišla na vsakega komaj dva in pol hektarja, če bi razdelili prav vse, kar je pa seveda neizvedljivo, o čemer bomo pa itak govorili še pozneje. Velikemu in perečemu pomanjkanju zemlje bi torej pri nas ne bilo mogoče odpomoči v popolnem obsegu drugače, nego z zmanjšanjem števil kmetiških posestev, kar je pa seveda zopet jako delikatno in zamotano vprašanje, (ne glede na to, da se s tem resno ogroža ves narod), čeprav vemo, da prisili do tega časih polagoma tudi življenje samo (v Nemčiji se je n. pr. od l. 1895—1907 zmanjšalo število kmeti-

škega prebivalstva za 800.000 duš, dočim je vse prebivalstvo narastlo za nekako 10 milijonov duš).

Bístvo kmetiškega vprašanja v Sloveniji tiči torej v tem, da z razdelitvijo veleposestev do mogočih in za splošno narodno gospodarstvo neškodljivih mej povečamo sedanja premajhna posestveca čim večjega števila naših kmetov, a ker bi s tem, kakor smo zgoraj videli, pri sedanjem načinu našega gospodarjenja še vedno ne mogli rešiti tega perečega vprašanja, moramo pač iskati lekov še na drugih poljih.

Preden pa preidemo na druge panoge kmetovanja, je treba še poudariti to, da zavzema pri znatni pasivnosti našega kmetijstva prav važno mesto tudi — slaba kakovost zemlje. Le nekateri deli naše poljedelske površine imajo namreč dovolj globoko zemljo (Mariborsko polje, Mursko polje, večina Dolenjske in večina Ljubljanskega polja), dočim so znatni deli mnogo preplitki (n. pr. Krško polje, Ptujsko polje, Sorško polje itd.) ali tudi pretežki (n. pr. Haloze), zaradi česar potrebujejo seveda velike množine hlevskega gnoja. Splošen znak vse naše poljedelske površine je pa velika izčrpanost zemlje, kar povzroča našemu kmetiču mnogo znoja, a malo žetve.

## 2. Zastarelo kmetovanje.

Nezadostnega pridelovanja pri nas pa nikakor nista krivi le pomanjkanje zemlje in njena slaba kakovost, temveč v jako veliki meri zastarelo in zaostalo kmetovanje. Dočim hiti gospodarstvo povsod in na vseh poljih z ogromnimi koraki naprej, pa vidimo, da se je pomaknilo slovensko kmetijstvo v poslednjih tridesetih letih kvečjemu — nazaj. To nam jasno kaže statistika povprečnih letnih pridelkov v dobi od l. 1892—1901. na Kranjskem ter v dobi od l. 1920.—1924. v Sloveniji. Iz nje posnemamo, da smo pridelali povprečno na 1 ha:

Vrsta pridelka	Pridelek na 1 ha	
	poprej	sedaj
pšenice . . . . .	8·9 q	8·4 q
rži . . . . .	7·6 „	7·2 „
ječmena . . . . .	8·3 „	8·1 „
ovsa . . . . .	8·9 „	8·8 „
ajde . . . . .	9·7 „	5·9 „
koruze . . . . .	13·1 „	11·4 „
krompirja . . . . .	75·8 „	61·6 „
zelja . . . . .	113·7 „	64·4 „
sena . . . . .	22·8 „	20·1 „
vina . . . . .	10·4 „	24·4 „

Gotovo je, da te številke niso popolnoma zanesljive, a nedvomno je, da se ni premaknilo v poslednjih desetletjih naše poljedelstvo nikamor naprej, dočim je doseglo ravno v tej dobi drugod že ogromne uspehe. Tudi to nam najlepše dokazujejo tozadevne statistike, ki nam povedo, da pridelajo po drugih državah na 1 ha povprečno naslednjo množino sadežev:

Vrste pridelka	Na 1 hektar pridelajo povprečno stotov v:										
	Jugosla- viji	Slove- niji	Avstriji	Češki	Nemčiji	Franciji	Nizo- zemski	Belgiji	Danski	Angliji	Kanadi
pšenice . . . . .	8·2	8·4	13·8	14·8	19·6	13·6	22·4	23·6	27·8	21·3	13·1
rži . . . . .	7·0	7·2	12·4	13·2	16·0	10·6		21·2	15·2		8·6
koruze . . . . .	13·5	11·4	13·8	15·9		9·6					32·7
ječmena . . . . .	7·6	8·1	9·6	14·1	15·7	11·8		26·7	22·7	16·5	12·8
krompirja . . . . .	45·8	61·6	67·8	97·3	116·9	85·0	160·0	168·0	151·0	135·0	102·0
zelja . . . . .	50·4	64·4	160·0	200·0	400·0	350·0	500·0				

Res je, da naša zemlja ni najugodnejša in najboljša za poljedelstvo, a prav tako gotovo je, da je najbrž v marsikateri izmed navedenih držav še mnogo slabša in vendar so zgorajšnje številke vprav porazne za nas, da, skoro bi lahko trdili, da so naravnost sramotne, čeprav se naš kmet nedvomno mnogo bolj trudi in ubija z delom, nego kmetje v navedenih državah. Edini vzrok, da pridelamo pri nas na 1 ha tako malo, mora tičati torej v tem, da ne znamo pravilno kmetovati. To bridko resnico nam dokazuje tudi dejstvo, da so v vseh drugih naprednih državah v zadnjih desetletjih jako močno dvignili rodovitnost zemlje, le pri nas se nismo premaknili, kakor smo ugotovili že zgoraj, niti za ped naprej. V Franciji so pridelali n. pr. od l. 1871.—1880. povprečno po 14·6 hl žita na 1 ha, a od l. 1906. do 1909. 18·0 hl, v Nemčiji pa od l. 1883.—1892. povprečno 15·2 q, a od l. 1906.—1910. celih 20·1 q na ha. Tako so napredovali drugod, dočim smo mi tam, kjer smo bili pred četrto stoletja.

Če vsaj nekoliko natančneje premostrimo zgorajšnjo statistiko, moramo priznati, da ne pretiravamo prav nič, če trdimo, da bi lahko tudi pri nas dvignili rodovitnost vsaj za polovico, pa bi še vedno niti od daleč ne dosegli drugih naprednih dežel. Kakšnega nedoglednega pomena bi bilo to za naše kmetijstvo, nam menda ni treba še posebe izračunavati, saj vidimo na prvi pogled, da bi s tem na mah pokrili skoro vse primanjkljaje, premnogo pridelkov bi pa lahko še v prav pomembnih množinah izvažali.

Kar smo videli zgoraj glede poljedelstva, velja v polni meri tudi za živinorejo, kar nam kaže naslednja statistika:

Država	Na 1 km <sup>2</sup> površine pride			
	konj, oslov, mezgov, mul	goved	prašičev	ovc in koz
Jugoslavija	4·2	15·2	10·1	37·5
Slovenija	3·8	25·4	19·1	—
Francija	6·—	27·—	13·—	35·—
Švica	3·4	36·—	12·—	14·—
Anglija	7·—	37·—	13·—	92·—
Nemčija	8·—	38·—	41·—	20·—
Danska	13·—	56·—	36·—	19·—
Nizozemska	9·9	63·—	38·—	34·—
Belgija	8·1	63·—	37·—	12·—

Torej ista slika kot pri poljedelstvu: med vsemi kulturnimi evropskimi državami smo skoro na zadnjem mestu, čeprav imajo morda le malokje še tako ugodne pogoje za razvoj živinoreje (planinski pašniki itd.), nego pri nas. Tudi tu je prav očitno, da živinoreje skratka ne razumemo in ne znamo, sicer ne bi redili na enako velikem prostoru skoro trikrat manj živine nego Nizozemska in Belgija ter dvakrat manj nego Danska in Nemčija. Razen tega pa daje n. pr. danska krava tudi povprečno po 9·8 l mleka dnevno, dočim ga daje naša komaj 5 l, kar pomenja 1720 l razlike letno pri vsaki kravi.

Najmanj, kar moremo zahtevati od naše živinoreje je, da dvignemo njeno številčno stanje ter mlečnost krav vsaj za polovico, kar je gotovo dosegljivo, kakor nas uče tozadevne izkušnje po drugih državah. Kakega ogromnega pomena bi bilo to ne le za naše kmetijstvo, temveč za ves gospodarski položaj našega naroda, je na dlani, kajti krili bi z lahkoto prav vse domače potrebe, razen tega pa še izvažali desettisoče glav in milijone litrov mleka.

Tako torej vidimo, da velik del našega kmetiškega ljudstva res trpi na občutnem pomanjkanju zemlje, da pa na drugi strani niti te zemlje, kar je imamo, ne izrabljamo tako plodonosno, kot delajo to po drugih kulturnih državah. Zgorajšnje statistike nam jasno dokazujejo, da bi morali mi tudi na tej površini, s katero razpolagamo, pridelati in prirediti vsaj polovico več, s čemer bi se skrajno neugodna slika, ki smo jo videli v prejšnjem poglavju, na mah izpremenila: danes znatno pasivno slovensko kmetijstvo bi postalo visoko aktivno. Vzrok, da smo v tem pogledu še tako daleč zaostali za drugimi narodi in državami, pa tiči v prvi vrsti v tem, da se trdovratno držimo zastarelih oblik kmetovanja in se ne brigamo za ogromne uspehe in na-

predke, ki so jih tudi na kmetijskem polju že dosegli in dobro preizkusili drugi narodi.

To zastarelost nam že na zunaj izpričujeta zlasti dve stvari, to je majhna poraba umetnih gnojil in razmeroma majhno število kmetijskih strojev, katerih se naš kmet poslužuje. V Sloveniji smo porabili n. pr. l. 1925. okroglo 5750 ton vseh umetnih gnojil skupaj (303 vagone superfosfata, 140 vag. Tomazeve žlindre, 66 vag. kalijeve soli in 56 vagonov drugih umetnih gnojil), kar znese na vsak ha poljedelske zemlje komaj 7 kg. To je očitno tako majhna množina, da pri nas skoro niti v poštev ne prihaja. (Francija porabi n. pr. samega superfosfata po 64.6 kg letno na 1 ha, mnogo več seveda še Nemčija, a celo Italija po 20 kg.) Mali kmet pri nas umetnih gnojil sploh ne pozna in tudi srednji se jih poslužuje le redko, kar seveda mora vplivati na množino pridelka.

Podobno je tudi s poljedelskim orodjem. Sicer smo Slovenci v tem pogledu že daleč pred hrvaškim ali srbskim kmetičem (pač pa so veleposestva v tamošnjih krajih opremljena navadno z najmodernejšimi stroji), vendar tudi pri nas še po mnogih krajih skoro ne poznajo strojev, ki jih drugod že splošno uporabljajo. To nam prav lepo kaže statistika poljedelskega orodja in strojev, ki jo prinašamo na str. 37.

Res je, da so po nekaterih, zlasti hribovitih krajih marsikaki poljedelski stroji le težko uporabljivi ali pa sploh ne (n. pr. stroji za košnjo, žetev, motorni plugi i. dr.), vendar imamo tudi pri nas toliko ravnin, zlasti v vzhodnem delu Slovenije, da je n. pr. le 8 motornih plugov in traktorjev vsekakor jako značilno za nezaupanje, ki ga goji naš kmet v splošnem še do strojev. Tudi izredno koristnih sejalnih strojev imamo odločno premalo, prav tako valjarjev itd. Deloma je vzrok tega pomanjkanja modernih kmetijskih strojev nepoznanje njih koristi pri našem kmetiškem ljudstvu, deloma pa naša premajhna posestva, na katerih se stroji ne rentirajo, oziroma kmetič zanje tudi nima dovolj vprege, a kmetijske strojne zadruga so, žal, še vse premalo razširjene. Posledica tega je seveda ta, da je pri nas obdelovanje zemlje dražje, nego bi bilo pa s pomočjo strojev in pogosto tudi slabše, saj je že nepobitno izpričano, da je strojno delo v mnogih primerih izdatno boljše, nego ročno (n. pr. sejanje).

Naravna posledica premajhnega donosa naše poljedelske zemlje je nerentabilnost našega kmetijstva. Pri nas pridelata kmet z velikim trudom in jako velikimi stroški (davki, delovne moči, gnoj itd.) razmeroma jako malo, dočim pridelata francoski in nemški kmet z istim trudom in istimi stroški na isti površini še enkrat toliko ali pa še več, ker znata z uspehom uporabljati vse pridobitve in izkušnje umnega kmetijstva. Jasno je, da francoski ali nemški kmet zato lahko svoje pridelke tudi mnogo ceneje prodajata in pri tem še vedno precej zaslužita.

Vrsta orodja (strojev)	V vsej Jugoslaviji l. 1925	od teh v		
		ljubljanski oblasti (brez Kastava)	mariborski oblasti (brez Medjumurja)	vsej Sloveniji
plugi, popolnoma leseni	314.896	186		186
plugi, del. ali pop. železni	874.331	47.860	51.381	98.251
plugi parni in traktorji	822	3	5	8
brane	645.671	55.128	57.543	112.671
valjarji	63.311	2.026	1.152	3.178
sejalni stroji	78.755	258	393	651
kultivatorji	219.399	4.797	9.270	14.067
kosilnice za žito	9.804	19	24	43
kosilnice za travo	5.967	734	182	916
konjske grablje	3.670	62	143	205
mlatilnice ročne	13.856	2.002	4.250	6.252
mlatilnice na vitelj	11.981	4.140	3.918	8.058
mlatilnice parne (elektr.)	7.965	312	517	829
čistilniki	117.438	11.168	22.294	33.462
trijerji	18.334	686	1.038	1.724
robkalniki	58.130	885	1.062	1.947
slamoreznice, ročne	90.449	18.726	18.723	
slamoreznice na vitelj		959		
slamoresnice motorne			270	
sušilnice za sadje	55.446	2.118	516	2.634
kotli za kuhanje žganja	70.588	3.984	3.789	7.773
kotli za kuhanje marmel.	9.824	11	2	13
stiskaln. za grozdje in sadje	79.103	12.540	22.709	35.249
drozgalniki (grozdni mlinci)	28.206	4.903	8.978	13.881
škropilnice	187.960	11.814	13.440	25.314
žvepljalniki	36.384	1.431	3.175	4.606
poljedelski vozovi	1.002.862	67.946	65.413	133.359

Približno enak donos zemlje kakor pri nas izkazujejo dežele v vzhodni Evropi in v Ameriki, toda zaradi velike rodovitnosti tamošnje zemlje nimajo kmetje z njo skoro nobenih posebnih stroškov (gnojijo le prav malo, obdelujejo pa s stroji), zaradi česar lahko prodajajo tudi ti svoje pridelke znatno ceneje nego naši kmetje in spravljajo pri tem še vedno lepe dobičke. Ker pa moderna prometna sredstva stalno izenačujejo cene vsega blaga po vsem svetu, je jasno, da se morajo tudi cene naših poljedelskih pridelkov ravnati po svetovnih cenah, ki morejo biti — kakor smo videli — znatno nižje, nego so pa primerne za našega kmeta. Iz tega jasno sledi, da se pri nas kmetovanje, zlasti še poljedelstvo pri današnjih razmerah le slabotno izplačuje, da, pogosto kmetuje naš kmet naravnost z izgubo. To so vedeli po mnogih krajih kmetje že pred vojno sami, ko so dejali, da je kupljen kruh cenejši nego doma pridelan.

Iz vsega navedenega je tudi razvidno, da smo sami brez moči glede določevanja cen. Zato bi bili tudi vsi tozadevni poskusi brez vsake znatnejše in trajnejše vrednosti. Edino, kar moremo in moramo v tem pogledu storiti, je to, da povečamo izkupiček z večjo množino pridelkov. In v tem je ključ do rešitve slovenskega kmetiškega vprašanja.

### 3. Slaba gospodarska politika in zakonodaja.

Razen pomanjkanja zemlje in zastarelega kmetovanja pa nosi velik del krivde na krizi našega kmetijstva tudi naša gospodarska politika, ki je še vsa prežeta z liberalnim in kapitalističnim duhom. Liberalizem, ki je učil popolno svobodo v gospodarskem življenju, je povzročil silen razmah kapitalizma, ki je v svojem bistvu o deru štvo in ta je razbil in upropastil tudi nekoč trden in zadovoljen kmetiški stan. Razkrojil je nekoč tako močne in svete družinske vezi, ki tvorijo temelje vsega družabnega življenja ter vzbudil povsod pohlepnost in željo po uživanju.

Nujna posledica tega je bilo na eni strani hiranje kmetiških domačij, na drugi strani pa neomejeno izkoriščanje šibkejših delovnih slojev po kapitalu, kar je liberalna zakonodaja v drugi polovici preteklega stoletja še na vsej črti podpirala. In na teh liberalnih zakonih, ki so v veliki meri še vedno v veljavi ali so pa vsaj za trajno uvedli k nam razne škodljive razvade, trpi naše kmetijstvo še dandanes.

Liberalni kapitalistični duh je prihajal in prihaja še dandanes posebno vidno do izraza v davčni politiki, ki že od nekdaj tako zajeda našega kmeta. To se nam kaže zlasti v tem, da išče država glavni vir svojih dohodkov v indirektnih ali posrednih davkih (l. 1909. so n. pr. znašali v Avstriji vsi direktni davki le 335 milij. kron, med indirektnimi pa sama carina 502 milij. kron; v Jugoslaviji pa l. 1926-27 vsi direktni davki 848 milijonov Din, a indirektni 4.294,5 Din), a med direktnimi ali neposrednimi davki sta obdavčena v prvi vrsti delo in delovna sredstva in ne kapital, viri dohodkov in ne dohodki sami. Posebno lepo vidimo to pri zemljiškem davku. Dočim mora plačevati kmet od posestva, ki ga obdeluje v potu svojega obraza in ga, kakor smo videli, le po mačehovsko preživlja, razmeroma visok zemljiški davek, pa oni, ki je n. pr. svoje posestvo prodal in vložil denar v hranilnico, mirno in v brezdelju uživa skoro neobdačen obresti, katerih mu ne moreta vzeti ne suša in ne povodenj. In ta zemljiški davek tvori potem glavno podlago še za najrazličnejše doklade za samoupravna telesa. Posledica tega davčnega sistema nam najlepše kaže dejstvo, da so plačevali n. pr. že v osemdesetih letih preteklega stoletja zemljiški posestniki na Kranjskem 1,100.000 glđ. davka in doklad, dočim je bil ves čisti zemljiški dohodek preračunan na 2,800.00 glđ. Danes bo razmerje slično.



Tek. štev.	Vrsta davka	Odmera za koledarsko leto 1926.								Vplačila v koled. letu 1926	
		Davek		Edinstveni pribitek		Izredni pribitek		Skupaj		Din	p
		Din	p	Din	p	Din	p	Din	p		
1	Zemljarina	2.504.374	78	3.756.562	17	31.304.681	75	37.565.621	70	33.333.120	24
2	Hišna razredarina	574.537	—	402.175	90	293.013	87	1.269.776	77	1.216.586	41
3	Hišna najmarina in 5% davek	4.173.948	—	2.945.568	72	2.135.855	01	9.255.371	73	8.597.641	65
4	Občna pridobnina	1.438.058	86	2.314.088	29	1.125.644	14	4.877.791	29	4.333.264	50
5	Občna pridobnina do krošnjarjev in obhodnih obrtov	4.183	70							11.093	79
6	Posebna pridobnina	8.856.192	27	7.970.573	04	6.429.545	44	27 861.363	59	20.225.436	98
	Posebna pridobnina, rentabilitetni povišek	4.605.052	84								
7	Rentnina denarnih zavodov	157.537	16	157.537	16	94.522	30	409.596	62	760.242	—
8	Rentnina po napovedi odmerjena	96.265	65	96.265	65	57.759	39	250.290	69		
9	Davek na tantijeme	317.992	32	317.992	32	190.795	39	826.780	03	1.237.899	96
10	Dohodnina	21.276.265	92	17.984.959	06	11.778.367	49	51.039.592	47	35.376.198	21
11	Davek na ročno delo telesnih delavcev	8.535.338	64			2.400.020	—	10.935.358	64		
12	Davek od plač javnih nameštencev	5.047.569	55					5.047.569	55	5.063.086	84
13	Davek na poslovni promet	37.186.067	91					37.186.067	91	39.033.393	24
14	Invalidski davek	17.719.475	52					17.719.475	52	21.373.025	20
15	Vojaška komorska doklada	8.600.754	17					8.600.754	17	10.125.004	38
16	Davčne kazni za drž. sklad	52.481	94					52.481	94	31.171.240	14*
<b>Skupaj</b>		<b>121.146.096</b>	<b>13</b>	<b>35.951.160</b>	<b>99</b>	<b>55.813.094</b>	<b>46</b>	<b>212.910.351</b>	<b>58</b>	<b>221.857.233</b>	<b>72</b>

\* V tej številki so obsežena vplačila iz prejšnjih proračunskih dob, državi pripadajoča tangenta od prispevkov za zdravstvo in šolstvo, državne zamudne obresti, eksekucijske pristojbine in davčne kazni.

Enako občutno breme tvorijo za našega kmeta tudi hišno razredni davek, dohodnina, številni indirektni davki (carina, takse i. dr.) in pa samoupravne doklade. Kakšne direktne davke in v koliki meri plačuje Slovenija, nam najbolj kaže pregled na str. 39.

Trdoto navedenih davkov je pri nas še povečala neusmiljena davčna praksa, ki je v zadnjih letih redno več iztirjevala, nego je bilo pa predvideno, kar nam zopet lepo kažejo naslednje številke:

Vrsta davkov	v davčnem letu 1925				v davčnem letu 1926			
	predpisano		plačano		predpisano		plačano	
	Din	p	Din	p	Din	p	Din	p
državnih direkt-davkov	242,450.840	61	292,603.501	79	212,910.351	58	221,857.233	72
doklad na dir. davke za samoupravne organe	45,037.853	—	46,152.992	38	44,208.693	44	55 151.526	25
<b>Skupaj . . .</b>	<b>287,488.693</b>	<b>61</b>	<b>338,756.494</b>	<b>17</b>	<b>257,119.045</b>	<b>02</b>	<b>277,008.759</b>	<b>97</b>

Gospodarsko konkurenčno zmožnost Slovenije z ostalimi pokrajinami naše države v veliki meri otežuje tudi kričeča nenakost v obdobju posameznih pokrajin. Kljub temu, da ima naše gospodarstvo že na drugih poljih vse polno težkih ovir, je vendarle Slovenija davčno neprimerno bolj obremenjena, nego ostale pokrajine. Vseh neposrednih davkov so plačale posamezne pokrajine od l. 1919.—1926. kakor nam kaže naslednja razpredelnica:

Pokrajina	Znesek plačanega neposrednega davka od l. 1919—1926	v ‰	Na 1 km <sup>2</sup> površine odpade	Na 1 prebivalca odpade
Srbija in Črna gora	1.763,850.373·28	22·72	16.840·27	407·90
Bosna in Hercegovina	1.052.486.168·62	13·56	20.361·45	556·88
Dalmacija	217,288,030·13	2·80	17.833·28	349·33
Hrvaška in Slavonija	1. 37,986.349·56	22·09	44.422·33	702·37
<b>Slovenija</b>	<b>1 093 525.997·97</b>	<b>14 08</b>	<b>67.514·11</b>	<b>1.035·08</b>
Vojvodina	1.998,874 128·82	25·75	75.226·25	1.118·29
<b>Skupaj . . .</b>	<b>7.764.011.028·38</b>	<b>100—</b>		

Pojasnila k temu pregledu gotovo ni treba nobenega, ker sam dovolj glasno priča o davčnem izžemanju naše Slovenije. Še

nazornejše se nam pokaže ta krivična porazdelitev pri davku na poslovni promet, ki vsaj posredno zadene tudi kmeta. Od 1. januarja l. 1921. do 30. septembra l. 1926. je bilo namreč pobranega v vsej državi 839,591.446 Din tega davka, od katerega so pa plačale:

Srbija in Črna gora . . . . .	147,906.271	Din, torej na glavo 34 Din
Dalmacija . . . . .	29,867.840	„ „ „ „ 48 „
Bosna in Hercegovina . . . . .	94,418.222	„ „ „ „ 50 „
Hrvaška in Slavonija . . . . .	223,288.828	„ „ „ „ 83 „
Vojvodina . . . . .	160,860.409	„ „ „ „ 117 „
Slovenija . . . . .	183,249.876	„ „ „ „ 173 „

Še mnogo hujšo obremenitev nego direktni davki pa tvorijo indirektni ali posredni davki, ki znesejo približno petkrat toliko kot prvi. Glavni indirektni davki so pri nas carina, takse, trošarina in monopoli.

Vrsta taks	v letu 1925		v letu 1926	
	Din	p	Din	p
I. Takse				
a) pravne pristojbine	19,265.53	29	28,413.375	95
b) dopolnilna prenosna taksa	74,388	90	1,621.865	77
c) pristojbine od družb	1,579.736	90	2,637.638	81
č) takse na vstopnice	3,873.042	73	3,648.992	45
d) razne takse	1,013.659	51	1,914.512	33
e) točilna taksa	8,654.915	—	8,264.155	—
f) efektni davek	4.460	85	17.594	10
g) vozarinska taksa	374,491	50	310.419	50
h) zamudne obresti	147.610	16	58.619	50
skupaj takse	35,087.908	29	46,887.172	79
II. Taksni material:				
a) kolki	58,350.924	70	53,494.420	50
b) menice	2,123.752	—	1,953.821	40
c) taksni papir z vtisnjenim kolkom	4,041.333	20	4,661.269	40
skupaj taksni material	64, 16.009	90	60,109.511	30
Skupaj takse in taksni material	99,603.918	19	106,996.684	29

Koliko plačuje Slovenija na carinskih pristojbinah, je nemogoče dognati natančno, ceni pa se znesek danes na okroglo 150 milijonov dinarjev letno. Carinska politika naše države, ki je brez vsakega pravega sistema, se do zadnjega časa

ni skoro prav nič ozirala na kmetiške potrebe. Z novim carinskim tarifom iz l. 1925. je bil zlasti hudo podražen uvoz ravno najvažnejših kmetiških potrebščin, to je poljedelskih strojev, umetnih gnojil in tekstilnega blaga. L. 1927. je bila po prizadevanju SLS sicer odpravljena carina na uvoz plugov in umetnih gnojil, kar pomenja že znatno pomoč, vendar nosi naš kmet še vedno prav izdaten del zgoraj navedene vsote. Hudo breme za kmeta tvorijo tudi slabe trgovske pogodbe s sosednimi

Vrsta trošarine	v letu 1925		v letu 1926	
	Din	p	Din	p
sladkor	6 095	75	9.827	—
kava			49	—
kavni nadomestek	405.842	75	415.139	54
riž	18	—		—
pivo	8,383.804	04	7,236.987	38
fina vina	258.414	87	206.567	69
naravna vina	10,869.361	87	11,895.375	67
žganje	2,505.110	48	1,593.255	40
likerji, rum	680.344	10	15.218	51
alkohol	4,511.191	70	6,995.500	04
kontr. naklada za denaturiranje špirita	176.162	37	99.622	46
sveče	301.361	37	309,994	47
električne žarnice	736.171	—	1,456.954	85
plin	77.997	80	37.647	60
kalcijev karbid	2,002.170	—	1,793.245	50
kresila	22	50	438	—
bencin	40.568	—	29.864	—
octna kislina			8.336	24
Skupaj . . .	30,954.349	60	32,103.023	62

državami (za nas pride v poštev zlasti Avstrija), z mnogimi državami pa še sploh nimamo nobenih pogodb, kar kmetu seveda zapira izvozni trg zlasti za les, a občuti se tudi pri drugih pridelkih. Vsa naša dosedanja carinska politika pomenja torej za slovenskega kmeta le nova bremena, dočim se za ugodnosti, ki bi mu jih lahko donašala smotrena in uvidevna carinska politika, ni brigal nihče, čeprav je jasno, da moremo prilagoditi cene kmetiških potrebščin cenam kmetiških pridelkov le z uvidevno carinsko politiko.

Kako hudo breme pomenjajo za nas t a k s e , nam najlepše dokazuje dejstvo, da je bilo pobranih v Sloveniji l. 1925. skupaj Din 99,603.918-19, a l. 1926. celo Din 106,996.684-29.

Porazdeljene so bile takole: *4, 11, 21, 5, 1*

Pri teh ogromnih dajatvah je v prav obilni meri soudeležen tudi naš kmet, najrevnejšim pa n. pr. visoke pravne pristojbine sploh zavirajo pot do pravice, kar je še posebno velika krivica.

Slično je z državno trošarino, katere je morala plačati leta 1925. Slovenija Din 130,558.767-79, a leta 1926. celo Din 139,099.707-91. Na posamezne predmete je bila porazdeljena kakor je razvidno iz razpredelnice na str. 42.

Dejansko so pa te številke še znatno višje, če pomislimo, da se zatrošarini n. pr. sladkor že v tovarnah, kava, bencin in drugo pa že pri uvozu, kar pride potem do izraza pri ceni. Trošarina za sladkor dejansko torej ne znaša za Slovenijo le zgorajšnjih par tisočakov, temveč okroglo 30 milijonov dinarjev letno, in slično je tudi pri nekaterih drugih potrebščinah.

Med najhujše indirektne davke prištevamo končno še m o n o p o l e , h katerim spadajo tobak, vžigalice, cigaretni papir, smodnik, saharin, petrolej in sol. Tudi o teh nimamo podatkov, koliko znašajo za Slovenijo, cenimo jih pa nad 300 milijonov dinarjev letno, kar pomenja skoraj 300 dinarjev na vsako glavo. Da so monopoli prav občuten in ne le prostovoljen davek, nam najlepše dokazuje dejstvo, da plačujejo v Avstriji sol po 25 par za kilogram, dočim je pri nas po Din 3-50 in če pomislimo, da jo potrošimo v Sloveniji za okroglo sedem milijonov dinarjev letno. Slično je tudi s petrolejem in vžigalicami, kar vse spada v redne kmetove potrebščine, dočim je pa davek pri tobaku še vse znatnejši, čeprav ga prištevamo k prostovoljnemu.

Že iz dosedanjih navedb je razvidna silna davčna preobremenitev našega kmeta, a pri tem še vedno niso upoštevane velike in občutne samoupravne davščine, užitnine po nekaterih mestih, socialne dajatve<sup>1</sup> itd., ki jih vsaj posredno čuti tudi kmet.

Koliko znašajo vse občinske dajatve, je najbolje razvidno iz dohodkov, ki so jih imele slovenske občine l. 1926., namreč:

326 kmetiških občin ljubljanske oblasti skupno	20-1	milij.	Din
720 kmetiških občin mariborske oblasti skupno	25-8	„	„
52 trških in mestnih občin Slovenije . . . . .	79-9	„	„
mesto Ljubljana . . . . .	60-6	„	„

Skupaj 186-4 milij. Din

K vsem tem pa pridejo še oblastne davščine, davki za okrajne zastope in nekatere druge manjše dajatve.

<sup>1</sup> Za socialne dajatve je plačala Slovenija l. 1926. skupno 46.350.276-67 dinarjev, in sicer: za bolniško zavarovanje Din 84.082.756-28, za nezgodno zavarovanje Din 8,205.197-87, za Delavsko zbornico Din 2.428.564-92 in za posredovalnice za delo Din 1.633.757-30.

<sup>2</sup> 1046 kmetiških občin ljubljanske in mariborske oblasti (z 968.364 prebiv.) je imelo torej skupaj 45-9 milijonov dinarjev dohodkov, ki so iz-

Da morajo te številke davčne dajatve uprav pogubno vplivati na že itak gospodarsko tako šibko stoječ naš kmetiški stan, menda ni treba še posebej poudarjati.

Res je, da ne plačuje vseh navedenih davkov le kmet, temveč tudi ostali stanovi (obrniki, industrijec itd.), a tudi davčna in sploh gospodarska politika države napram nekmetiškim slojem v vsakem slučaju močno vplivata tudi na kmeta. Obrtnik, industrijec in trgovec, ki so z najrazličnejšimi davki in drugimi dajatvami preobloženi, zvalé vse to seveda na onega, ki od njih kupuje, in to je v prvi vrsti kmet, a kar prihaja čez mejo, pa zopet silno podraži carina, visoki prevozni stroški in razne druge dajatve, povzročene v prvi vrsti zaradi nesmotrene gospodarske politike in slabe uprave. Naravna posledica vsega tega je, da so vsi obrtni in tovarniški izdelki ostali jako dragi, dočim je inozemska konkurenca močno znižala ceno kmetijskih pridelkov. Naravna posledica tega je, da mora kmet svoje pridelke poceni prodajati, a svoje potrebščine drago kupovati, kar počasi, a stalno izpodjeda njegovo gospodarsko stanje.

Slabo gospodarsko politiko države nam jasno izpričuje dejstvo, da so zadnja leta stalno naraščali vsi davki, dočim je cena kmetijskih pridelkov — padala. Še očitneje nam kaže za kmetiški stan slabo državno gospodarsko politiko dejstvo, da so se cene kmetijskih potrebščin napram predvojni dobi bolj povečale, nego pa cene pridelkov, kar je seveda nujno moralo vplivati tudi na izdatno poslabšanje njegovega gospodarskega položaja. To nam nazorno kaže razpredelnica na str. 45.

Iz tega pregleda prav jasno vidimo, da so se cene skoro vseh kmetovih potrebščin napram predvojnim časom mnogo bolj dvignile nego pa cene njegovih pridelkov. Posledica tega je, da ima kmet razmeroma manjše dohodke in večje izdatke, nego jih je imel pred vojno, zaradi česar seveda tudi gospodari mnogo težje. Če pa pomislimo, da so razen tega tudi davki razmeroma večji, nego so bili pred vojno, je jasno, da vodi to le v — polom našega kmetijstva.

Isti pojav opazujemo tudi v samih povojnih letih. Draginja, oziroma razvrednotenje našega denarja je doseglo svoj

viralni iz naslednjih virov (v milijonih dinarjev): preostala gotovina 4·0, dohodki iz prejšnjih let 1·0, občinski davki 15·8, trošarine 9·6, takse 1·8, doklade na drž. trošarino 4·6, denarne kazni 0·4, podpore 0·6, obresti od glavnice 0·18, posojila 2·5, dohodki od posestev 4·1, dohodki od podjetij 0·5, razni dohodki 0·8. — Potrošeni so bili pa ti dohodki za naslednje namene: izdatki za prejšnja leta 1·7, davek na občinska imetja 0·5, obresti za dolgove 1·7, stroški za zgradbe in ceste 9·0, upravni stroški 7·8, upravni stroški podjetij 2·5, javna varnost 0·8, zdravstvo 0·6, prosveta 12·5, kmetijstvo 0·4, reveži 4·2, razni stroški 1·9 in preostala gotovina 3·9. — Občinske doklade znašajo: 0 % v 69 občinah, 1—300 % v 682 občinah, 300—1000 % v 280 občinah, 1000—2000 % v 14 občinah in nad 2000 % v 1 občini. — Okrajni zastopi mariborske oblasti, 17 po številu, so imeli l. 1926. skupno 12·6 milijonov dinarjev dohodkov.

višek l. 1923. Od tedaj so cene nekoliko padle in se l. 1926. nekako ustalile, a zopet na škodo kmeta, kakor nam kaže razpredelnica na str. 46.

Od l. 1923. so torej padle cene kmetijskih pridelkov prav znatno bolj nego njegovih potrebščin, a davki so se pa celo občutno povečali, iz česar jasno sledi, da gre gospodarski položaj našega kmeta tudi v samih povojnih letih vedno na slabše.

Pridelki				Potrebščine			
Vrsta	Enotna cena		Torej se je zvišala za %	Vrsta	Enotna cena		Torej se je zvišala za %
	l. 1913 v kronah	l. 1926 v dinarjih			l. 1913 v kronah	l. 1926 v dinarjih	
pšenica	0·21	3·50	6.600	testenine	0·60	11·—	7.300
rž	0·17	2·70	6.300	kava	2·50	62·—	9.900
ječmen	0·16	2·40	6.000	kavina primes	0·36	20·—	22.200
ajda	0·22	3·50	6.300	sladkor	0·72	16·—	8.900
koruza	0·18	2·20	4.800	riž	0·16	9·—	22.500
fižol	0·30	4·25	5.600	olje	1·44	20·—	5.600
krompir	0·05	1·50	12.000	sol	0·22	3·—	5.500
zelje	0·03	0·75	10.000	petrolej	0·38	7·—	7.400
deteljno seme	1·30	30·—	9.200	klobuk	3·—	100·—	13.000
seno	0·70	1·—	5.700	čevlji	13·—	250·—	7.700
vino	0·40	7·—	7.000	hlačevina	2·—	40·—	8.000
jabolka	0·07	3·—	17.100	polvolneno bl.	1·60	56·—	14.000
hruške	0·10	5·—	20.000	volneno blago	3·50	180·—	20.500
govedo	0·85	7·—	3.300	kontenina	0·80	13·—	6.500
prašiči	0·95	10·—	4.100	kambrik	0·90	17·—	7.500
okr. smrek. les	30·—	210·—	2.800	podk. železo	0·24	3·50	5.800
bukova drva	14·—	125·—	3.600	Tomasova žlindra	0·07	1·42	8.100
okr. hrastov les	46·—	400·—	3.500	mezda kosca	2·—	25·—	5.000

Razen opisane napačne in zato škodljive gospodarske politike v ožjem pomenu besede pa leže na našem kmetu kakor mora še vedno vplivi ostale zakonodaje, ki nam jo je rodil nesrečni liberalizem. Najprej je tu še cela vrsta vprašanj glede zemljiške odveze, ki so ostala nerešena. Za stare servitute ali služnosti se je že v Avstriji bil nad pol stoletja ljut boj, a vendar smo še danes skoro tam, kjer smo bili sredi preteklega stoletja (l. 1877. je bilo obremenjenih na Kranjskem s servituti 68.700 ha gozdov, l. 1895. pa 48.476 ha;

a na vsem Štajerskem l. 1877. celih 112.300 ha in l. 1895. še 111.400 ha), kar jako škoduje zlasti naši gorenjski živinoreji, ki se zafo ne more razviti, kakor bi se gotovo sicer, saj popraviči pravi agrarni komisar dr. Spiller-Muys: »Za Slovenijo pomenja zadovoljiva rešitev teh dolgoletnih servitutnih sporov naravnost eksistenčno vprašanje našega kmeta-Gorenjca.« Mnogo težav povzročajo dalje tudi skupna zemljišča

Potrebščine				Pridelki			
Vrsta	Enotna cena v dinarjih		Torej se je znižala za %	Vrsta	Enotna cena v dinarjih		Torej se je znižala za %
	poleti l. 1923	poleti l. 1926			poleti l. 1923	poleti l. 1926	
sol	4.—	3.—	25.—	pšenica	4·60	3·50	24.—
olje	25.—	20.—	20.—	koruza	3·25	2·20	32·3
kava	70.—	62.—	11·2	fižol	6.—	4·25	29·2
sladkor	20.—	16.—	20.—	krompir	1·75	1·25	28.—
petrolej	7.—	7.—	—	zelje	2·50	0·75	70.—
čevlji	325.—	250.—	23·1	sadje	4.—	3·50	12·5
polvolneno bl.	70.—	56.—	20.—	vino	10.—	7.—	30.—
bombaževina	19.—	17.—	10·6	goveja živina	13.—	7.—	46·2
podk. železo	7.—	3·50	50.—	prašiči	25.—	10.—	60.—
kalijeva sol	1·50	1·00	—	okr. smrek. les	325.—	210.—	35·4
mezda kosca	25.—	25.—	—	bukova drva	175.—	125.—	28·6

(zlasti gmajne). Na Kranjskem je bilo še pred vojno celih 16.000 hektarov samo takih skupnih zemljišč, na katerih so se užitarji vrstili ali menjavali (tkzv. »menjave«). Ta zemljišča so navadno silno zanemarjena in tvorijo pogosto predmet sporov, zato bi bilo nujno potrebno, da se to vprašanje reši, a nikakor ne z enostavno parcelacijo, kakor se je v mnogih krajih že izvršilo (pospeševal je to na Kranjskem zlasti liberalni zakon iz leta 1894.), o čemer bomo pa govorili še pozneje. Tretje nerešeno vprašanje je zlaganje (komasacije) zemljišč. Kmetiška posestva pri nas so navadno še jako razkosana in razmetana (l. 1895. je bilo na Kranjskem arondiranih zemljišč le 4%, na Štajerskem 30%, na Koroškem 15·2%, a na Primorskem 0·6%), kar zelo zamuja in podražuje obdelovanje (še nedolgo je bilo dobiti na Kranjskem parcele, široke komaj po 4 m, a dolge do 2 km; v občini Sternica je imelo l. 1895. le 29 posestnikov 421 ha zemljišča, razdeljenega v 1007 parcel). Sicer sta državni zbor l. 1883. in kranjski deželni zbor l. 1900. sklenila postaviti glede zlaganja zemljišč, a tako nezadostno, da se je izvršilo do l. 1909. komaj 5 komasacij za 264 udeležencev in za 1218 ha zemlje. Kranjski deželni zbor je poizkušal potem še



z novo postavo iz l. 1910. pospešiti reševanje tega vprašanja, vendar bo treba še mnogo dela, preden pridemo do zadovoljivih razmer (l. 1915. je bilo na Kranjskem 1,772.744 parcel in 137.040 zemljiških davkoplachevalcev ter so se samo od prejšnjega leta pomnožile parcele za 3564, a davkoplachevalci za 261).

Zle posledice liberalne svobode so rodile kmetiškemu ljudstvu tudi izgrešeno dedno pravo, ki je zlasti povspeševalo razkosavanje zemljišč in zadolževanje našega kmeta. Popolnoma v redu je razkosavanje veleposestev, a pri nas so tej bolezni jako podvržena zlasti mala posestveca, ki že itak komaj preživljajo lastnika, kar stalno še bolj slabi naš tako šibki kmetiški stan, kakor smo videli v prejšnjih izvajanjih.

Vzrok tega razkosavanja je po veliki večini prehudo zadolževanje, izvirajoče deloma iz neprimerne dednega prava, prevelikih dot in pasivnega gospodarstva. Francoska oblast je v naših krajih odpravila vse omejitve glede obremenjevanja kmetiških posestev (drugod pa l. 1868.), ki so se potem v drugi polovici preteklega stoletja strašno zadolžila.

Mnogi so poizkušali preprečiti propast kmetiških domov z mislijo o stalnih domovih, toda vladajoči liberalizem za tak zakon ni imel zmisla, pač je pa odpravil še vse zakone, ki so omejevali oduševstvo tako, da je bil kmet na milost in nemilost izročen divjemu špekulantstvu brezvestnih kapitalističnih izkoriščevalcev.

Vsa ta liberalna gospodarska politika je tako oslabil naš kmetiški stan, da je bil proti koncu preteklega stoletja na robu propada in le našim bogatim gozdovom, ameriškim prihrankom ter raznim postranskim zaslužkom (od domače obrti, prevoznitva itd.) se imamo zahvaliti, da ni doživelo naše kmetijstvo že pred nekaj desetletji popolnega poloma. Nekatere prehude posledice te liberalne svobode so pozneje sicer skušali omiliti z novimi zakoni, ki pa nikdar niso šli zlu do korenin, temveč so obstali vedno le na pol poti, zato seveda tudi niso mnogo zalegli. In vsi ti zakoni gospodarskega in socialnega značaja so v veljavi še dandanes, zato tudi še danes izpodjedajo naš kmetiški stan, kajti v naši Jugoslaviji nismo dobili razen nepopolnega zakona o agrarni reformi, s katero se pa goji le korupcija in zakona o kmetiških kreditih iz l. 1925., ki bi pa vsaj v Sloveniji več škodoval nego koristil, če bi ga sploh izvajali, še nobenega zakona, tikajočega se neposredno perečih vprašanj kmetiškega ljudstva. Ugodna konjunktura medvojnih in prvih povojnih let je za kratek čas ustavila propadanje našega kmetijstva, zato se je pa tem močnejše pojavilo zopet v zadnjih letih in napreduje še v hitrejših skokih nego pred vojno.

Tako torej vidimo, da je kriza, v kateri se slovensko kmetijstvo danes nahaja, le naravna posledica raznih činiteljev, ki nanj bolj ali manj odlojučo vplivajo. Velika večina naših kmetij je premajhnih za smotreno moderno kmetovanje, velik del naše poljedelske zemlje je slab, v načinu kmetovanja smo

uprav sramotno zaostali, naša davčna politika je kmeta do sedaj naravnost izzemala, podraževala vse njegove potrebščine ter ubijala ceno njegovim pridelkom in tudi vsa druga liberalna gospodarska zakonodaja je bila našemu kmetu mnogo bolj v škodo nego v korist. Če razen teh činiteljev upoštevano še razne škodljive razvade, ki so se v zadnjih desetletjih ugnezdele med našim kmetiškim ljudstvom, kakor pijančevanje (baje zapijemo v Sloveniji vsako leto nad eno milijardo dinarjev), dajanje prevelikih dot, potrata pri ženski obleki, velika uporaba tobaka itd., je jasno, da je slovenski kmet danes na poti, ki vodi naravnost v — prepad.

#### 4. Posledice krize slovenskega kmetijstva.

Vse okoliščine, v kakršnih je gospodaril naš kmet od srede preteklega stoletja dalje in v kakršnih gospodari še dandanes, so torej zanj skrajno neugodne. Posledica tega je, da se nahaja naš kmet že nekaj desetletij v stalni krizi, ki je časih milejša, časih ostrejša. Posebno jasno se nam kaže ta kriza v hudem zadolženju, ki je nedvomno najnevarnejša bolezen kmetiškega stanu. Ko so se sredi druge polovice preteklega stoletja začeli kazati vplivi avstrijske liberalne gospodarske zakonodaje, se je začel kmet kar pogrezati v dolgove. Samo od l. 1871. do 1881. so se pomnožili v Avstriji vknjiženi dolgovi za 988,294.838 goldinarjev tako, da so znašali l. 1881. celih 3062 milijonov goldinarjev, zaradi česar je bilo le od l. 1875.—1880. tudi prodanih 50.349 gruntov, pri čemer so upniki izgubili 89 milijonov goldinarjev.

Sredi osemdesetih let je znašal intabulirani dolg v črnomeljskem okraju 158%, v kranjskem 139%, v radovljiškem 138%, v kočevskem 134%, v kamniškem 111%, v litiškem in ljubljanskem po 110%, v postojnskem 104%, v logaškem 97%, v krškem 71% in v novomeškem 59% vse dohodninske vrednosti. Kmetje so padali v obup in iz popolnega poloma so jih rešili le ameriški prihranki in nazadnje ugodna konjunktura za časa svetovne vojne.

Gospodarska politika, ki smo jo opisali spredaj, pa tira kmete vnovič v nekdanje stanje. Kako hitro pada naš kmet zopet nazaj v dolgove, nam najlepše dokazuje dejstvo, da je bilo v Sloveniji

leta 1918. razpisanih javnih dražb —				
„ 1919.	„	„	„	15
„ 1920.	„	„	„	18
„ 1921.	„	„	„	37
„ 1922.	„	„	„	67
„ 1923.	„	„	„	76
„ 1924.	„	„	„	210
„ 1925.	„	„	„	481

Če pomislimo, da so to sama zemljiška posestva, vidimo prav dobro, kam naš kmet hiti, če se razmere prav bistveno ne izpremene. Gospodarsko stanje kmeta se slabša danes še mnogo hitreje, nego se je slabšalo pred vojno, izgledov za ozdravljenje teh razmer je pa neprimerno manj, nego jih je bilo pred vojno.

Ker posestvo ne more več preživljati niti gospodarja in njegove družine, mora kmet vedno bolj omejevati število poslov in najetih delovnih moči, a kolikor jih obdrži, jim ne more nuditi onih dobrin in ugodnosti, ki jih kmetiški posej in delavec v današnji dobi, po razrušenju nekdanjih patriarhalnih razmer terjata in ki jima po pravici tudi gredo. Posledica tega je stalen beg v mesta, tako da kmetu za časa velikega dela primanjkuje delovnih moči. Več kot razumljivo je namreč, da si skuša vsak dobiti v mestu stalno delo, dočim ga more kmet nuditi komaj nekaj tednov in navadno le za lepe dneve, dočim morata delavec in delavka živeti vse dni v letu.

Opisana gospodarska politika pa ne teži le kmeta, temveč skoro v enaki meri tudi obrtnika in industrijca, zaradi česar nazadujeta pri nas tudi obrt in industrija. Obratov ne morejo povečevati, temveč jih še krčijo in brez dela ostajajo vedno nove in nove množice. Beg kmetiških ljudi v mesta še povečuje armado brezposelnih, ki zadnja leta pri nas stalno narašča in poraja veliko bedo v prizadetih rodbinah.

Kmetiški ljudje ne morejo pojmovati brezposelnosti, a pri tem ne pomislijo, da je šel pred vojno naš človek, ki ni dobil dela doma, lahko v Ameriko, v alpske ali vestfalske rudnike in drugam, zaradi česar brezposelnosti pri nas pred vojno tudi res nismo poznali. Danes je položaj popolnoma drugačen, kajti pot v svet »s trebuhom za kruhom« je večini zaprta. Izseljeništvu in brezposelnost postajata zato za nas še prav posebno važni in težavni vprašanji, ki zadevata v enaki meri kmetiča kakor mestnega delavca, saj more obdržati mali kmet doma kvečjemu enega ali dva otroka, dočim morajo ostali v svet za stalnim zaslužkom. Pred vojno mu to ni povzročalo nobenih skrbi, saj so od doma odišli otroci vsaj ob večjih neprilikah navadno še podprli majajočo se domačo kmetiško hišo, dočim morajo biti danes že zadovoljni, če sploh najdejo delo. Tudi ta temeljita izprememba nekdanjih razmer vpliva seveda silno neugodno na velike množice naših malih kmetov, saj so usahnili znatni viri, ki so nekoč stalno curljali v naše vasi iz Amerike in od drugod. In že takoj na tem mestu zadenemo prav na tesne odnošaje, ki vežejo našega malega kmeta s — socialno politiko, o čemer bomo pa govorili še pozneje.

Roko v roki z vsem gospodarskim nazadovanjem našega kmeta gre seveda tudi njegovo nazadovanje na drugih poljih. Če mora kmet jako varčevati že pri hrani, seveda tudi nima denarja za najnujnejše kulturne potrebe, kakor za knjige in časopise. Prav tako trpe zaradi teh razmer državljenec in razmere na kmetih (širjenje jetike!), a ugod-

nega vpliva seveda nimajo tudi na moralno stanje ljudstva. Pred vojno je bila po naših srednjih šolah velika večina kmetiških otrok, izmed katerih je dobival narod skoro ves naraščaj za svoje najodličnejše izobraženstvo, dočim se njih število danes krči od leta do leta, kar bo gotovo neugodno vplivalo na napredek narodne prosvete.

Skratka: pomanjkanje zemlje, zastarelo kmetovanje, slaba zakonodaja, ter škodljiva davčna in sploh gospodarska politika so glavni vzroki že par desetletij trajajoče krize slovenskega kmetijstva, ki dobiva v zadnjih letih že tako nevarne oblike, da se je bati za gospodarski obstoj našega kmeta, a slabi ga tudi telesno, prosvetno in moralno. Treba bo zato napeti vse sile in poseči po vseh sredstvih, da obvarujemo propada najštevnejši in najvažnejši stan našega naroda.

---

## IV.

### Na nova pota.

Če so nam jasni vsaj glavni vzroki sedanje krize našega kmetijstva, potem nam tudi ne bo težko najti potov in sredstev, s katerimi bi to krizo premagali ter postavili našega kmeta, vsaj kolikor je to sploh izvedljivo, zopet na trdne noge. Res je, da je v tem pogledu mnogo lažje sestavljati lepe programe, nego jih pa izvrševati, toda če se za ozdravljenje našega kmetijstva resno in smotreno zavzameta oba v poštev prihajajoča činitelja, namreč kmet sam in pa javnost (občina, okraj, oblast in država), bi bilo vendarle mogoče že v kratkem ustaviti vsaj nadaljnje propadanje kmetiškega stanu, v dogledni bodočnosti pa nedvomno ozdraviti tudi vsaj najbolj skeleče rane. To bi imelo nedogleden vpliv na gospodarsko, kulturno in socialno stanje celokupnega našega naroda.

#### 1. Posestne reforme.

Ponovno sem že poudaril, da tare našega kmeta v prvi vrsti pomanjkanje zemlje, zakaj komaj dobra četrtina kmetov ima toliko posestva, da morejo na njih zadovoljivo gospodariti, dočim se velika večina ravno zaradi premajhnih posestev ne more z njih primerno preživljati. Prvo vprašanje, ki pri tem nastane, je torej, kako povečati posestveca naših malih kmetov?

Že spredaj smo poudarili, da je to izvedljivo le v majhni meri, zakaj Slovenija je naseljena tako gosto in njena površina je že tako izrabljena, da za to potrebne zemlje ni kje dobiti. Edino, kar prihaja tu v poštev, bi bila popolna odprava fidejkomisov in razdelitev še preostalih veleposestev med kmetiško ljudstvo (mnogi zahtevajo, da se veleposestva ohranijo in uvede na njih združno obdelovanje, a tozadevni poizkusi se niso obnesli še nikjer). Ogromna večina veleposestev je bila razdeljena že ob priliki zemljiške odveze po l. 1848. (razen v Prekmurju, ki je bilo pod Ogrsko in zato zemljiška odveza tam ni bila izvršena), vendar jih je tedaj ostalo še nekaj. Razen tega je pa v sredini druge polovice preteklega stoletja, ko je bil pri nas liberalizem na višku in je zašel kmet v največje stiske, prešlo precej zemlje zopet nazaj v roke veleposestnikov in kapitalistov.

Na ta način smo prišli do tega, da je bilo ob prevratu na današnjem ozemlju Slovenije skupno 222 veleposestev v skupni

izmeri 201.475-09 ha, a v nekaterih drugih pokrajinah, zlasti na Hrvaškem, v Vojvodini in v Bosni je bilo to stanje za kmetiško ljudstvo še mnogo nepovoljniješe. Splošna zahteva ljudstva ob prevratu je zato bila, da se razdele veleposestva med zemlje potrebne kmete.

Plod te zahteve sta bila zakon o provizorični agrarni reformi z dne 25. februarja l. 1919. in uredba z dne 21. julija l. 1919. (l. 1920. in naslednjega leta so izšle potem še razne druge dopolnilne in izvršilne uredbe), ki določata, da se ukinejo vsi fevdalni odnošaji ter razdele vsa fidejkomisna veleposestva, dalje vsa ona, ki so v zakupu in ki so le deloma obdelana ter končno vsa ona, ki imajo določeni obseg (v Sloveniji ona, ki imajo nad 75 ha poljedelske zemlje ali pa nad 200 ha celokupne površine). Na ta način je prišla v Sloveniji »pod agrarno reformo« naslednja množina zemlje (glej razpredelnico na str. 53.).

Kakor posnemamo iz navedenih dveh pregledov, imamo torej pri nas 42.516 ha veleposestniške poljedelske zemlje (obdelane zemlje in pašnikov). V zmislu začasnega zakona o agrarni reformi bi je smeli obdržati veleposestniki skupno 16.650 ha, dočim bi je morali dobiti kmetje in drugi upravičenci že sedaj 25.866 ha, kar se pa ni zgodilo. Kakor nam kažejo zgorajšnji podatki, je bilo doslej razdeljene komaj 16.070 ha, a veleposestniki je imajo še vedno celih 9.796 ha več nego jim je po zakonu pritiče. Tako je s poljedelsko površino, gozdi se pa sploh doslej še niso razdeljevali, temveč upravlja one površine, ki spadajo pod agrarno reformo, država sama.

Kakor sem omenil že zgoraj, pa ureja ta zakon vprašanje agrarne reforme le začasno, zato bi bilo nujno potrebno, da pridemo po tolikih letih začasnosti vendarle že do končno veljavne izvršitve tega perečega vprašanja, ker je sedanje stanje v veliko gospodarsko škodo kmeta, veleposestnika in tudi poljedelske produkcije same.

Če ostane pri dosedanjih, precej primernih določbah (tudi velik del drugih določb je dober, le žal, da so se z mnogimi delale pozneje grde strankarske kupčije), da obdrži veleposestnik tudi nadalje še do 75 ha poljedelske zemlje, oziroma do 200 ha celokupne (poljedelske in gozdne) površine, potem bi postalo na ta način prostih najmanj 25.000 ha poljedelskih tal in najmanj 100.000 ha gozdov. Toda tudi te površine nikakor ne bo mogoče razdeliti vse. Od poljedelske zemlje bo na vsak način treba ohraniti nekaj veleposestev (vzemimo n. pr. za ljubljansko oblast 4 in za mariborsko 5, po kakih 100 ha), ki bi služila morda v upravi oblastnih skupščin, Kmetijske družbe ali kake v to svrhu ustanovljene institucije kot v z o r n a v e l e p o s e s t v a v učne svrhe kmetov dotičnega okoliša, saj smo videli že spredaj, koliko škodo nam povzroča naše zastarelo kmetovanje. Na ta način bi ostalo res prostih torej vsaj kakih 24.000 ha poljedelske zemlje, s katero se bodo precej opomogli n. pr. naši Prekmurci in neka-

Ozemlje	Število veleposestev	Površina teh veleposestev v ha	Od te površine je v ha			
			obdelane zemlje	pašnikov	gozdov	ostalega sveta
Ljubljanska oblast . . . . .	86	90.150·92	7.360·5009	2.798·8968	72.312·7633	7.678·7580
Mariborska oblast brez Prekmurja	125	90.628·49	12.265·0855	8.186·9308	64.498·3975	5.678·0754
Prekmurje . . . . .	11	20.695·69	10.790·5883	1.113·9482	7.815·9125	975·2365
<b>Skupaj . . . . .</b>	<b>222</b>	<b>201.475·10</b>	<b>30.416·1747</b>	<b>12.099·7758</b>	<b>144.627·0733</b>	<b>14.332·0699</b>

V zmislu navedenega zakona in raznih dodatnih odredb je bila od te od zemlje dodeljena naslednja površina in naslednjemu številu upravičencev po stanju iz l. 1927.:

Ozemlje	Od razdeljene zemlje imajo l. 1927								Skupaj razdeljene zemlje	
	domači zakupniki		prostovoljci		kolonisti		begunci		število	površina v ha
	število uprav.	površina v ha	število uprav.	površina v ha	število uprav.	površina v ha	število uprav.	površina v ha		
Ljubljanska oblast . . . . .	3086	1.294·7394	—	—	—	—	—	—	3086	1.294·7394
Mariborska oblast brez Prekmurja . . . . .	6447	5.564·8887	—	—	—	—	—	—	6447	5.564·8887
Prekmurje . . . . .	11.231	8.296·5131	4	19·5664	115	514·6802	73	380·0144	11.423	9.210·7741
<b>Skupaj . . . . .</b>	<b>20.764</b>	<b>15.156·1412</b>	<b>4</b>	<b>19·5664</b>	<b>115</b>	<b>514·6802</b>	<b>73</b>	<b>380·0144</b>	<b>20.956</b>	<b>16·070·4022</b>

teri kmetje v neposredni bližini ostalih veleposestev, ki so raztresena po vsej Sloveniji.

Pri končni ureditvi razdelitve poljedelske zemlje bo na vsak način treba paziti še na dve stvari. Iz popolne razdelitve bo treba v korist razvoja naše živinoreje izločiti planinske pašnike, ki ne smejo priti v roke posameznikov (razen kjer ni to res neobhodno potrebno), temveč kot skupna last v roke kmetiških srenj (politične občine so za to manj primerne, zlasti mestne in industrijske), ki bi morale biti seveda tudi zakonito prisiljene, da jih upravljajo po modernih načelih umnega planšarstva. Drugič bo pa treba uvesti vsa jamstva, da pride razdeljena zemlja pri nas v roke izključno le zemlje potrebnim malim kmetičem dotičnega okoliša, nikakor pa ne onim, ki je imajo že doslej zadovoljivo množino ali pa osebam, ki niso izrečno kmetje. Pri agrarni reformi je namreč treba imeti v vidiku izključno le njeno pozitivno stran in nikakor ne negativne, to se pravi: cilj agrarne reforme ni razbitje veleposestev, temveč gospodarska okrepitev revnega kmetiškega ljudstva.

Še večjega premisleka bo treba pri razdelitvi gozdnih veleposestev. Pri nas imamo nekaj jako velikih, bolj ali manj zaokroženih gozdnih veleposestev, ki leže večinoma po izrazito gozdnatih pokrajinah, kjer ima velik del okoliških kmetov že sedaj zadovoljivo površino gozda. Ker tudi ni namen agrarne reforme, da bi na njen račun posamezniki obogateli, jih bo treba dodeliti le onim, ki jih imajo doslej premo in le v oni izmeri, ki je za zdravo gospodarstvo neobhodno potrebna. Pri tem bodo pa ostale proste še vedno jako velike površine gozdov, ki pa tudi morajo priti v korist domačega kmetiškega ljudstva. To bi se izvedlo na ta način, da bi se nekaj gozdov dodelilo kot skupna last občinam (z jamstvom, da jih unno upravljajo), kjer bi se pokazala za to potreba (n. pr. v svrhu povzdige živinoreje, domače lesne obrti itd.), ostalo naj pride pa v last oblastnih samouprav, ki bi vodile v njih moderno gozdarstvo ter jih lahko dajale v izrabo zasebnikom (seveda pod nadzorstvom), ker je zasebno gospodarstvo navadno mnogo dobičkanosnejše (v Avstriji so pred vojno donášali zasebni gozdovi širikrat več dohodkov nego državni). Njih dohodke bi uporabljale izrečno v svrhu povzdige kmetijstva na svojem ozemlju. Na ta način bi prišli tudi ti gozdovi posredno zopet res v korist domačega kmetiškega ljudstva. In ravno iz tega razloga bi bilo treba preprečiti, da bi se preostalih delov gozdnih veleposestev polastila država.

Končno se tudi na tem mestu ne moremo izogniti vprašanju o d š k o d n i n e. Ves naš družabni red je osnovan na načelu zasebne lastnine, zato bi bila razlastitev vseh veleposestev brez odškodnine t a t v i n a, čeprav v zakoniti obliki. Na drugi strani bo pa seveda zopet treba gledati na to, da se kmetičem, ki bodo



dobili komadič zemlje, ne bodo naprtili na vrat dolgovi, ki bi potem vedno ogrožali njih gospodarski obstoj. Treba bo za to najti izhod, ki bi zadovoljil kmeta in veleposestnika, morda slično, kot se je izvršila zemljiška odveza po l. 1848. Toda to spada že v podrobne razprave, s stališča pravice moramo le poudariti, da moramo izvesti agrarno reformo z zmerno odškodnino veleposestnikom.

V Sloveniji imamo končno še neko posebno vprašanje, ki bi ga bilo tudi treba rešiti skupno z agrarno reformo, namreč vprašanje viničarjev. V ptujskem ljutomerskem in mariborskem okraju (tu jih je največ, nekaj jih je pa tudi še v drugih) je namreč več tisoč vinogradnikov, ki že v celih rodovih obdelujejo vinograde, ki so pa pogosto last razne gospode po mestih (tudi v inozemstvu, zlasti v Gradcu). Ti viničarji žive navadno jako borno življenje, ker morajo odrajtovati pretežni del pridelka lastniku vinograda, ki prilaja vanj kvečjemu ob trgatvi za nekaj dni na počitnice, dočim ga obdeluje in neguje že od nekdanj borno plačan viničar. Tudi to stanje, ki spominja še na fevdalne čase, bi bilo treba odpraviti ter proti primerni odškodnini razlastiti vse nekmetiške lastnike vinogradov in te izročiti dosedanjim viničarjem, s čimer bi bilo izvršeno v navedenih okrajih ogromno socialno delo. Le taka agrarna reforma bi potem po nekaterih okrajih tudi res vplivala na sedanji položaj našega kmetiškega ljudstva.

Kakor smo poudarili že spredaj, bi temeljita izvedba agrarne reforme izdatno pomagala malim kmetom v neposrednem okolišju sedanjih veleposestev in viničarjem, toda ogromna večina onih, ki imajo pri nas premalo zemlje, bi je pa vendarle ne čutila. Glede na to je jasno, da sedanjih premajhnih kmetij ni mogoče povečati drugače kot z zmanjšanjem števila posestnikov, to je z združitvijo več malih posestev v večja. Na to umetnim potom seveda ne moremo niti misliti, pač pa vemo, da se vrši to časih naravnim potom samo od sebe (Nemčijo smo n. pr. že omenili). Sicer pa takega procesa niti ne moremo pozdravljati, kajti s tem bi se odtrgovali od grude novi deli naroda, kar ni nesreča le za prizadete, temveč vpliva neugodno na ves narod. Telesno in duševno najbolj zdrav del vsakega naroda je namreč vedno oni, ki živi z zemljo in od zemlje.

Vsekakor bo pa treba čim prej zakonito preprečiti nova razkosavanja naših že itak premajhnih kmetij in prehajanje kmetiške zemlje v nekmetiške roke (samo od l. 1903.—1912. je prešlo na Spodnjem Štajerskem 254% vse kmetiške zemlje v nekmetiške roke). Kakor imamo n. pr. zakon za varstvo gozdov (ki je že nekoliko zastarel), tako tudi nujno potrebujemo zakona o prometu z zemljišči, ki naj bi izključeval iz zemljiške posesti one, ki je ne obdelujejo sami in zakona za varstvo kmeti-

ških domov, ki mora otežiti razkosavanje srednjih kmetij in onemogočiti razkosavanje malih, kar se godi še stalno pred našimi očmi in se tako že sedaj jako neugodne razmere še zdržema poslabšujejo. Obteženo naj bi bilo celo podejovanje zemlje nekmetiškim ljudem ter dajanje zemlje v zakup v nekmetiške svrhe, na drugi strani naj bi pa primerni zakoni pospešili drobljenje velikih posestev (nad 100 la), toda ne v korist onih, ki je imajo že dovolj, temveč v korist malih kmetov. Nakupovanje zemlje v spekulativne svrhe bi moralo biti sploh onemogočeno. Svoboda, ki sta jo v tem pogledu uvedla pri nas francoska okupacija in liberalizem (avstr. zakon iz l. 1868.), je povzročila mnogo gorja in mnogo pripomogla k propadanju kmetiškega stanu, saj je razbila na tisoče kmetiških domov, zato je nujno potrebno, da jo zopet odpravimo. V Avstriji smo sicer dobili že l. 1915. poizkus zakona o prenosu kmetiških zemljišč, ki pa nikakor ne zadostuje, ne glede na to, da ga danes nihče ne izvršuje. Seveda je pa treba istočasno urediti tudi vprašanje kmetiških kreditov in pa dedno pravo na kmetih (to razbija kmetije zlasti v Prekmurju, precej pa tudi drugod), o čemer bomo pa govorili še pozneje. Tu naj le poudarimo, da so za ozdravljenje sedanjih razdrapanih zemljiško-posestnih razmer v Sloveniji ti trije zakoni nujno in neobhodno potrebni.

Po mnogih krajih bi precej ugodno vplivala na sedanje posestne razmere tudi smotrena rešitev vprašanja zložbe zemljišč ali komasacij, kakršno so uvedle že vse kmetijsko res napredne države. Svoječasna razdeljevanja skupnih zemljišč in poznejša lastninska izpreminjevanja so povzročila, da imamo pri nas ogromno množino časih vprav smešno majhnih parcelic, ki imajo pogosto tudi več kot čudno obliko (n. pr. so široke le po par metrov a dolge do 2 km, oddaljene pa časih po celo uro hoda in še več). Na ta način so naše kmetije po večini silno razbite (zlasti v ribniškem okraju in v Prekmurju, a tudi drugod), kar jako oteži in podraži njih obdelovanje. Glede na to smo dobili v Avstriji že l. 1883. zakon o zlaganju ali komasaciji zemljišč<sup>1</sup> (dopolnjen z dež. zakonom za Kranjsko iz l. 1887. in za Štajersko iz l. 1909.), ki naj pospešuje zlaganje majhnih parcelic v večje in s tem z a o k r o ž i t e v a l i a r o n d a c i j o sedaj tako razbitih posestev (v Sloveniji je danes komaj 4% občin s arondiranimi posestvi, 6% z deloma arondiranimi, 90% občin ima pa raztresena posestva). Nezaupanje

<sup>1</sup> Nered, ki je vladal v agrarno pravnih vprašanjih, je prisilil državni zbor, da je sklenil dne 3. junija l. 1883. tri važne okvirne zakone (št. 92 do 94), namreč o zložbah poljedelskih zemljišč, o razdelbi skupnih zemljišč in o uredbi užitkov in uprave na istih ter o odpravi enklav v gozdih in arondiranju gozdnih meja. Tem zakonom so se l. 1909. pridružili še zakoni o novi uredbi in odkupu servitutnih pravic na tujem svetu, dalje zakoni o varstvu planin in pospeševanju planšarstva ter o uredbi in izboljšanju dolinskih pašnikov. Tem drž. okvirnim zakonom so sledili v posameznih deželah še odgovarjajoči deželni zakoni in razne izvršilne naredbe.

proti vsem novotarijam, ki je kmetištkemu ljudstvu že prirojeno, povzroča, da napreduje zlaganje zemljišč pri nas le prav polagoma, a ker so že v Avstriji dognali, da znaša dobiček zložbe 20—30% dotedanjega čistega donosa zemljišč, bi bilo treba izenačiti to zadevno dosedanje zakonodajo. To izenačenje naj bi se zgodilo na ta način, da se vzame za osnovo sedanji štajerski dež. zakon, ki je mnogo modernejši nego kranjski, vendar naj bi se vnesle vanj še nove določbe, ki bi še bolj pospeševale to prekorsno posestno reformo in onemogočevale nove delitve. Dejstvo je namreč, da je ljudstvo z že izvršenimi komasacijami povsod jako zadovoljno, kajti one povzročajo razen omenjenega dobička po mnogih krajih tudi uporabo kmetijskih strojev in delajo zemljiško knjigo ter kataster mnogo preglednejši in enostavnejši.

Dalje je jako važno tudi vprašanje razdelitve skupnih zemljišč, glede katerih vladajo danes pogosto velike nejasnosti in zmede. Skupna zemljišča, katerih je največ v radovljiškem, kočevskem, brežiškem, ljutomerskem in kamniškem okraju ter na Notranjskem, v Dravski dolini in v Prekmurju, so ostanki stare zemljiške skupnosti in obstoje po veliki večini iz pašnikov in planin. Glede razdeljevanja teh skupnih zemljišč ni mogoče postaviti nobenega splošno veljavnega načela, ker je to vedno odvisno od tamošnjih gospodarskih potreb in terenskih razmer, vendar bomo zadeli precej pravilno, če rečemo, da se pašnikov in planin ne sme nikdar deliti, ker je to navadno v jako veliko škodo tamošnje živinoreje. Te bi morale ostati še nadalje last občin, oziroma srenj (pašniške zadruge se po večini niso posebno obnesle), morale bi pa biti zakonito prisiljene, da jih dobro upravljajo. Le na Notranjskem je bilo nekaj razdelitev jako koristnih, ker so lastniki polagoma izpremenili poprejšnje gmajne v prave travnike. Kazalo bi pa razdeliti večino ostalih skupnih zemljišč (zlasti host, gmajn in podobnih površin), za katere navadno sedaj nihče ne skrbi, pač pa skuša vsak pograbit z njih, kar se le da. Na ta način bi se dotične površine le pritegnile k smotrenemu upravljanju, kar bi ne bilo le v splošno gospodarsko korist, temveč bi tudi marsikateri majhen kmetič, na katere bi se bilo treba v prvi vrsti ozirati, pridobil pomemben kos zemlje. Enako bi bilo iz istih razlogov potrebno razdeliti tudi tako zvana »menjalna senožeta«, katerih imamo še vedno nekaj.

Tudi za razdeljevanje in upravljanje skupnih zemljišč je merodajen še bivši avstrijski zakon iz l. 1883. z odgovarjajočimi deželnimi zakoni, ki bi jih bilo treba izenačiti in modernizirati zlasti glede upravljanja (tudi planšarski redi), ki je najvažnejša plat tega vprašanja.

Končno je pri nas jako pereče tudi vprašanje služnosti ali servitutov, ki so prav tako ostanki nekdanje

zemljiške skupnosti. Površine, ki je pri nas obremenjena s servituti, žal številčno še nimamo ugotovljene, a največ se je nahaja na Gorenjskem (erarični in cerkveni gozdovi ter planine!), precej je pa raztresene tudi po drugih okrajih. Cesarški patent iz l. 1853., ki tvori pravno podlago tega vprašanja, je odredil prijavo vseh užitkov na nekdanjem veleposestniškem in drugem svetu. Ker je to prijavljanje trajalo prav do srede osemdesetih let ter bilo pogosto jako površno in pomanjkljivo, in ker so vodili te posle veleposestnikom naklonjeni nemški uradniki, so se dogodile tedaj upravičencem pogosto velike krivice, ki se vlečejo še do danes. Nujno potrebno bi bilo tedaj, da pridemo čim prej do popolnoma točnih in podrobnih ugotovitev glede vseh servitutnih pravic in do nove moderne ureditve, ki naj bi v čim večji meri varovala kmetiške koristi. Ker je večina servitutov na planinah in v gozdovih (paše v gozdovih!), teh v interesu živinoreje navadno seveda ne kaže odkupiti (razen seveda z zemljo vred za cele občine ali srenje), pač bo pa treba pospešiti odkup raznih drugih servitutov, zlasti na manjših zasebnih zemljiščih, ker povzročajo pogosto le drago in dolgotrajno pravljanje in druge neprilike, a tudi mnogo pašnih servitutov se je že dalo zadovoljivo urediti na ta način, da je lastnik s servitutom obremenjenega zemljišča odstopil del tega kot skupno last upravičencem ter s tem odkupil od servituta preostali del, kar bi bilo tudi nadalje le pospeševati.

Izvrševanje zložb in razdeljevanj zemljišč ter urejevanje servitutnih zadev je poverjeno pri nas »Pokrajinski komisiji za agrarne operacije« in njej podrejenim okrajnim komisarjem. Pokrajinska komisija je do konca l. 1925. izvedla:

V ljubljanski oblasti 3 komasacije na 12 ha in z 172 lastniki ter 886 razdelb in ureditev užitka in uprave na 51.973 ha z 18.174 interesenti;

v mariborski oblasti 1 komasacijo na 42 ha z 19 lastniki ter 41 razdelb in ureditev užitka in uprave na 1514 ha s 1277 interesenti;

skupno tedaj 931 agrarnih operacij na 53.671 ha z 19.642 interesenti, a v teku je bilo tedaj v vsej Sloveniji 687 agrarnih operacij na 53.254 ha s 13.787 interesenti.

Za čim hitrejšo in smotrenejšo urejevanje vseh opisanih posestnih reform bi bilo treba zakon o teh agrarno pravnih oblastvih čim bolj razširiti in sicer zlasti v tem zmislu, da postanejo komisije za agrarne operacije tudi izvrševalni organi za vse agrarne zakone, razen tega bi pa tudi kazalo poveriti njim izvedbo agrarne reforme, ker je gotovo najbolje, da se nahaja ureditev sedanjih neugodnih posestnih razmer v eni roki.

Na tem mestu bi bilo nazadnje še omeniti, da bi bil tudi pri nas prav potreben in koristen zakon o zamejičenju, mejah in ograjah, kakor ga imata že Bavarska in Avstrija (Kranjska je naredila l. 1912. le prav dober poizkus zakona o ograjah), ker bi bilo s tem preprečenih mnogo nepotrebnih pravnih.

Posestne reforme, ki so torej pri nas nujno potrebne in tudi izvedljive v svrhu povečanja premajhnih posestvec naših malih kmetov, zlasti pa zato, da preprečimo nadaljna škodljiva drobljenja naših kmetij, bi torej obstajale predvsem v temeljiti in končno veljavni agrarni reformi, s katero je treba združiti rešitev viničarskega vprašanja, v uvedbi zakona za varstvo kmetiških domov (skupno z zakonom o kmetskih kreditih in reformi dednega prava), v reformi zakonov o zlaganju zemljišč, razdelbi skupnih zemljišč in ureditvi servitutov, v razširjenju delokroga in kompetenc agrarno pravnih oblasti in v uvedbi zakona o mejah. Vse to sicer še ne bi rešilo za našega kmetiča tako perečega pomanjkanja zemlje, vendar bi precej pomagalo vsaj nekaterim po nekaterih krajih in bi preprečilo še nadaljna poslabševanja naših posestnih razmer, kar bi bilo nedoglednega pomena. Rešitev iz sedanje krize našega kmetijstva moramo torej iskati še na drugih poljih, ki bi bila še učinkovitejša in bi zajela ves naš kmetiški stan.

## 2. Umno kmetovanje.

Poleg pomanjkanja zemlje je glavni vzrok žalostnega gospodarskega stanja našega kmetijstva zastarelo kmetovanje, saj smo že spredaj ugotovili, da bi lahko naš kmet pridelal in preredit na isti površini skoro še enkrat toliko, kot pa pridelal in preredit danes, s čemer bi bil na na mah rešen vseh današnjih gospodarskih stisk.

Če pridelal nemški kmet na 1 ha 19.6 q pšenice, danski celo 27.8 q, a naš le 8.4 q, ali pa češki kmet na 1 ha 97.3 q krompirja, belgijski pa celo 168 q, a naš povprečno le 64.4 q, ni prav nobenega dvoma, da tu nekaj ni v redu. Res je, da je naša zemlja ponekod preplitka in pretežka, a še bolj res je, da se tudi naš kmet mnogo, mnogo pretrmasto drži zastarelega obdelovanja, ki ga je podedoval še od svojih dedov. Prav je, če ne razmetava denarja za razne novotarije, ki jih ponujajo neštevilne reklame, a prav tako škodljivo in pogubonosno je, če se upira sprejeti stvari, ki so jih preizkusili že sto in stokrat in ki jih po drugih naprednih državah kmetje že splošno in z velikimi uspehi uporabljajo. Tu ne drži prav noben izgovor, zato bo vsekakor treba najti potov in sredstev, da pridemo čim prej iz dosedanjega nazadnjaštva k res modernemu obdelovanju zemlje. Prav važen korak k napredku bi bil primeren zakon o obdelovanju zemlje, kakor ga n. pr. pripravljajo

Avstrija, kajti lastnik do zemlje nima le pravice, temveč tudi dolžnosti, zato bi ga bilo v slučaju potrebe glede na koristi celokupnosti treba tudi prisiliti, da zemljo dobro in smotreno obdeluje, kar naj bi nadzorovale agrarne oblasti.

Če se ozremo le na nekatere najvažnejše dosedanje napake, tedaj moramo navesti najprej p o m a n j k l j i v o o d b i r a n j e semenja, kajti jasno, da iz slabega semenja ne moremo dobiti dobre žetve. Ogromna večina naših kmetov in kmetičev seje kar so pač pridelali, le tu in tam kupi kdo novo seme, a še to navadno le pri sosеду ali kvečjemu v sosednji vasi. Pogoј tozadevnega izboljšanja je, da posvečamo čim največjo pozornost odbiri in izmenjavi semenja. Za setev je treba izbrati najlepše žito (ponekod z velikimi uspehi izbirajo celo le najlepše klase) in še to temeljito očistiti s prvovrstnimi čistilniki in trierji. Na ta način dobimo res le lep in zdrava zrna, ki so potem zmožna roditi dober in obilen sad. Ker se pa tudi žito, kakor živina, v istem kraju polagoma izrodi, odbiranje samo ne zadostuje, temveč ga je treba večkrat popolnoma izmenjati s tujim. In kar velja za žito, velja tudi za vse druge sadeže.

Druga naša napaka je, da sejemo in sadimo v preslabo pripravljeno zemljo. Že oranje (tudi modernih plugov imamo jako malo) samo je pri nas navadno preplitko, vsled česar leže spodnejše plasti zemlje stalno neizrabljene (primerjaj pravljico o zakladu v vinogradu). Pa tudi zgornja plast sama ostane pogosto preslabo zrahljana, ker še nimamo dovolj dobrih bran, valjarji so bili pa prav do zadnjega časa pri nas sploh neznani, kakor so še danes skoro neznani sejalni stroji (na ravnem svetu), s katerimi se spravi seme v pravilno globočino in porazdeli enakomerno po prostoru. Pri tem se prihrani več kot tretjina semenja in doseže vse drugače bujnejša rast. Res je, da si naš mali kmet za svojih par njivic ne more nabaviti vseh teh in drugih potrebnih strojev, a to bi lahko in morale preskrbovati kmetijsko strojne zadruge, ki so zlasti za male kmete neizmerne važnosti in o katerih bomo govorili še pozneje.

Tretji prevažni činitelj umnega poljedelstva je pravilno in zadostno gnojenje. Že domačemu hlevskemu gnoju posveča naš kmet na splošno premajhno pozornost, zaradi česar je ta gnoj navadno tudi slabe kakovosti in kljub pogosto močnemu gnojenju ne zaleže mnogo. Po naših kmetiških vaseh vidi človek še jako malo modernih gnojišč in gnojnih jam, pač mora pa še pogosto brodititi po mlakah dragocene gnojnice, ki se steka z dvorišč na pota. V tem pogledu bi bile prav umestne najstrožje odredbe od strani županstev in drugih oblasti, ker kratkovidni kmetje s tem na eni strani izgublajo nenadomestljive gnojilne snovi, na drugi strani je pa tako stanje tudi jako nezdravo in grdo.

Res velikih pridelkov pa s samim domačim gnojem, ki ga imamo tudi mnogo premalo, ne bomo mogli nikdar doseči,

temveč so zanje neobhodno potrebna tudi u m e t n a g n o j i l a. V tem pogledu smo še silno zaostali<sup>1</sup>, deloma zato, ker so umetna gnojila pri nas še precej draga, deloma pa zaradi nezadostnega pouka o njih koristi in ravnanju z njimi (napačno ravnanje je pogosto povzročilo več škode nego koristi). Nujno potrebno je zato, da izrabimo vsa sredstva v svrhu p o c e n i t v e u m e t n i h g n o j i l, kmete na najučinkovitejše načine prepričamo o njih koristi in jih temeljito poučimo o njih pravilni uporabi. V tem pogledu čakajo še velike naloge državo, kmetijske organizacije in kmetijsko šolstvo, o čemer bomo tudi govorili še pozneje.

Kazen omenjenih treh glavnih napak opazujemo v našem kmetijstvu seveda še več manjših (n. pr. glede smotrenega k o l o b a r j e n j a, glede negovanja pridelkov med rastjo, pri spravljanju in shranjevanju pridelkov, pomanjkanje poljedelskih strojev in modernega orodja, ki omogoča hitrejše in boljše delo, itd.), kar pa spada vse že v podrobne strokovne razprave in podrobni pouk, ki je našemu kmetu tako nujno potreben. Tu le mirno lahko ponovimo, kar smo poudarili že parkrat, da bi namreč dosegel naš kmet z umnejšim poljedelstvom za svoj trud in za svoje stroške lahko vse drugačne uspehe. Najmanj za polovico bi z modernejšim obdelovanjem zemlje lahko povečali naše pridelke, s čemer bi bil že rešen prav velik del našega kmetiškega vprašanja.

Umetnost modernega poljedelstva pa ne leži le v dobrem obdelovanju zemlje, temveč prav tako v smotreni izrabi tal. Tudi v tem pogledu je naš kmet neredko še silno starokopiten. Že davno pred vojno je sam priznaval, da je kupljeni kruh cenejši nego doma pridelani, a kljub temu se ni mogel odločiti za to, da bi poizkusil s pridelovanjem dobičkanosnejših sadežev, temveč je sejal dalje žito in stokal, da mu ničesar ne donáša. Savinjska dolina je danes najbogatejša pokrajina Slovenije zato, ker je opustila sejanje in sajenje sadežev, ki ne donášajo dovolj in se je oprijela dobičkanosnega hmeljarstva. Tudi v ljubljanski okolici so pred vojno ponekod poizkusili s hmeljem, zaradi neugodne medvojne konjunktore za hmelj so ga tedaj opustili, a doslej se še nihče ni vrnil nazaj k njemu, čeprav priznavajo vsi, da jim je vrgla njiva hmelja navadno več nego vse drugo posestvo. In takih slučajev bi lahko navedli še več. Skratka: naš kmet se trdovratno drži stare vrste in na-

<sup>1</sup> Polagoma se obrača na bolje tudi v tem pogledu, kajti leta 1924. smo porabili v Sloveniji le 360 vagonov umetnih gnojil, leta 1926. že 583 vagonov, leta 1928. pa celo 806 vagonov (49 vagonov dušikovih gnojil, 648 vagonov fosfatov, 75 vagonov kalijevih gnojil in 34 vagonov apnenih in drugih umetnih gnojil). Na Nizozemskem uporabijo na 1 ha površine 122 kg umetnih gnojil, v Belgiji 90 kg, na Nemsškem 45 kg, na Danskem 33 kg, na Francoskem in v Češkoslovaški 17 kg, v Italiji 15 kg in v Švici 12 kg, pri nas pa še vedno le po 4-6 kg; zlasti premalo uporabljamo dušikova gnojila. — Opomba po zaključku razprave.

čina pridelovanja, ki ga je podedoval od svojih prednikov, čeprav so danes gospodarske okoliščine tudi za kmeta popolnoma druge, nego pa so bile časih. In da je ta trdovratna starokopitnost njemu samemu v največjo škodo, menda ni treba še podrobno dokazovati.

Glede žitoreje smo že parkrat mimogrede omenili, da pri nas že pred vojno ni bilo dobičkanosno zaradi hude ameriške konkurence, po vojni so se pa izgledi zanjo še izdatno poslabšali, ker je nemogoče, da bi moglo naše žito vzdržati konkurenco s hrvaškim in vojvodinskim. Nekaj podobnega se utegne zgoditi tudi z našim vinogradništvom, o katerem trdijo nekateri strokovnjaki, da je najbolj izgubonosna naša poljedelska panoga. Ko je proti koncu preteklega stoletja trtna uš uničila večino naših vinogradov, so jih z velikimi državnimi in drugačnimi podporami obnovili z ameriško trto, o kateri je pa pričakovati, da se bo v kakih dveh desetletjih tudi izrodila. Tedaj se bo pojavilo vprašanje, ali jih bo kazalo zopet obnoviti ali ne, kajti tudi v vinogradništvu nam bo več kot težko vzdržati konkurenco z Banatom in Dalmacijo. Ohraniti bo treba najbrže le vinograde v strmih legah, ki so za drugo neprimerni ter jih zasaditi z izbranimi vrstami, glede ostalih bo pa treba dobro premisliti, če bi jih ne kazalo zasaditi z dobičkanosnejšimi sadeži. Končno zahteva tudi naše kletarstvo še mnogih, mnogih izboljšanj, saj vemo vsi, da imamo pri nas pogosto težave z vnovčenjem vina zaradi slabe kakovosti, povzročene vsled napačnega ravnanja v kleti.

Namesto teh dveh panog poljedelstva se bo treba torej ozreti po drugih, ki bi donašale več dobička. Pred vojno se je pojavila misel za saditev sladkorne pese, ki je pa že tedaj našla tudi med strokovnjaki precej odpora, ker so naša posestva za tako pridelovanje mnogo premajhna, po vojni je pa za njo še manj izgledov, ker imamo na svetovnem trgu že dlje časa nadprodukcijo sladkorja in torej ni upati, da bi mogli ustvariti kako dobro idočo sladkorno industrijo. Pač pa vsi kmetijski strokovnjaki že dlje časa opozarjajo na h m e l j a r s t v o, ki je prineslo v Savinjsko dolino tako blagostanje, a se po drugih slovenskih krajih ne more udomačiti, čeprav sta zanj še marsikje ugodni zemlja in podnebje in je tudi izpričano, da donaša jako lep dobiček ter se tudi še ni bati kake nadprodukcije. Prav umestno bi tedaj bilo, če se na kakršenkoli način zlomi starokopitnost in brezbržnost našega kmetiškega ljudstva in uvede hmeljarstvo še v druge kraje. Istočasno bi bilo pa seveda treba poskrbeti tudi za potrebno hmeljarstvo šolo in za dobro organizacijo hmeljarjev, da se osamosvojijo od domačih in tujih prekupecev.

Posebno skrb in pozornost bo treba posvetiti tudi našemu s a d j a r s t v u, ki je sedaj po mnogih krajih i z r e d n o z a n e m a r j e n o in deloma tudi n a p a č n o u s m e r j e n o. Koliko za sadjerejo najugodnejših prostorov leži pri nas še docela ne-



izrabljenih, kako malo kmetov obrača kako pažnjo saditvi res dobrih vrst, za smotreno gojitev drevja se ne briga skoro nihče, zato je tudi razumljivo, da ne donša onih dohodkov, ki bi jih lahko. Ker je pretežni del našega sadja manjvreden, ga stisnejo v sadjevca ali pokuhajo v žganje, kar seveda ne vrže mnogo. Treba bo zato v tem pogledu prav temeljitih izprememb. Predvsem bo treba zasaditi z izbranimi vrstami vse za sadjerejo primerne prostore, ki so doslej še premalo izrabljeni, mladino bo treba temeljito poučiti o umnem gojenju drevesc ter spravljanju in uporabljanju sadja. Naše namizno sadje (sveže in konservirano) že sedaj v severno-zapadni Evropi visoko cenijo, zato bi vsekakor kazalo, da se posvetimo predvsem gojitvi tega, kar bi nam ostalo, bo pa treba smotreno uporabiti kot zdravo domačo hrano, dočim bi morali stiskanje sadja v sadjevca in prekuhanje v žganje čim bolj omejiti.

Na opisani način bi donšalo slovensko poljedelstvo vse drugačne dohodke nego jih donša dandanes, toda pri pretežni večini slovenskega kmetijstva ključ do boljše bodočnosti ni v poljedelstvu, temveč v živinoreji, ker imamo za to pri nas mnogo več naravnih pogojev, nego za prvo, razen tega pa omogoča tudi boljšo izrabo poslov, ker jih ta zaposluje vse leto. Izvzeti moramo iz živinoreje le konjerejo, ker je na eni strani konkurenca iz južno-vzhodnih pokrajin naše države prehuda, na drugi strani je pa konj zaradi velikih vzdrževalnih stroškov, naših premajhnih posestvec in prehribovitih tal po večini slovenskih krajev luksuz, ki se izplača le tam, kjer ima razen običajnih kmetiških del tudi dovolj druge vožnje, kajti le za domače potrebe bo večini slovenskih kmetov mnogo bolj kazalo uporabljati kot prego vole in krave.

Središče slovenske živinoreje je in bo govedoreja, za katero ima Slovenija vse pogoje. Toda ta je nujno potrebna še mnogih izboljšanj, če hočemo, da nam bo donšalo res one izkupičke, ki bi nam jih lahko, kajti pri nas bi lahko dvignili število živine vsaj za še polovico in dobili bi lahko od vsake glave vsaj za tretjino več dohodkov. Predvsem bo treba posvetiti veliko pozornost plemenski odbiri domače živine, da si izredimo dovolj dobrih domačih mlečnih krav, saj smo poudarili že spredaj, da nam dajejo naše današnje krave skoro polovico manj mleka, nego po nekaterih drugih naprednih državah. Pred vojno smo v svrhu izboljšanja naših pasem uvažali bika iz nekaterih alpskih dežel, kar je imelo jako ugoden uspeh in tudi v bodoče se v svrhu osvežitve krvi temu ne bomo mogli popolnoma izogniti, toda prva naša skrb mora biti, da si s smotreno in skrbno odbiro sami izboljšamo svojo živino. To bo pa seveda nemogoče, če ne bomo imeli vsaj za vsakih 100 krav po enega prvovrstnega bika.

Govedo gojimo zaradi mesa in zaradi mleka. Vzreja živine za meso je preživela po vojni zaradi odcepitve naših najboljših predvojnih trgov (Trst, Dunaj i. dr.) iz nekoč skupne

države, zaradi visokih carinskih ter prevoznih stroškov in zaradi velikih valutnih neprilik hude krize, zato je tudi jako padel pomen vzreje volov. Skrb državne gospodarske politike bo, da se to zopet izboljša, o čemer bomo pa govorili še pozneje, a mi sami moramo usmeriti našo govedorejo predvsem na vzrejo plemenske živine, s katero bi lahko zalagali ostale pokrajine naše države in na mlekarstvo, ki se bo pa tudi moralo glede na predvojno dobo precej predrugačiti. Pred vojno in prva leta po vojni smo zalagali z našim svežim mlekom razen domačih mest še Trst, Reko, Pulj, Gradec in deloma celo Dunaj. Zadnja leta je pa iz razlogov, ki smo jih navedli že pri mesu, tudi to izostalo. Ker bo treba še precej truda in časa, da bomo mogli zopet misliti na znatnejši izvoz svežega mleka, bo treba posvetiti največjo pozornost maslarstvu in sirarstvu, če hočemo svoje mleko dobro vnovčiti. Oboje je pri nas razmeroma še slabo razvito. Nekaj našega masla gre že v Zagreb in v Dalmacijo, toda inozemstvo ga še ne mara, ker je predrago, preslabo in ker ga pridelujemo le v manjših množinah. Treba bo zato ustanoviti veliko centralno mlekarstvo, ki bi prejemale iz malih podeželskih mlekarn zaradi manjših prevoznih stroškov že pasterizirano smetano v najboljšem stanju, a centralna mlekarna bi morala izdelovati vagonške množine enotnega prvovrstnega čajnega masla, kakršno želi inozemstvo. Organizacija take centralne mlekarnice bi ne bila pretežka, če pomislimo, da imamo pri nas zaradi dobrih planinskih pašnikov tudi precej dobrega mleka in nam razmeroma dobra železniška mreža omogoča nagel prevoz, prvovrstne strokovnjake za tak posel bi bilo pa seveda treba še vzgojiti.

Slično je tudi s sirarstvom. Tudi iz našega mleka je mogoče izdelovati prvovrstni ementalški sir, kar se pa danes zaradi pomanjkljive izobrazbe sirarjev in zaradi nepravilnega ravnanja z mlekom že doma, žal ne godi. Sirarstvo bi bilo treba organizirati slično kakor maslarstvo, kajti vsi vemo, da naš današnji sir po svoji kakovosti ne vzdrži konkurence z inozemskim, zaradi česar imamo z izvozom tudi take velike težave. Izdelovanje enotnega in prvovrstnega sira v vagonskih množinah, to mora biti naš cilj in le tedaj nam bo naša govedoreja, ki se zadnja leta nahaja v prav občutni krizi, donášala res one dobičke, ki bi jih lahko. Seveda bo pa v to svrhu treba strokovno znanje naših kmetov še prav znatno dvigniti, o čemer bomo pa govorili še pozneje.

Ker bomo pri nas le težko kdaj konkurirali z množinami, pač bi pa lahko s kakovostjo govedoreje, bo treba posvečati še več pozornosti pridelovanju živinske krmne na poljih in zamenjavi sejanja žita z deteljo, zlasti pa še resno misliti na izboljšanje našega travništva in planšarstva. Danes dajejo naši najboljši travniki povprečno le po 33 q sena in otave letno na 1 ha, slabejši pa komaj po 10 q, dočim vemo, da dajejo po drugih naprednih državah dobri trav-

niki po 50—60 q sena in otave na 1 ha in tudi pri nas so poizkusi dali že 70 q na 1 ha. To nam je najboljši dokaz za trditev, da pri nas tudi s travniki ne znamo pravilno ravnati, zaradi česar ni le naš travniški pridelek manjvreden, temveč ne moremo prerajati one množine živine, kakor je drugod, kar smo videli že spredaj. Nujno potrebno bo zato posvečati tej panogi kmetijstva večjo skrb. Posluževati se moramo tudi pri nas travniških bran, ki rahljajo rušo in zemljo, da pride vanjo zrak. Brane zatirajo plevel in mah, ki povzročata našim travnikom ogromno škodo. Močvirnate travnike, kjer raste manjvredno seno ali pa celo le stelja, bi se dalo ponekod z majhnimi stroški osušiti, presuhe pa preskrbeti z namakalnimi napravami. Le malokdo slab travnik preorje, ga par let poseje z žitom in nato zopet zravna v travnik, čeprav je to jako uspešno sredstvo za njegovo izboljšanje. Predvsem je pa seveda treba tudi travnike gnojiti s hlevskimi in umetnimi gnojili, kar bi pridelek jako izboljšalo in povečalo. Le na ta način bomo lahko redili več in boljšo živino.

Največji zaklad za našo govedorejo so pa naše planine, ki tvorijo zato tudi velevažno kmetiško vprašanje. Še sredi druge polovice preteklega stoletja je imel naš kmet vsaj za polovico več planinskih pašnikov v nego dandanes, kajti od tedaj so veleposestniki zopet odkupili mnogo planin od kmetov v lovske svrhe, z mnogih planin so gozdarji izrinili kmete ter jih pogozdili in mnogo so jih tudi kmetje sami zanemarili, da so se polagoma prerastle z gozdom, kar je jako škodovalo naši živinoreji. Čeprav se je prebivalstvo v zadnjih desetletjih močno pomnožilo, je iz navedenih razlogov padlo število živine po nekaterih gorenjskih vaseh za celo tretjino. Zato bi vsekakor kazalo, da bi se dotaknila agrarna reforma tudi tega vprašanja ter skušala kmetu po možnosti vrniti svet, s katerega je bil izrinjen. Danes imamo v Sloveniji približno 300 planin v velikosti okroglo 54.000 ha (na Kranjskem okroglo 14.000, na Štajerskem 34.000 in na bivšem Koroškem okroglo 6000 ha), ki leže v morski višini od 800 do 1800 m, razen tega pa še mnogo gozdnih paš v veleposestniških (samo v verskozakladnih gozdovih 8800 ha, v Bornovih gozdovih 740 ha itd.) in nešteti kmetiških gozdovih. V ljubljanski oblasti je velika večina planin skupna lastnina, a v mariborski zasebna. Na 167 statistično raziskanih planinah se je paslo leta 1925. skupno 3856 krav, 1842 volov, 3864 juncev in junic, 1479 telet, 612 konj, 7277 ovac, 1259 koz in 850 prašičev, torej 21.039 glav, ki bi potrebovale za istočasno prehrano v hlevu kakih 88.000 q sena v vrednosti nad 6 milij. dinarjev. Povprečna pašna doba znaša 84 dni (od začetka junija do srede septembra). Izmed naših planin je šele nekaj urejenih v zmyslu zahtev moderne planšarstva ter preskrbljenih s potrebnimi zgradbami (hlevi, kočami, sirarnami) in drugimi napravami (poti, napajališči i. dr.) velika večina je pa še jako zanemarenih, čeprav

začenjajo ponekod kmetije polagoma uvidevati, da je treba tudi za planine skrbeti prav tako, kakor za drugo obdelano površino. Ni zato glavno to, da pridejo naši kmetije do novih planin, temveč je treba predvsem urediti in smotreno skrbeti za dosedanje, ki bi lahko donašale neprimerno večje koristi nego jih donašajo danes. Po gorskih krajih je napredek naše govedoreje tesno zvezan s plansarstvom, saj imajo planine neprecenljiv vpliv na zdravje živine, kakovost mleka in dobičkanosnost govedoreje sploh. Sedaj veljavne planinske zakone bi bilo treba zato izenačiti ter jih prilagoditi najmodernejšim zahtevam, obenem pa seveda najti tudi potov in sredstev, da se s potrebnimi melioracijami planine čim prej izboljšajo in uredijo ter zavarujejo proti razdiralnim silam narave in človeka.

Razen govedoreje je pa za velik del našega kmetiškega ljudstva jako važna tudi prašičereja, ki donaša ponekod že sedaj lepe dohodke, a bi lahko zavzemala še vse važnejšo vlogo. S križanjem naše domače pasme z angleškimi jorkširei in nemškimi oplemenitenimi pasmami smo si vzgojili pri nas polagoma precej dobro prašičjo pasmo, vendar bo treba še nadalje posvečati čim največjo pozornost skrbni odbiri in menjavanju, zlasti mrjascev, da se prepreči plemenjenje v sorodstvu, kar povzroča propad plemena in mnoge bolezni. Premala pazljivost na to in pa dejstvo, da se posveča pri nas premalo kmetov vzreji mladičev (zato so tudi jako dragi), sta glavni napaki naše prašičereje, razen onih seveda, ki jih opažamo pri vsej živinoreji in ki smo jih deloma že navedli, deloma jih pa še bomo.

Za ovčjereje naši kraji nimajo posebnih pogojev in pri nas tudi ni dobičkanosna, zato se bo pač obdržala, kjer je že vpeljana (na Jezerskem in Solčavskem), ni pa upanja, da bi se razširila. Važnejša je kozjereja, katere naj bi se oprijeli zlasti majhni bajtarji, delavci s koščkom zemlje itd., ki ne morejo prerediti krave, a bi jim dajala skromna koza zadostno množino mleka. Pomembno je pa kolikor toliko perutninarstvo, ki donaša ponekod (zlasti na Štajerskem) že danes prav znatne dohodke, zato bi kazalo, da dobijo naše gospodinje primerni pouk o perutninarstvu, ker bi lahko sedanje dohodke iz perutninarstva še prav znatno dvignili, saj vemo, da se pode okrog mnogih naših kmetiških domov cele jate kokoši, ki so pa danes še skoro brez haska.

Že doslej smo mimogrede omenili več napak naše živinoreje, ki ovirajo njen napredek, a končno je treba povedati še eno, ki je lastna vsem njenim panogam in ki prav znatno vpliva na njeno današnje nepovoljno stanje. To je naše hlevarstvo, ki je mnogokje v Sloveniji v skoro neverjetno zanemarjenem stanju. Marsikje stoji živina še dandanes noč in dan skoro do kolen v gnoju, brez zadostnega zračenja in toli potrebne svetlobe, na kako prebelenje hleva vsaj vsakih deset let pa menda sploh nihče ne misli. Da v temnih in smrdečih

luknjah ne more uspevati lepa in zdrava živina, je menda jasno vsakemu otroku, zato je nujno potrebno, da krenemo tudi v tem pogledu na nova pota in se ne ustrašimo tozadevnih stroškov, saj nam bodo gotovo dobro povrnjeni (večje zadolževanje v to svrhu pa seveda tudi ni priporočljivo). Hlev mora biti suh, dovolj svetel in zračen, s pravilno visokimi jasli (previsoke škodujejo zlasti mladi živini), ki naj bodo po možnosti opremljene z napajalnimi pripravami in primerno dolgim stojiščem in z dobrim odtokom gnojnice v gnojno jamo. Če le mogoče, naj imata pa tudi hlev in svinjak zlasti za mlado živino tako koristno ograjeno tekališče, kjer dobi živina priliko izletati se na svežem zraku.

Kot zadnje panoge našega kmetijstva se moramo končno dotakniti še gozdarstva, ki je mnogim slovenskim kmetom glavni zaklad, saj mu daje pašo, steljo, drva, stavbni les in ga v slučaju večjih denarnih stisk reši najhujših skrbi. Velik del naših kmetij bi že davno propadel, če bi ne imeli tolikega gozdnega bogastva, kajti kmet končno zasluži z vožnjami ponekod prav izdatne vsote tudi pri veleposestniških gozdovih. Bajtar, ki zasluži poleti pri večjih kmetih, po zimi drvari in ogljari ter na ta način priživi sebe in svoje. Končno pa tudi lesna industrija sama stalno preživlja prav pomembni del našega prebivalstva. Največjo skrb moramo zato posvetiti temu, da si to bogastvo ohranimo in z vsemi sredstvi preprečimo lahko miselno izsekavanje gozdov. Velike površine gozdov so danes pri nas manjvredne zato, ker so predaleč od železnic in dobrih cest, kar jako podraži prevoz lesa na trg, a čim izboljšamo to, se bo vrednost mnogih gozdov še znatno dvignila, (n. pr. kočevskih z zgraditvijo nove železnice). Marsikaj pa lahko storimo za ohranitev tega bogastva in pomnožitev stalnih dohodkov iz njega tudi sami, če gozdove pravilno oskrbujemo, trebimo, izsekane dele sproti zasajamo, pri izsekavanju odbiramo le ona drevesa, ki so že zrela za to, pogozdimo površine, ki so za to primerne in ne donašajo sedaj nobenega haska, zatiramo gozdne škodljivce itd., kar spada pa že v podrobne strokovne razprave o umnem gozdarstvu.

Če k sklepu na kratko posnamemo, kar smo povedali doslej o našem zastarelem in potrebnem umnem kmetovanju (podroben opis in obširnejša podrobna navodila spadajo v strokovne razprave) pridemo torej do zaključka, da kmetuje naš kmet z izgubo v prvi vrsti zato, ker je način njegovega kmetovanja daleč, daleč zaostal za modernimi pridobitvami na tem polju. Mi bi na naših poljih prav lahko pridelali in prerediti v naših hlevih vsaj za polovico več nego pridelamo in prerediti danes. Precej bi lahko še dvignili tudi kakovost naših poljskih pridelkov, zlasti pa naše živinoreje. Potrebno pa ni le boljše obdelovanje zemlje in boljši način reje živine, temveč moramo v isti meri obračati pozornost tudi na pridelovanje onih vrst poljskih sadežev, na gojenje onih vrst živine in na pridobi-

vanje onih vrst mlečnih izdelkov, ki so najbolj dobičkanosne. Na ta način bi jako dvignili množino pridelkov in prireje ter izkupiček za oboje, kar bi na mah rešilo danes tako pereče vprašanje slovenskega kmetijstva. Njegov položaj torej kljub mnogim neugodnim okoliščinam nikakor ni brezupen, temveč prav lahko in dobro rešljiv, a ključ do te rešitve leži v prvi vrsti v — umnem kmetovanju.

### 3. Gospodarska politika.

Ker je kmet že po svoji naravi precej starokopiten in tudi brez potrebnih sredstev, je seveda tudi jako malo upanja, da bi se kar vsak sam od sebe oprijel umnejšega kmetovanja, ki je vsaj za začetek združeno z mnogimi težavami. Neobhodno potrebno je zato, da posežejo tu vmes vsi javni činitelji, to so občine, okraj, oblasti in država ter z vsestransko podporo omogočijo našemu kmetu prehod iz sedanjega zastarelega k umnemu kmetijstvu. Omenili smo že zakon o obdelovanju zemlje, ki bi bil jako koristen in nujen, toda prvi pogoj je vsekakor to, da kmeta naučimo modernega kmetijstva, ki je gotovo eno najvažnejših gospodarskih nujnosti vsega naroda. Treba je zato našemu kmetu zadostne kmetijske strokovne izobrazbe, ki je danes na splošno nima in se pogosto niti ne zaveda ne, da je nima oziroma, da bi je potreboval.

\* Za to izobrazbo prihaja v poštev predvsem šolstvo, ki je nujno potrebno prav korenitih reform. Dosedanja osnovna šola je pač nudila kmetiškim otrokom neobhodno potrebno znanje nekaterih splošnih predmetov, a bila je vse premalo prilagodena praktičnim potrebam ljudstva, razen tega je pa šolska obveznost prenehala ravno v dobi, ko se razvija iz otroka mladenič in v kateri je razen pisanja, branja in nekaj malega računstva hitro pozabil večino vsega ostalega. Zadnja leta se tudi pri nas mnogo razpravlja o reformi osnovne šole, uvajajo se najrazličnejše novotarije, ki so pogosto umetne, a tega, kar bi bilo najnujnejše, se ne loti nihče. Osnovno šolo je treba predvsem temeljito decentralizirati, kajti le tako jo bo mogoče čim bolj prilagoditi razmeram in potrebam posameznih stanov in pokrajin. V našo osnovno šolo je treba vsaj od 3. šol. leta dalje uvesti pouk v kmetijstvu, gospodarstvu in gospodinjstvu kot redni predmet ter razširiti šolsko obveznost tja do 16. leta vsaj na zimske mesece, ki naj bi bili v kmetiških krajih posvečeni predvsem kmetijskemu in za deklince seveda tudi gospodinjskemu pouku. Na ta način bi preprečili, da otrok ne pozabi znanja, ki ga je nabral v šoli, da dobi potrebno osnovno znanje o umnem kmetijstvu in da obdrži šola vpliv na otroke še v oni prehodni dobi, ki je za vsakega tolike važnosti.

Da bo pa tak pouk sploh mogoč, je pa seveda treba dati predvsem učiteljstvu temeljitega znanja o kmetijstvu in učiteljicam o gospodinjstvu, ki ga danes nimajo.<sup>1</sup> V to svrhu je treba temu primerno prav korenito preurediti tudi učiteljišča in ustanovo šolskih vrtov, ki morajo biti dovolj veliki ter služiti izključno le praktičnemu pouku mladine in odraslih v kmetijstvu in gospodinjstvu, ne pa zasebnim svrham.

Za sinove srednjih in večjih posestnikov pa tudi kmetijska izobrazba, ki bi jo morala nuditi osnovna šola, nikakor ne bo zadostovala, temveč jim bo treba vsekakor temeljitejšega znanja, ki bi ga dobili v meščanskih in strokovnih šolah. Meščanske šole so jako pametna ustanova, a postavljene bi morale biti na čisto druge temelje nego so sedanje. Dandanes vzgajajo polizobražence za razne pisarne, ki jih imamo že itak preveč, a njih naloga bi morala biti, da dajejo bodočim kmetiškim gospodarjem in obrtnikom primerno splošno izobrazbo. Zato bi pa morale biti seveda popolnoma prilagodene razmeram in potrebam svojega okoliša. Iz njih bi potem izšel res popolnoma nov rod našega ljudstva, ki bi odgovarjal zahtevam modernega gospodarstva.

Kljub reformiranim osnovnim in meščanskim šolam bodo pa ostale za modernizacijo našega kmetijstva vendarle tudi za bodoče najvažnejše kmetijske strokovne šole in sicer splošne ter za posamezne stroke še specialne. Doslej se je ta prevažni pogoj napredka našega kmetijstva skrajno zanemarjal, saj imamo v vsej Sloveniji komaj tri kmetijske šole, namreč na Grmu pri Novem mestu, pri Sv. Juriju ob juž. železnici in v Mariboru ter pet kmetijsko-gospodinskih šol (dve v Ljubljani, ter po eno v Repnjah, v Šmihelu in v Mariboru). Da za več kot 100.000 kmetiških gospodarstev v Sloveniji tri kmetijske šole nikakor ne zadostujejo, je več kot jasno, zlasti če pomislimo, da take šole nikakor ne smejo imeti preveč učencev, če hočemo, da bo pouk res uspešen in da bo čim najbolj prilagoden zahtevam in potrebam kmetijstva v dotičnem okolišu. Pri nas potrebujemo v ljubljanski oblasti vsaj štiri splošne kmetijske šole in vsaj toliko tudi v mariborski oblasti, ki bi morale biti enotno urejene le v glavnih obrisih, sicer pa čim najbolj prilagodene potrebam svojega okoliša. Na njih kmetiški mladenič ne sme dobiti le temeljitega teoretičnega, temveč tudi zadostno praktično znanje,

<sup>1</sup> Ljubljanski oblastni odbor je to uvidel in priredil leta 1928. enomesečni tečaj za pouk učiteljev v kmetijstvu ter učiteljic v gospodinjstvu. Baje se namerava s temi hvalevrednimi tečaji nadaljevati, treba bi jih bilo pa vsekakor razširiti vsaj v trimesečne in poveriti smotrenemu strokovnemu vodstvu, ki ne pozna le kake specialne panoge umnega kmetovanja, temveč na eni strani ustroj osnovnega šolstva, na drugi strani učiteljstvo in na tretji strani celoten kompleks našega kmetiškega vprašanja po gospodarski in socialni plati.

zato je potrebno, da so združene z dovolj velikim lastnim gospodarstvom in da razpolagajo z vsemi potrebnimi učnimi pripomočki. Razen tega morajo že te šole nuditi zadostni splošno gospodarski pouk, da bodo kake posebne gospodarske šole nepotrebne. Da bodo pa res vršile v polni meri svoje naloge, se nikakor ne smejo omejevati na redni šolski pouk, temveč bi se morali na njih stalno vršiti najrazličnejši krajsi specialni tečaji (zimske šole), namenjeni posameznim panogam kmetijstva in gospodarstva, v katerih bi imeli mladeniči in gospodarji, ki ne morejo dovršiti vse šole, priliko, da se pouče o različnih specialnih vprašanih kmetijstva.

Razen teh splošnih kmetijskih šol pa pri nas nujno potrebujemo še specialnih kmetijskih šol, ki jih doslej sploh nimamo (edino mariborska kmetijska šola je namenjena v prvi vrsti vinarstvu in sadjarstvu), kar seveda tudi onemogoča zadosten napredek posameznih panog kmetijstva. Če hočemo, da nam bo naša živinoreja res donala primerne dobičke, moramo nujno ustanoviti par živinorejsko-mlekarskih šol. Vprav neverjetno je zato, da se bije za prvo že par let brezploden boj med Škofjo Loko in Bohinjem, dočim je jasno, da bi bila potrebna v obeh krajih (oblika živinoreje v okolišu teh dveh krajev se namreč razlikuje v marsičem) in še marsikje drugod tudi.<sup>1</sup> Za razvoj sadjarstva je dalje nujno potrebnih par sadjarskih šol, ki bi lahko prinesle ogromnih koristi in bi se jih v vinorodnih okoliših združilo z vinogradniško šolo, v ostalih pa s kako drugo specialno panogo (n. pr. z gozdarstvom). Če hočemo imeti umno hmeljarstvo, je jasno, da hmeljarske šole ne moremo več pogrešati, a za umno živinorejo nujno potrebujemo živinozdravniških tečajev, ki bi usposobili vsaj za vsako vas po enega kmeta, ki bi lahko nudil živini v sili prvo pomoč. Za nadaljnje se bo potem pokazala potreba sama od sebe in naloga države ter drugih javnih činiteljev je, da z njimi ne odlašajo leta in leta.

Precej truda bo stalo to, da pripravimo našim kmetijskim šolam dovolj učencev, saj smo že spredaj poudarili, da nekateri kmetiški ljudje še vedno ne uvidevajo njih nujne potrebe. V to svrhu bo pač izprva treba uporabljati najrazličnejša sredstva, med katerimi se nam zdi umestno opozoriti zlasti na tri. Najprej je treba čim večje propagande, da prepričamo očete, kako potrebno je, da zna njih naslednik več nego oni. Drugič bo treba obisk čim najbolj olajšati, kar bi se zgodilo na ta način, da uvedejo država, oblasti, okraji in večje občine čim več popolnoma prostih mest, kajti jasno je, da se danes še marsikdo ustraši stroškov, ki so združeni s šolanjem. Tretjič mora pa v svrhu propagande nuditi država obi-

<sup>1</sup> Ko je bila ta razprava že zaključena, je bila ustanovljena mlekarška šola v Škofji Loki.



skovalcem teh šol čim več ugodnosti (n. pr. dovoliti skrajšani rok službe pri vojakih itd.), saj bo napredek kmetijstva prišel v velik prid tudi njej.

Nekoliko več razumevanja nego za kmetijske šole najdemo pri našem ljudstvu že danes za gospodinjske šole, ki so nastale vse v zadnjih desetletjih, a bi jih bilo treba že takoj vsaj potrojiti, če ne popetoriti. Te niso le ogromnega kulturnega pomena za ves narod, temveč prav toliko tudi gospodarskega. Že star pregovor pravi, da podpira gospodinja hiši tri ogle, zato je gospodinjsko izšolana kmetica nedogledne važnosti, saj se nauči v njih oziroma bi se morala naučiti kuhanja, šivanja, osnovnih pojmov o zdravstvu, perutninarstva, vrtnarstva, nekaj živinoreje itd., kar pride vsakemu gospodarstvu v velik prid, razen tega se pa v njih visoko dvigne kulturna stopnja naših bodočih mater, kar bo imelo nedogledni vpliv na ves bodoči rod. Gospodinjski pouk v najširšem zmislu (gospodinjstvo samo, mlekarstvo, prašičereja itd.) bi morale dobivati naše hčerke že v osnovni šoli, a stremeti moramo za tem, da bo imela vsaka naša kmetiška gospodinja tudi posebno gospodinjsko šolo, zato je nujno potrebno, da ustvarjajo država, oblasti, okraji in občine z ustanavljanjem brezplačnih mest možnost obiska tudi nepremožnim kmetiškim hčerkam. Čim večjo pozornost je pa treba posvečati tudi krajšim kmetijsko-gospodinjskim tečajem, ki se pri nas že zelo udomačujejo in ki jih bo treba zanesti v slednjo slovensko občino. V njih bi dobivale vsaj nekaj osnovne gospodinjske izobrazbe one kmetiške hčerke, ki mikakor ne bi mogle v gospodinjske šole.

V jako tesni zvezi s kmetijskim poukom, ki je prvi pogoj napredka in ki spada zato nedvomno v gospodarsko politiko države in drugih javnih činiteljev (oblasti, okrajev, občin), je tudi stalna strokovna pomoč v svrhu pospeševanja kmetijstva. Pred vojno je storila država v tem pogledu jako malo, kajti pri vsaki deželni vladi je deloval le posebni referent za kmetijske zadeve in še po kak strokovni nadzornik (na Kranjskem n. pr. vinarški nadzornik), pač so pa storile na tem polju ogromno koristnega dela deželne samouprave, ki so imele v to svrhu ponekod organizirane celo posebne deželne kulturne svete. Na bivšem Kranjskem je zacvetelo to delo, ko je zavladala v deželnem zboru SLS. Nastavila je posebne strokovne nadzornike, kakor mlekarškega, travniškega, sadjarskega, živinorejskega in gozdnega ter ustanovila posebne institucije za povzdigo kmetijstva (pristavo za zrejo mladih bikov na Robežu, kmetijsko-kemično preizkuševališče, živinozdravniške in gospodinjske tečaje, gospodarsko šolo v Ljubljani i. dr.). Ob prevratu je prevzelo vse te posle posebno poverjeništvu za kmetijstvo, ki je pa z naraščajočim centralizmom vedno bolj hiralo in danes komaj še životari ter seveda ne more nuditi kmetijstvu one pomoči, ki bi bila neobhodno po-

trebna. Edino pomembnejšo novost, ki smo jo dobili po vojni (leta 1922.), so tako zvani **okrajni ekonomski priokrajnih glavarstvih**, ki naj skrbijo za pospeševanje kmetijstva v svojem okolišu.

Da je sedanje stanje nevzdržno, je umevno samo po sebi. Po izkušnjah zadnjih let bi bilo gotovo najbolje, če prepusti država vso kmetijsko strokovno pomoč **oblastnim samoupravam**, ker jo je država spričo vladajočega slepega centralizma nezmožna tesno prilagoditi razmeram in potrebam posameznih okrajev, kar edino more voditi do uspeha. Seveda je pa neobhodno potrebno, da država v to svrhu oblasti stalno čim najizdatnejše gmotno podpira. Da bo tozadevno delo oblasti sistematično in smotreno, je potrebno, da se v njenem okrilju organizirajo **oblastni kmetijsko-kulturni sveti** iz strokovnjakov vseh panog, spadajočih v področje kmetijstva v najširšem pomenu besede. Ta kmetijsko-kulturni svet naj bi imel kot pomožni organ oblastne samouprave določati oblike in smernice vsega javnega dela v prosep našega kmetijstva. Izvrševali naj bi pa vse posle za vsako posamezno panogo **oblastni kmetijski strokovnjaki-specialisti**, ker je jasno, da danes nihče več ne obvlada vseh panog. Najnujnejše je, da takoj dobimo potrebne referente za poljedelstvo, za živinorejo, za mlekarstvo, za sadjarstvo in za vinarstvo, za tem pa čim prej tudi za hmeljarstvo, semenogojstvo, rastlinske bolezni, travništvo, planšarstvo, čebelarstvo, konjerejo, perutninarstvo, kletarstvo itd., ki naj bi imeli svoje sedeže deloma na sedežu oblasti, nekateri pa tudi sredi ozemlja, ki prihaja zanje predvsem v poštev (vinarski n. pr. v Novem mestu ali Krškem, hmeljarski v Žalcu, planšarski v Radovljici itd.). Večjim panogam kmetijstva pa seveda ne bo zadostoval le oblastni specialist, temveč bi morali imeti svoje strokovnjake-pomočnike tudi po deželi (živinorejski n. pr. vsaj za vsako pašensko okrožje, kmetijski vsaj za vsaka dva okraja po enega itd.), ki bi nadomestili sedanje okrajne ekonomice, ki se v sedanji obliki niso posebno obnesli zlasti zato, ker niso delali pod vodstvom in nadzorstvom oblastnih kmetijskih strokovnjakov-specialistov.

Naloga vseh navedenih kmetijskih strokovnjakov bi bila predvsem ta, da v svojem področju z vsemi sredstvi pospešujejo napredek kmetijstva iz lastne inicijative in da so strokovni pomočniki ter svetovalci kmetu. V to svrhu bi morali proučevati sedanje stanje ter vse možnosti napredka v svojem področju, stalno prirejati predavanja in tečaje, potovati po svojem okolišu in opozarjati ljudstvo na napake in ga poučiti ter mu svetovati boljše itd. Vsporedno s to kmetijsko-strokovno pomočjo bi bilo treba osnovati za kmete tudi potrebno **pravno varstveno urade**, kjer bi dobival kmet pravne nasvete in tudi pomoč v izrazito kmetijsko-pravnih zadevah. Seveda bi bilo pa njih delo uspešno le tedaj, če imajo na razpolago tudi vsa po-

trebna sredstva. To je treba še prav posebno poudariti, saj vidimo danes okrog in okrog sebe vse polno lepih ustanov, ki so pa dejansko brez večjega pomena, ker se jim ne da sredstev za izvrševanje njih nalog.

Vzporedno z nastavitvijo vseh potrebnih strokovnjakov morati pa tudi osnovanje različnih ustanov, ki so prav tako pogoj za napredek našega kmetijstva. Že zgoraj smo omenili, da je prve take poizkuse uspešno izvršil bivši kranjski deželni odbor. To delo je treba nadaljevati s čim večjo vnemo,<sup>1</sup> kajti nemogoče si je misliti napredek sadjarstva brez vzornih drevesnic, ki bi zalagale kmete s potrebnimi mladimi drevesci, napredek živinoreje brez živinozdravniških postaj in brez vzornih vzrejevališč prvovrstnih bikov, krav, merjascev, svinj itd. za vse pasme, ki so za naše kraje najprimernejše in ki bi zalagale kmetiško ljudstvo s primerno plemensko živino, napredek žito-reje brez potrebnih semenogojških postaj itd. itd. Razen tega bi bilo pa potrebno vzbuditi med našim ljudstvom zanimanje za umno kmetijstvo tudi s čim pogostejšimi živinorejskimi razstavami, združenimi s premovanji živine, s podporami pri urejanju modernih hlevov, gnojišč itd. itd.

Med najpotrebnejše javne ustanove moramo prišteti tudi zavarovanje poslopij proti ognju, pridelkov proti vremenskim neizgodam in živine proti boleznim. Požarnega zavarovanja se naš kmet po veliki večini že poslužuje pri obstoječih zasebnih zavarovalnicah, toda o uvedbi zavarovanja pridelkov in živine se je doslej le govorilo mnogo, storilo pa še ničesar, čeprav je njegova potreba tako jasna, da menda ne potrebuje nobenega utemeljevanja. Da bo mogoče izvesti splošno in obvezno zavarovanje vseh treh panog, je potrebno, da je čim najcenejše, kar je izvedljivo na ta način, če vzamejo rešitev tega vprašanja v roke oblastne samouprave ter organizirajo oblastne zavarovalnice za vse navedene tri panoge. Pri tem je pa seveda treba uvesti uradno cenitev zavarovanih stvari, da bo zavarovalnina dovolj visoka in da bo dobil zavarovanec v slučaju nesreče povrnjeno vso škodo.

Velevažnega pomena za kmetijstvo so tudi razna javna dela, ki bi morala biti tudi bistveni del gospodarske politike in ki spadajo deloma v delokrog oblasti in okrajev, deloma pa v delokrog države. Za kmetijstvo prihajajo v prvi vrsti v poštev melioracije, uravnava hudournikov in drugih voda, preskrba prebivalstva z vodo, ter zgraditev in vzdrževanje potrebnega cestnega in železniškega omrežja.

<sup>1</sup> Vse kaže, da naša dva slovenska oblastna odbora dobro razumevata svoje naloge na polju povzdige kmetijstva, kajti kljub temu, da sta še komaj začela poslovati, sta vendarle že krepko zastavila svoje delo v vseh smereh povzdige kmetijstva. Žal njiju dela in uspehov v tej razpravi nisem mogel upoštevati, ker je bila napisana in deloma tudi natisnjena še preden sta začela s pravim delom.

Ker ima Slovenija v splošnem mnogo padavin, pri melioracijah ali izboljšavanjih zemlje ne prihaja toliko v poštev preskrba večjih površin (o podrobnih malih melioracijah bomo govorili še pozneje) z namakalnimi napravami, pač pa v jako veliki meri osuševanje zamočvirjenih ozemelj, ki dajejo sedaj malo in manjvrednih pridelkov. V prvi vrsti bi bilo seveda treba nadaljevati z že započeti deli, kakor je n. pr. osuševanja ljubljanskega barja (to delo se polagoma in s presledki, a z velikimi uspehi vrši že od l. 1762.), ureditev požiralnikov in vodnih kanalov na Cerkniškem jezeru, melioracijska dela v območju dolnjelendavske vodne zadruga (tu gre za površino 11.000 oralov) itd. Ogromne koristi in zato neizogibna bi bila tudi nešteta druga melioracijska dela skoro po vseh krajih Slovenije, zlasti na Ptujskem polju, v Planinski kotlini, v okolici Trzina, obvodje Mirne in Krke, v gornji Bohinjski dolini, v Ribniško-Kočevski dolini, ob pritokih Savinje, v okolici Ljutomera, v Horjulski dolini, v okolici Grosuplja itd. Tisoče hektarjev zemlje je še v Sloveniji, katere dohodke bi se dalo s primernimi melioracijami celo podvojiti.\* Da te ne napredujejo hitreje, sta vzrok predvsem nezaznavanje prizadetih lastnikov zemlje in premajhna skrb, ki jo posvečajo tej panogi javni činitelji, zlasti država, ki nima za ta dela danes skoro nobenega zmisla (naš proračun za l. 1928/29 predvideva za vse vodne zgradbe v vsej državi 40 milijonov dinarjev, v trikrat manjši Avstriji so pa izdale država in dežele lani v to svrho skoro 350 milijonov dinarjev). Prvo utegne z večjo kmetijsko strokovno izobrazbo izginiti samo od sebe, drugo je pa stvar uvidevnejše gospodarske politike.

Hudournikov in drugih voda, ki povzročajo našemu kmetu tako veliko škodo in ogrožajo pogosto cele pokrajine, kar smo videli zlasti zadnja leta, imamo skoro povsod v Sloveniji jako veliko. Sicer se je po vojni tudi v tem oziru storilo že marsikaj, n. pr. okrog Polhovega gradca, Žirov, pri Kranjski gori, v gornji Bohinjski dolini, pri Limbušu in drugod, toda kljub lepim uspehom je bilo zaradi nezadostnih sredstev vse to le krpanje, kajti nujno je potrebno, da se čim prej uravnajo vse vode v obnožju Polhograjskih dolomitov, v Bohinjski dolini, pritoki Drave med Mariborom in Dvogradom, Savinja s pritoki, vode okrog Šentjerneja v Gornji Savski dolini itd. Šele če bodo urejeni vsi hudourniki in važnejši pritoki, bo mogoča tudi uspešna ureditev Save, Kulpe, Drave, Ljubljaniče, Mure i. dr., ki delajo ob povodnjih toliko škodo celim pokrajinam. Ozirati bi se bilo pri uravnavanju teh voda tudi na veliko važnost splavarjenja, ki je danes razvito le na Savinji

\* Neto donos 16.000 ha velikega Ljubljanskega barja znaša sedaj okroglo 500.000 Din letno, če se pa izvrše vse nameravane melioracije, je pa ta neto donos proračunan na 1.580.000 Din letno; po odbitku vseh vzdrževalnih stroškov in amortizacije melioracijskih naprav bi pa čisti dohodek barja znašal še vedno 734.000 Din več, nego danes.

(po 6000 in še več splavov letno) ter nekoliko na Dravi, a bi bilo največjega gospodarskega pomena (zlasti za naš les), če bi ustvarili vodno prometno progo od Vrhnike in Radovljice do Beograda.

Še največ zmisla kaže naše ljudstvo za preskrbo z v o d o. V tem pogledu si je pridobil že bivši kranjski deželni odbor velikih zaslug (od l. 1900.—1913. je zgradil 33 vodovodov za okroglo 120 vasi ter 36 vodnjakov, kapnic in napajališč), v zadnjih letih so se zgradili v bohinjski Srednji vasi, v Ratečah, v Vel. Laščah, na Dovju in drugod, a potrebnega je še ogromno dela na tem polju. Zlasti trpe na pomanjkanju vode Bela Krajina, Suha Krajina in drugi kraški predeli. Iz gospodarskih in zdravstvenih razlogov bi moral biti naš cilj, da mora imeti vodovod vsaka slovenska vas in napajališče vsak naš pašnik.

Da bi prišle vse te vodne zgradbe v pravi tek, bi bilo treba predvsem urediti v o d o g r a d b e n o s l u ž b o. Hidrografiji ali smotrenemu proučevanju vodnih razmer, ki je temelj vsem opisanim delom, posvečamo pri nas zadnje čase vedno manj pozornosti, zaradi tega bi bilo treba urediti v prvi vrsti to. Prav nič manj važno pa seveda ni tudi vprašanje tozadevnega sodelovanja države, oblasti, okrajev, občin in neposredno prizadetih zasebnikov, kajti jasno je, da je izvršitev večjih, v to panogo spadajočih del nemogoča brez tesnega sodelovanja vseh teh činiteljev. V to svrhu bo treba posvečati čim največjo pozornost v o d n i m z a d r u g a m, ki so se po večini dobro obnesle. vse pa kaže, da bo glavno delo, kakor že v bivši Avstriji, ležalo tudi v sedanji državi za srednja in manjša dela na oblastnih samoupravah, ki bodo morale sestavljati program in načrte za vsa ta dela ter organizirati kritje stroškov, naloga države bo pa v prvi vrsti denarno podpreti dela oblasti, a v lastnem delokrogu vršiti največja dela (n. pr. regulacijo Drave in Save i. dr.), ki zadevajo koristi večih oblasti (v Sloveniji neurejena Sava ogroža n. pr. v prav znatni meri tudi njeno območje v zagrebški oblasti). V to svrhu nujno potrebujemo z a k o n a po vzorcu bivšega avstrijskega drž. melioracijskega zakona iz l. 1909., ki je vzorno urejal to sodelovanje. Razen tega je pa neobhodno potreben tudi nov v o d o p r a v n i z a k o n za vso državo in za obe slovenski oblasti, ker je sedaj na Kranjskem veljavni iz l. 1872. (drž. iz l. 1869.) že davno zastarel, novi iz l. 1913. pa žal ni nikoli stopil v veljavo. Sedanji običaj, da se trgajo iz celokupnosti tega vprašanja posamezni delci in rešujejo z raznimi odredbami, nikakor ni stvari v prid, izvzemši seveda za večja melioracijska in regulacijska dela, ki so se že poprej izvrševala na podlagi posebnih zakonov.

Dalje bi bilo pri javnih delih omeniti še zgraditev in vzdrževanje potrebnega cestnega in železniškega o m r e ž j a, ki ima jako velik vpliv na vrednost kmetiških pridelkov in na ceno potrebščin. Vprašanje cest smo imeli pred vojno urejeno že jako dobro, zato so bile naše ceste večini tudi

vzorne, toda v povojnih letih je vladajoči centralizem povzročil na tem polju ogromne škode, ki jih še dolgo ne bo mogoče popraviti. Nepotrebno je navajati vse številne ceste in mostove, ki bi jih bilo treba zgraditi na novo, popraviti ali pa preložiti, ker čuti to prebivalstvo vsakega kraja samo že dovolj močno, pač je pa treba poudariti, da se tudi v tem pogledu sedanje razmere najbrže ne bodo izboljšale, če ne vzamejo tega vprašanja v roke oblastne in bodoče okrajne samouprave, katerim naj bi prepustila država s primernimi podporami vred tudi skrb za vzdrževanje državnih cest. Zadeve cest urejuje prav dobro novi kranjski dež. zakon iz l. 1911., kateremu naj bi se prilagodil še štajerski (le dolžnosti občin glede vzdrževanja občinskih potov bi morale biti strožje očitane), a neobhodno je potreben primerni državni cestni zakon, ki naj bi upošteval predvsem tozadevne bogate in uspele izkušnje v Sloveniji. Glede železnic, ki so stvar državne gospodarske politike, so pa slovenske potrebe in zahteve znane ter moremo biti z dosedanjimi uspehi na tem polju tudi zadovoljni. Dobili smo namreč po prevratu že prekmursko železnico, resno se pripravlja zveza Rogatec—Krapina in Kočevje—Vrbovsko, nadaljne najpotrebnejše zveze bi bile pa Št. Janž—Sevnica, Črncmelj—Vrbovsko in Kranj—Kamnik—Polzela.

Končno pri javnih delih nikakor ne smemo prezreti tudi elektrifikacije Slovenije, ki je neizmerne važnosti tudi za kmeta, ker mu daje razsvetljavo in gonilno silo. Tudi na tem polju je storil prevažne korake že bivši kranjski deželni odbor, ki je zasnoval obsežen načrt za elektrifikacijo Kranjske ter ga z zgraditvijo elektrarne na Završnici začel že tudi izvrševati. Žal le, da je vojna to delo prekinila in da se pozneje ni več nadaljevalo. Slovenija ima zlasti na Dravi in na Savi (pa tudi skoro na vseh drugih svojih vodah) toliko vodnih sil, da bi z lahkoto preskrbela z električno silo ne le samo sebe, temveč tudi vso Hrvaško in Primorje. Treba je le, da se smotreno in velikopotezno nadaljuje s tem delom ter ne prepušča tega dragocenega našega imetja zasebni dobičkaželjnosti in majhnim podeželskim zadrugam, ki se morajo pogosto boriti z največjimi težkočami (te bi morda kazalo združiti ter jih uvrstiti v skupen enoten načrt). Elektrifikacija bi morala biti bistveni sestavni del enotnega in smotrenega gospodarsko-političnega načrta vseh v poštev prihajajočih činiteljev (države, oblasti, okrajev, občin in večjih stanovskih korporacij), potem bi bilo upati, da bo v doglednem času svetila v vsaki naši kmetiški hiši cenejša električna luč nego je pa petrolejka in da bo mnogo kmetiških del hitreje, bolje in ceneje opravil stroj iz domače strojne zadruge, nego se jih pa opravi danes z ročnim delom. Posebno važno bi bilo to za manjše kmete, ki se zaradi pomanjkanja živine danes ne morejo posluževati niti zastarelih strojev na pogon z živino. S tem bi bil pa končno podan še glavni temelj za čim

večji razvoj naše indusrije, ki je tolikega pomena tudi za našega kmeta, o čemer bomo pa govorniki pozneje.

Kakor smo videli že iz prejšnjega poglavja, našega kmeta jako tarejo tudi sedanji neznosni davki. Teža in krivica sedanjega davčnega sistema je zlasti v tem, da so nekatere pokrajine, med katerimi je Slovenija na prvem mestu, silno preobremenjene v korist drugih pokrajin, da obstoja ogromna večina davščin iz posrednih ali indirektnih davkov in da se poraba državnih dohodkov ne vrši po pokrajinah v razmerju dajatev, temveč raje ravno v nasprotnem.

Ta ugotovitev nam potem sama od sebe narekuje smernice za reforme, ki bi bile nujno potrebne. Če hočemo vsaj kolikor toliko urediti naše gospodarstvo, moramo najprej točno ugotoviti državne potrebe in pri teh gledati, da dosežemo čim največ a s čim najmanjšimi stroški. To se doslej ni godilo, kajti glupi centralizem in strastno strankarstvo sta povzročila, da moramo vzdrževati pri nas vsaj za eno četrtnino preveč uradništva in mnogo, mnogo preveč upokojencev, kar zahteva od ljudstva silnih žrtev. Neverjetno okorela ureditev vse naše uprave nam povzroča nadaljne ogromne, a popolnoma nepotrebne stroške. Brez vpliva na višino državnih izdatkov niso končno tudi korupcija, podpiranje političnih strank v raznih prikritih oblikah itd. Skratka: smotreno, pametno, pošteno in pravično bi morali urediti predvsem vso našo upravo (ob tej priliki bi bilo potrebno tehnično in kmetijsko upravo<sup>1</sup> popolnoma ločiti od politične) in način državnega gospodarstva, s čemer bi se sedanje državne potrebe lahko zmanjšale vsaj za eno četrtnino, če ne še več. Če mora naš kmet zaradi neprimerno državne finančne politike kupovati svoje potrebščine neprimerno dražje nego njegovi tovariši v drugih državah (sladkor, petrolej za 100 %, vžigalice 400 % dražje nego avstrijski), je tudi umevno, da ne more z njim konkurirati v cenah pridelkov. To zmanjšanje je pri nas vsekakor potrebno tudi zato, ker smo v zadnjih letih že opazali, da smo se začeli bližati zaradi prevelikih dajatev oni nevarni višini preobremenitve, ki se izraža v zmanjševanju porabe in dvigu cen nad povprečne svetovne cene, kar je znak nastopajoče splošne gospodarske krize, dočim je povečanje porabe znak splošne gospodarske okrepitve.

Skrbno in varčno ugotovljene državne potrebe bi morale biti potem izhodišče za njih porazdelitev, ki je danes jako krivična. Te krivice bi se dale popraviti tudi postopno, vendar

<sup>1</sup> Pod agrarno upravo naj bi spadalo: kmetijsko šolstvo in pouk, potovalni učitelji, sodelovanje pri gozdarstvu in urejevanju voda, izvrševanje zakonov o obdelovanju zemlje in prometu z zemljišči, kmetijska statistika, zemljiško posredovanje, melioracije, agrarne operacije, planšarstvo, umno kmetijstvo, boj proti škodljivcem, pospeševanje postranskega zaslužka, razstave, promet s pridelki, nabava potrebščin, pravno varstvo, kmetijski krediti itd., a uprava sama naj bi bila organizirana vzporedno s sedanjo politično.

bi dosegli cilj mnogo bolje in hitreje, če bi izvedli tudi pri nas, kakor so to storili že v nekaterih drugih državah (v Nemčiji n. pr. leta 1922) temeljito reformo vsega našega davčnega sistema, ker bi bila s tem na eni strani ustvarjena stalna ureditev našega notranjega gospodarstva, na drugi strani bi pa prišli s tem tudi do izenačenja davkov<sup>1</sup> po vsej državi, ki je glavni vzrok sedanje tako kričeče preobremenitve nekaterih pokrajin v korist drugih, kakor smo videli že spredaj. Od novega davčnega sistema zahtevamo, da je jase, enostaven pri odmeri, izračunavanju in plačevanju ter pravičen. Sicer je res, da na eno glavo v gospodarsko visoko razviti Sloveniji nikoli ne more priti prav toliko dajatev kot v zaostali Makedoniji in v bogati Vojvodini nikoli toliko kot v revni Dalmaciji, toda da bi se šibil naš kmet pod gotovimi vrstami državnih dajatev, ki so v Srbiji ali Črni gori sploh neznane (n. pr. trošarina na žganje, dohodnina i. dr.), je treba preprečiti za vsako ceno.

Ne smemo pa pozabiti, da je sedanje krivične porazdelitve dajatev razen neenakosti davkov v prav veliki meri kriva tudi neenaka davčna praksa, ki vodi do tega, da se pri nas z največjo vestnostjo in strogostjo izterjajo gotove davščine (n. pr. davek na poslovni promet), ki jih pa davčna oblastva po drugih pokrajinah sploh ne jemljejo resno in pobirajo le malo ali pa sploh ne. To je seveda mogoče odpraviti le na ta način, da se po vsej državi popolnoma izenači tudi davčno službo in brezpogojno povsod uvede enako davčno strogost, kar bo pa mogoče izvesti le s prvovrstnim davčnim uradništvom.

Pri določevanju višine in vrste davkov, ki bi jih zahtevale smotreno in varčno določene državne potrebe, bi bilo treba gledati v prvi vrsti na to, da so pravično porazdeljeni na posamezne sloje. To je mogoče doseči le na ta način,

<sup>1</sup> Dne 7. februarja leta 1928. je naša narodna skupščina po dolgotrajnih brezuspešnih poizkusih končno vendarle sprejela zakon o izenačenju direktnih davkov, ki stopi v veljavo dne 1. januarja leta 1929. Ta zakon pomenja velevažen korak k izboljšanju gospodarskih razmer v naši državi in znatno davčno razbremenitev slovenskega kmeta. Z novim zakonom je odpravljena dohodnina, razen nje pa še komorska doklada, invalidski davek, enotni državni prebitek in izredni državni prebitek, tako da imamo odslej naslednje direktne davke: zemljiški davek, hišni davek, pridobnino, davek na čisti dobiček družb, zavezanih k javnemu polaganju računov, davek na rente, davek na plače in davek od slučajnega dohodka (od tanijem, nagrad, provizij itd.). Zemljiški davek se bo odmerjal od čistega katastrskega donosa (v Sloveniji določeno 161 Din na 1 ha) in sicer 12% čistega donosa in dopolnilnega davka, ki je stopnjujoč (progressiven). Hišnega davka so proste vse kmetijske hiše (če v njih ne stanujejo najemniki) in zgradbe zadrug. Tudi tu je vpeljan osnovni davek (12% po odbitju zneska za amortizacijo in popravila) ter progressivni dopolnilni davek. Pridobnino plačujejo le industrijska in obrtna podjetja, trgovci in obrtniki, enako tudi ostali davki ne zadevajo kmeta, zadrugam so pa dovoljene največje olajšave. — (Opomba pisatelja po zaključku razprave.)



da so si posredni in neposredni davki v primernem ravnovesju, kajti premočna nadvlada posrednih davkov nad neposrednimi, kakršno imamo danes pri nas, že sama na sebi dokazuje nepravilno razdelitev davkov na posamezne sloje. Ker mora biti vrhovno načelo vse davčne politike, da jih plača vsak sorazmerno s svojo gospodarsko močjo, je edino pravičen tako zvani stopnjujoči ali progresiven način obdavčenja, kar je pa mogoče dosledno in strogo izvesti le pri direktnih davkih.

Ker tvorijo direktni ali neposredni davki že itak jako majhen del naših skupnih javnih dajatev, bi kake odprave raznih direktnih davkov torej sploh ne prišle v poštev, pač bi bilo pa treba nekatere pravičnejše porazdeliti. To velja zlasti za zemljiški davek, ki bi ga bilo treba urediti tako, da so stopnjujoče obdačeni dohodki od zemlje, a ne zemlja sama ter dohodnino, ki je načelno gotovo najpravičnejši davek, čeprav vlada proti njej ponekod velik odpor. Njena slaba ureditev je danes v tem, ker je mnogo prenizek eksistenčni minimum (ta je 6000 Din, a po današnjih razmerah bi moral znašati vsaj 18.000 Din) in ker se izvaja njeno pobiranje po kmetih z naravnost slepo strogostjo. Treba bi bilo preurediti to, dočim bi se njena lestvica pri višjih dohodkih lahko še povečala v korist zmanjšanja ali odprave drugih krivičnih davkov. Dohodki, ki ne dosegajo navedenega eksistenčnega minimuma, bi morali biti pa oproščeni tudi vseh drugih direktnih davkov (n. pr. zemljarine, davka na ročno delo itd.), ker bi te revne sloje že indirektni davki, katerim se itak ne morejo izogniti, dovolj obremenili.

Mnogo večjih preuredb pa zahtevajo razni posredni ali indirektni davki, pri katerih prihaja krivica našega današnjega davčnega sistema najbolj do izraza. Odveč bi bilo to dejstvo še posebej utemeljevati, dovolj je, če povemo, da mora n. pr. danes plačati reven bajtar pri soli prav toliko indirektnega davka kot največji milijonar in v bistvu slično je tudi pri vseh drugih vrstah teh indirektnih dajatev. Vrhovno načelo za preureditev teh davkov bi moralo biti, da se nujne potrebščine čim najbolj oprostite vseh dajatev, obremenjeni naj se pa zato potrata. Če bi izvedli to neobhodno potrebno načelo, bi bilo treba predvsem znižati in deloma popolnoma odpraviti razne pravne pristojbine, trošarino na nujne življenjske potrebščine (kavo, sladkor, riž, sveče, električne žarnice, bencin i. dr.), monopole (sol, vžigalice, petrolej) in carino (na izvoz sploh ter na uvoz nujnih življenjskih potrebščin), o katerih bomo pa govorili še pozneje.

Da pri nas tako zelo občutimo današnjo težo in krivico davkov, pa ni vzrok le v neenaki obremenitvi posameznih pokrajin in nesorazmerni razdelitvi bremen na posamezne sloje, temveč v prav tisti meri tudi v pristranski razdelitvi državnih dohodkov na posamezne pokrajine.

Tudi v tem pogledu ne bo zaradi višjih vsedržavnih koristi nikoli mogoče doseči popolnega sorazmerja (k podpori dalmatinskega pomorstva bo n. pr. vedno morala prispevati vsa država itd.), toda popolnoma nevzdržno je to, da bi v pokrajinah, ki sorazmerno največ prispevajo k državnim dohodkom, država popolnoma zanemarila kar cele panoge ter s tem ne onemogočala le nadaljnega razvoja, temveč povzročala celo propadanje že obstoječega. Tak primer nam kažejo lepo naše ceste, kajti le v Sloveniji so se vsa povojna leta pobirale posebne doklade za vzdrževanje in graditev cest, a večina teh doklad se je porabljala za druge svrhe po drugih pokrajinah, dočim so naše ceste propadale leto za letom bolj. V tem pogledu bo treba prav temeljitih izprememb sedanje prakse. Da bo nadzorstvo nad to prakso čim lažje, bi bilo treba temu primerno popolnoma preurediti že način sestave državnega proračuna.

Iz vsega navedenega je tudi jasno razvidno stališče, ki ga moramo zavzeti napram oblastnim, okrajnim in občinskim davščinam. Vrhovno načelo, da naj plačata tisti, ki lahko plača, je treba seveda uveljaviti tudi tukaj. Kakor smo obsojali današnjo neenako obremenitev posameznih pokrajin v korist drugih, tako moramo tudi v okviru posameznih oblasti, občin itd. obsojati preobremenitev posameznih stanov v korist drugih, ker s tem slabimo nekatere stanove, kar bodo prej ali slej čutili tudi vsi drugi. Obdavčen mora biti splošno in stopnjujoče dohodek in ne delo, potrata in ne potrebščine, to naj bo vrhovno načelo tudi naše oblastne, okrajne in občinske davčne politike.

Vzporedno s smotreno davčno politiko mora iti carinska politika, ki je tudi za kmeta najdalekosežnejšega pomena. Kakor industrijec, ima tudi kmet pravico do carinskega zavarovanja svojih pridelkov, kajti kmet je prvi vir narodovega zdravja in moči, zato moramo varovati rentabilnost kmetiškega gospodarstva z vsemi silami. Na nekatere njene sedanje napake smo opozorili že spredaj, v podrobnosti se pa na tem mestu itak ne moremo spuščati, a vodilno načelo tudi te bi moralo biti, da nosi bremena potrata, dočim je treba nakup potrebščin čim bolj olajšati, razen tega mora pa čim najbolj pospeševati domačo produkcijo, da se polagoma čim bolj osvobodimo gospodarske odvisnosti od inozemstva. Posebno važna za našega kmeta je izvozna carinska politika (kmetijski proizvodi zavzemajo 82% vsega izvoza iz naše države), ki lahko jako pospešuje ali pa tudi uničuje cele panoge kmetijstva. To je seveda povečini plod trgovinskih pogođb s tujimi državami. Tem smo posvečali zadnja leta vse premalo pozornosti. Posledica tega je, da smo glede našega izvoza navezani le na nekatere države, predvsem na Italijo, Avstrijo in Češko, kar nam v vseh pogledih jako škoduje. Nujno potrebno bi bilo zato, da dobimo čim ugodnejše trgovinske zveze tudi z drugimi državami, zlasti z vsemi ob Sredozemskem

morju, kamor bi lahko izvažali razen industrijskih izdelkov tudi mnogo naših kmetijskih pridelkov, ki nam danes zaostajajo, a smo jih nekoč pridno izvažali (n. pr. zelje v Egipt, les v Španijo itd.). Naše gospodarstvo potrebuje v prvi vrsti novih tržišč, ki nam jih morejo ustvariti le dobre trgovske pogodbe in pa dober konzularni aparat. Tudi ta bi bil nujno potreben korenitih izprememb, ker sedanji nikakor ne vrši svojih dolžnosti. V precejšnji meri vplivajo na gospodarski napredek tudi prometne tarife (poštne, železniške in parobrodne), ki se zato seveda tudi ne smejo preveč navijati, saj vidimo, da so tudi previsoke tarife pri nas mnogo pripomogle k zastoju izvoza mnogih kmetijskih proizvodov (zlasti mleka, živine zelja itd.).

Zlasti pri carinski politiki prihajajo pogosto v navzkrižje koristi kmeta in koristi industrije, ki jih mora pa znati smotretna državna gospodarska politika spretno in uvidevno izravnati, kajti ravno za našega kmeta je prospevanje slovenske industrije nedoglednega pomena in obratno, o čemer bomo pa govorili še pozneje. V tem pogledu zahtevajo tudi kmetiške koristi, da se enkrat za vselej odpravi deloma zlohotno, deloma pa kratkovidno oviranje, ki mu je bila v povojni dobi v najrazličnejših oblikah izpostavljena naša industrija.

Izrazito gospodarskega značaja so dalje tudi razni kmetijski zakoni, ki bi jih bilo treba prilagoditi današnjim razmeram in potrebam ali pa uvesti na novo. Nekaj smo jih omenili že spredaj, a prezreti ne smemo n. pr. tudi prepotrebnege zakona o zatiranju rastlinskih in živalskih šodljivcev, ki bi lahko obvaroval našega kmeta milijonskih škod in proti katerim je posameznik brez moči. Danes sicer že obstojajo v tem pogledu neštete odredbe, toda teh nihče ne izvršuje, zato nujno potrebujemo čim strožjega zakona. Prav temeljite reforme sta dalje potrebna lovski in ribarski zakon, iz katerih naj izginejo vsi spomini na nekdanjo fevdalno dobo (lastne love je kratkomalo odpraviti) ter naj se uredi zgolj pod vidikom kmetiških koristi. Onemogočiti je treba uporabo zemlje zgolj v lovske svrhe, kmeta je treba zavarovati pred škodo, ki mu jo delajo divjačina in lovci ter pred draženjem zemlje iz lovskih razlogov. Pri teh in drugih v to področje spadajočih zakonih je pa važno, da uredimo tudi vprašanje nadzorstva nad njih izvrševanjem ter vprašanje reševanja kmetijsko-pravnih sporov sploh, ki je sedaj porazdeljeno med razne činitelje. Vse to bi bilo nujno potrebno združiti v enem samostojnem oblastvu, kar so izvršili po drugih kulturnih državah že davno.

Na gospodarski položaj našega kmeta ima končno najdalekosežnejši vpliv tudi velik del ostale zakonodaje, ki sicer ni izrečno gospodarskega značaja. To smo poudarili že v uvodu, ko smo govorili o gospodarski propasti slovenskega kmeta pod vplivom liberalne avstrijske zakonodaje v drugi

polovici preteklega stoletja. Nekaj največjih tedanjih zahtev (n. pr. svobodo glede obrestne mere) so sicer pozneje vsaj deloma popravili, jako mnogo jih je pa ostalo v veljavi do danes, kar vpliva neugodno na vse naše kmetijstvo.

V tej zvezi bi bilo treba omeniti najprej naše kmetiško dedno pravo (zakona iz l. 1811 in l. 1911), ki temelji še na rimskopravnih načelih in ki so za našega kmeta jako kvarna. V slučaju, da umrje gospodar brez oporoke, imajo namreč vsi dediči pravico do enakih delov. Uvidevna praksa pri nas sicer nekoliko preprečuje ogromno škodo, ki bi jo to pravo povzročalo, če bi se strogo izvajalo, vendar pogosto jako pospešuje drobitev kmetiških posestev na majhne dele ali pa prezadožitve onega, ki prevzame celotno posestvo. To bi bilo zlasti pri malih in srednjih kmetih nujno potrebno zakonito preprečiti, kar bi se zgodilo na ta način, da prevzame kmetijo en dedič, ostali bi naj imeli pa pravico le do tolikega deleža, da njega izplačilo ne onemogoči nadaljnjega gospodarjenja. To novo dedno pravo naj bi šveda vezalo le male in srednje kmete. Če ima umrli kmetiške otroke, bi morala biti zabranjena predaja zemlje nekmetiškim dedičem. Čim najbolj zmanjšati bi se morale tudi predajne pristojbine za direktne dediče. Roko v roki s tem gre vprašanje dot. Tudi pri nas se je namreč zadnja desetletja razpasla škodljiva razvada prevelikih dot. To na eni strani slepi žene, da love le denar, kar povzroča mnogo žalostnih zakonov po kmetih, na drugi strani pa prevelike dote pogosto tako obremene bodočega gospodarja, da se vse življenje ne more izkupati iz dolgov, kar bi bilo treba zakonito preprečiti. Pač pa je treba odpravo velikih dot izravnati s tem, da imajo domačo hišo zapustivši svojci v slučaju potrebe pravico do vrnitve podrodni krov, ki je danes tolikim onemogočena in kar povzroča toliko žaloiger. Nekdanjo družinsko skupnost je treba na vsak način zopet oživetiti.

Deloma bi bili ti dve vprašanji rešeni že z uvedbo stalnih kmetiških domov, kakršne so uvedli že skoro pred 100 leti v Ameriki in že l. 1873. tudi v Srbiji. Zmisel te ustanove je v tem, da se zakonito zavaruje gotova površina zemlje (velik mora biti stalni dom toliko, da zadostuje kmetiški družini za lastno preživljanje) ter temu primerna množina živine, orodja i. dr., ki se ne sme samovoljno prodati, zarubiti ali kakorkoli odsvojiti, a tudi ne obremeniti z dolgovi. S tem bi bil onemogočen popolni propad posameznih kmetiških družin in gospodarstev. Dovoljena naj bi bila le koristna zamenjava, prostovoljna prodaja pa le izjemoma in s pristankom vse rodbine ter občine. Želja po uvedbi takih stalnih kmetiških domov se je tudi pri nas izrekla že ponovno, toda do uresničenja žal ni nikoli prišlo. Danes bi bilo to laže, ker bi bilo treba le primerno popraviti še veljavni srbski zakon in ga uveljaviti v vsej državi. Tak zakon bi bil v neizmerno korist tudi rodbinam zapravljivev, proti katerim bi tudi potrebovali strožjih zakonitih odredb (vse-

kakor bi bilo koristno zakonito odmeriti tudi ženi gotov vpliv na gospodarstvo), saj vsi vemo, koliko lepih kmetiških domov je že ugonobilo lahkomišelnostno zapravljjanje (pijančevanje, igranje, špekulacije, bahaška in prevelika potrata, trmasto pravdanje itd.) Danes poseže oblast vmes šele, ko je že vse zapravljeno in zato prepozno, a treba bi bilo tako postopanje onemogočiti že od početka. Nekaj bi pomagalo že to, če bi zmanjšali prilžnosti za zapravljjanje, kar bi se zgodilo na ta naain, če bi omejili preveliko število podeželjskih sejmov, zlasti pa število gostiln, prodajo žganja pa sploh otežili do najvišjih možnosti.

Zakonodajalec bi dalje nikakor ne smel prezreti tudi kmetiških hipotekarnih dolgov, ki so zadnja leta pri nas zopet strahotno narasli (v Avstriji se je v drugi polovici preteklega stoletja poveal vsako leto za 80 milijonov gld.) in ki ogrožajo že neštete kmetije. Predvsem bi bilo nujno potrebno kmetu omogočiti dobavo cenenegega hipotekarnega kredita, seveda če ga rabi v sluaju kake nesreče ali pa v svrhu izboljšanja svojega gospodarstva, doim je treba lahkomišelnostno zadolževanje pobijati z vsemi sredstvi. Sedanji zakon o kmetiških kreditih, kakršnega smo dobili v to svrhu l. 1925., je popolnoma izgrešen. Vsekakor bi bilo v tem pogledu potrebno najti naain (teh je več vrst), po katerem bi se mogel naš kmet polagoma rešiti sedanjih dolgov ter onemogočiti tudi za naprej prekomerno zadolževanje. Pri hipotekarnih dolgovih bi bilo posebno važno to, da bi bili neodpovedljivi, dolgoroani in po najnižji obrestni meri. Razen tega so pa vaani tudi kratkoroani obratni krediti za tekoče gospodarske potrebe. Brez rešitve vprašanja investicijskih in obratnih kreditov sploh ni rešitve kmetiškega vprašanja. Vzporedno z vsem tem gre zavarovanje kmetiškega ljudstva proti oderuštvu v najrazlianejših oblikah in proti špekulantom z zemljo in pridelki, ki tako zelo škodujejo ceni. V to svrhu je treba zakonito preprečiti prekomerne obresti in navijanje cen raznih nujnih življenjskih potrebšain od strani trgovine in proizvajalcev (karteli!).

Če hoemo, da bo ta zakonodaja res dosegla svoj cilj, mora izhajati iz enega skupnega in edinega načela: gospodarsko zavarovati in dvigniti kmetiški stan, ki preživlja pri nas zadnja leta tako nevarno in globoko krizo. Ona mora biti le aen v verigi jasne, smotrene in le v korist ljudstva usmerjene celokupne gospodarske politike v širokem zmislu, ki je poleg spredaj orisanih posestnih reform in umnega kmetovanja nadaljnji pogoj ozdravljenja in prospevanja našega kmetijstva. Glavna napaka dosedanjega dela na tem polju je bila ta, da nismo imeli pred oami vprašanja v svoji celoti, temvea smo krpali danes tu, jutri tam, kar seveda ni moglo voditi do veajjih uspehov. Kmetijska izobrazba, stalna strokovna pomoa, razne javne kmetijske ustanove, javna dela, vsa finanana politika države, oblasti in

občin, dalje državna in oblastna prometna, trgovinska in industrijska politika ter kmetijska in velik del vse ostale zakonodaje so le posamezni deli ene celote in če zanemarimo enega, slabi to tudi vse druge. Le tako bo gospodarska politika nudila kmetu, ki je kot posameznik skoro brez moči, ono, kar je njena naloga, namreč: mu dala potrebni pouk, inicijativo, varnost na posestvu, primerne cene pridelkom, potrebna denarna sredstva za gospodarjenje ter ga varovala škode in nevarnosti, katerim je danes tako zelo izpostavljen.

#### 4. Samopomoč.

Kakor je smotrena gospodarska politika velevažnega pomena za prospanje kmetijstva, tako je pa tudi samo ob sebi umevno, da mora ostati ta brez pravega učinka, če ne gredo roko v roki z njo tudi lastna stremljenja in prizadevanja kmetiškega ljudstva.

Ko smo govorili o posestnih reformah in o umnem kmetijstvu, smo že omenili celo vrsto vprašanj, ki jih je nemogoče rešiti, če pri njih zemljiški posestnik sam ne sodeluje v čim največji meri. Prav tako mora tudi z gospodarsko politiko javnih činiteljev iti roko v roki razumevanje in sodelovanje posameznih kmetov, kajti kaj pomagajo n. pr. vsi javni zastopi, če pa voli kmet vanje take odposlance, ki nimajo ali zmisla za kmetiške potrebe ali pa potrebnih zmožnosti za njih zastopstvo, vse kmetijske šole, če se pa kmet ne briga zanje, vse kmetijske ustanove in javna kmetijska služba, če se jih pa ne poslužuje itd. Kmet sam mora postati nosilec vseh prizadevanj za izboljšanje kmetijstva, on mora natančno uvideti potrebo in koristi vseh name-ravanih izboljšanj, šele tedaj bodo ta res dobra in uspešna. Končno se tudi najboljša gospodarska politika nikoli ne bo mogla pečati s posebnimi potrebami vsakega kmetiškega gospodarstva posebej, temveč se loteva le večjih nalog, ki se tičejo večjih skupin in večjih ozemelj, dočim posameznikom le olajšuje izvršitev gotovih del.

Zlasti prihaja to v poštev pri malih melioracijah ali izboljševanjih zemlje. Naloga države ali oblasti je, da n. pr. s sodelovanjem vseh prizadetih činiteljev izsuši večja zamočvirjena ozemlja, a koliko je pri nas ob raznih potokih posameznih zamočvirjenih parcel, ki kriče po izsušitvi. Prav tako ni naloga javnih oblasti, da bi vsakemu posameznemu počasnežu očistile pašnik od grmičja in kamenja, prezidale njegov hlev, mu zgradile gnojišče, kupile boljše seme itd., temveč je dovolj, če mu dajo potrebna navodila, mu omogočijo dobavo v to svrhu potrebnega dolgoročnega in čim nižje obrestnega posojila in morebiti včasih celo izpregled dela davkov v prehodni dobi, toda izvršiti mora uvideven kmet take stvari končno vendarle sam. Lastna uvidevnost in lastna prizadevanja ostanejo zato

slejkoprej predpogoj izboljšanja našega kmetijstva in s tem tudi rešitve kmetiškega vprašanja.

Moderno kmetovanje pa stavi zlasti na malega kmeta toliko in takih zahtev, ki jih kljub vsej svoji uvidevnosti, lastnim prizadevanjem in najboljši gospodarski politiki javnih činiteljev vendarle sam nikakor ne more izvršiti, ker zanje nima potrebnih sredstev ali bi se mu pa tozadevne investicije nikakor ne izplačale (n. pr. bajtarju moderni mlatilni stroj na električen pogon). Česar ne zmore tu šibek posameznik, je pa lahko izvršljivo večji skupini, če se združi v organizirano celoto, to je z a d r u g o, ki je postala zadnja desetletja ena najmogočnejših opor malega kmeta in tisto sredstvo, ki je po vseh kulturnih državah kmetom tudi največ pripomoglo k njih napredku. Najkrasnejši dokaz za to nam nudi mala Danska, kjer so pogoji za kmetijstvo precej slični našim, a je ravno združništvo ustvarilo že prave čudeže.

Z a d r u ž n a m i s e l je na Slovenskem že precej stara, kajti prve zadruge so začele nastajati pri nas že sredi druge polovice preteklega stoletja (zadr. mlekarstvo l. 1873.) na pobudo bratov Mihaela in Josipa Včšnjaka, med najširše ljudske plasti je pa zanesel združništvo dr. J. E. Krek, ki si je ravno s tem stekel največjih zaslug za slovenski narod. Konec l. 1925. smo imeli v Sloveniji okroglo 910 zadrug, ki so bile skoro vse organizirane v štirih slovenskih združnih zvezah (največja je ljubljanska, l. 1899. ustanovljena Zadružna zveza s 497 zadrugami in 126.000 združniki). Danes lahko cenimo, da sta združno organizirani že kaki dve tretjini naših kmetiških domov.

Na to razširjenost združništva smo Slovenci upravičeno lahko ponosni, čeprav bi ga bilo nujno potrebno še zelo razširiti (perutninarskih, klavniških itd. zadrug sploh še nimamo nobenih). Nekoliko manj razveseljiva je pa slika, ki jo dobimo, če to združništvo podrobno pregledamo. Dobro polovico vseh naših zadrug tvorijo namreč k r e d i t n e z a d r u g e (hranilnice in posojilnice), dočim na vse ostale ne odpade niti polovica. Kreditne zadruge so si stekle za našega kmeta ogromnih zaslug, ker so ga osvobodile iz rok oderuhov, ki so še pred par desetletji uničevali toliko naših kmetiških domov. Tudi danes so še prav tako potrebne, ker je edino potom njih mogoče preskrbovati kmetom v slučaju potrebe hiter in cenen kredit in edino one mu tudi jamčijo, da tega kredita ne bodo zlorabljale. Želeti bi bilo zato, da bi imela svojo kreditno zadrugo vsaka večja občina, kar je prav lahko dosegljivo.

Kakor bomo glede kreditnih zadrug lahko že kmalu dosegli svoj cilj, tako nas pa čaka na polju ostalega z a d r u ž n i š t v a, ki prihaja za kmeta v poštev, še ogromno dela, kajti podrobna združna statistika za l. 1925. nam kaže naslednje številke (od tedaj se stanje bistveno ni izpremenilo):

nabavljalnih, prodajnih in konsumnih zadrug . . . . .	106
mlekarških zadrug . . . . .	38
strojnih zadrug . . . . .	27

živinorejskih zadrug . . . . .	38
pašniških zadrug . . . . .	13
vinarskih in kletarskih zadrug . . . . .	7
skladiščnih zadrug . . . . .	1
elektriških zadrug . . . . .	36

Te številke so tako majhne, da vprav kriče po zadružnih delavcih najrazličnejših panog. Res je, da so n. pr. nabavne, prodajalne in konsumne zadruge združene z velikimi sitnostmi in tudi rizikom, zaradi česar je treba pri teh največje previdnosti, a kdor pozna razmere, ve, da bi bile prav nujno potrebne še marsikje. Naravnost nerazumljivo pa je, da imamo doslej tako malo kmetijsko-strojnih zadrug, ki so danes zlasti za malega kmeta neobhodno potrebne, ne povzročajo prav nobenih sitnosti in nobenega rizika. Že spredaj smo poudarjali nujno potrebo uvedbe strojev v naše kmetovanje, ker je strojno delo navadno boljše, cenejše in hitreje nego ročno. Ker bi bilo seveda smešno zahtevati od posameznih malih kmetov, da bi si sami nabavljali drage stroje, je edini izhod strojna zadruga, ki bi jo morala imeti vsaka večja kmetiška občina. Res je, da so kosilni stroji ali motorni plugi na mnogih površinah le težko ali pa sploh neuporabljivi, toda mlatilnice, slamoreznice, trijerje, sejalne stroje in še mnogo drugih lahko z velikim pridom uporabljamo povsod. V tesni zvezi s temi so tudi električne zadruge, ki bi preskrbovale kmetiškim strojem potrebno pogonsko silo, razen tega pa še razsvetljavo.

Podobno je z živinorejskimi zadrugami. V Švici, v Nemčiji, na Danskem in še po drugih državah, kjer stoji živinoreja najvišje, ne daje država nikakih podpor za nabavo in vzdrževanje bikov, marjasecev, ovnov in drugih plemenjakov, temveč opravijo vse to kmetje sami s pomočjo zadrug (na Danskem ustanavljajo in vzdržujejo sami celo kmetijske šole), le pri nas čaka in se zanaša vse na podpore države in oblasti. Kakor s strojnimi, tako bi morala biti tudi z živinorejskimi zadrugami Slovenija kar posejana, saj smo že ponovno poudarili, da je umna živinoreja ena izmed glavnih rešitev našega propadajočega kmetijstva. V najtesnejši zvezi z živinorejo so dalje tudi pašniške, mlekarske in sirarske zadruge. Cele okraje imamo še danes v Sloveniji, kjer ne donša mleko nobenih ali pa le prav nezatne dohodke, ker ga nimajo kmetje kam prodati. Neobhodno je zato potrebno, da preprežemo vso deželo z mlekarnami, kjer bi kmetje vnovčevali svoje mleko in kjer bi se to mleko potem dalje predelavalo, o čemer smo pa govorili že spredaj. V vinorodnih krajih bi bilo nujno potrebno razširiti vinarske in kletarske zadruge, ki bi skrbele za strokovni napredek našega vinogradništva ter pomagale vinogradniku pri nabavi vinorejskih potrebščin in pri prodaji vina. Zadruge posameznih panog bi si morale združevati zopet v krepke zveze, odkoder bi izhajalo



smotreno vodstvo, nadzorstvo, inicijativa in v slučaju potrebe tudi pomoč.

Najzanimivejše pa je, da imamo v Sloveniji doslej eno samo skladiščno zadrugo (Hmeljsko zadrugo v Žalcu), čeprav je jasno, da bi jih potrebovali še celo vrsto za najrazličnejše predmete. Te bi se morda dale združiti z zadrugami, ki bi imele nalogo nabavljati kmetiške potrebščine in voditi skupno prodajo kmetiških pridelkov. Če dvignemo naše kmetijstvo iz sedanje zaostalosti, bo potreboval kmet stalno prvovrstnega semenja, umetnih gnojil, modernega orodja itd. in jasno je, da bi si lahko nabavil vse te stvari najcenejše potom svoje zadruge, ki bi dobavljala na debelo naravnost od izdelovalca, razen tega bi bilo pa tudi samo zadruzi mogoče skrbeti za to, da bo blago res prvovrstno. Istočasno bo seveda treba misliti tudi na združno prodajo kmetiških pridelkov, da na ta način izločimo prekupce, katerim sta danes pogosto izročena na milost in nemilost kmet in konsument (opozarjamo le na ceno živine in mesa!). Samo dobro izvedeno združništvo, ki ga vodijo na višku svojih nalog stojče združne zveze, more doseči oni cilj, za katerim stremijo vsi raziskovalci kmetiškega vprašanja, to je, da spravijo v neposreden stik proizvajalca s kupovalcem (producenta s konsumentom). To bi bilo za kmeta nedoglednega pomena, kajti le na ta način bo lahko dražje prodajal in ceneje kupoval.

Naše lepo združništvo moramo torej gledati šele kot nekaj njegov začetek, ki ga bo pa treba še jako razširiti in poglobiti, če hočemo, da bo imel kmet v njem res ono mogočno oporo, ki bi jo tako potreboval. V to svrho je pa predvsem potrebna temeljita izprememba vsega dosedanjega mišljenja ogromne večine našega kmetiškega ljudstva, ki je vse prej, kot ugodno za razmah pravega združništva. Mi vsi smo vse preveč prepojeni z liberalnim duhom, ki vidi in pozna le sebe, svojo korist in svoj profit, za potrebe bližnjega se pa ne briga, da, pogosto ga vodi napram bližnjemu še škodoželjnost. Prav nič ne pretiravamo, če trdimo, da bi marsikatero zadrugo uničili posamezni njeni »združniki« tisti hip, ko bi dobili možnost za to in bi upali, da bi imeli sami od tega kak trenuten dobiček, ne glede na to, če propade vse okrog njih (nešteto takih žalostnih zgledov bi lahko navedli že iz dosedanje zgodovine našega združništva). Ta sebični duh, ki ga je žal še toliko med našim ljudstvom, je smrt za pravo združništvo, je največja ovira za njegov razmah in poglobitev. Dokler vsak naš kmetiški človek ne bo prepojen z zavestjo, da je kmetiški dom živa celota, ki more uspevati le tedaj, če na njem iskreno sodelujejo vsi, ki na njem živijo, da so pa dalje tudi kmetiška vas, kmetiška občina in končno ves narod take žive celote, katerih napredek in propad je odvisen od iskrenega in vzajemnega sodelovanja vseh in vsakega posameznika. Pravi, najgloblji in najmočnejši temelj združništvu je zato prava

krščanska ljubezen do bližnjega, ki mora zopet nadomestiti sedanjo liberalno sebičnost in brezobzirnost. Iz te se bodo potem rodile pobude, organizirana skupna prizadevanja in tudi uspehi, ki so takemu pravemu združništvu zagotovljeni.

Takoj na tem mestu lahko preidemo tudi že k naši občinski politiki, ki je skoro na splošno izredno zastarela in se skoro prav nič ne zaveda svojih nalog in dolžnosti. Dokler se ne bo kmet živo zanimal za občinsko politiko, ki je osnovna šola državljske vzgoje, toliko časa tudi ne bo pojmoval pomena oblasti in države. Tudi občina je namreč nekaka velika zadruga vseh občanov, ki bi ne smela vršiti zgolj onih maloštevilnih poslov, ki jih ji zakon izrečno nalaga, temveč bi se morala zavedati, da je ona činitelj, ki je poklican v okviru zakonov skrbeti za vsetranski blagor in napredek vseh občanov. Kmetiška občina je zato poleg združništva eden najvažnejših činiteljev, kjer more in mora prihajati misel samopomoči še do posebno vidnega izraza, zato spadajo v občinske odbore res najboljše in najposobnejši možje. V odborih večjih kmetiških občin bi bili priporočljivi morda celo posebni kmetijski odseki, ki bi se pečali le s kmetijsko strokovnimi zadevami (isto velja seveda tudi za druge javne zastope, to je za okraje in oblasti). Če se omejimo na tem mestu zgolj na zadeve, ki spadajo v področje kmetijstva, tedaj moramo poudariti, da so občine poklicane tudi za izvrševanje malih melioracij, dolžne podpirati kmetiški pouk s tem, da dajejo podpore potrebnim mladencičem, ki bi radi obiskovali kmetijske šole in tečaje, da dajejo nagrade učiteljem za posebno marljivo poučevanje v kmetijstvu, preskrbe šolam za kmetijski pouk potrebne vrtove in priprave, dalje so dolžne prispevati k premovanju živine, prirejati živinorejske razstave, podpirati domače zadruge s podporami in s prevzemanjem jamstva za pametna posojila, zidati je treba občinske domove, v katerih bi imele zadruge in splošno koristna društva brezplačne prostore, dvorane za poučna predavanja in druge priredive itd. itd. Vsega tega naše občine danes ne delajo, ker vlada v njih mnogo prezastareli duh, deloma pa tudi zato, ker so naše občine po večini premajhne in nimajo zato potrebne gospodarske moči. S premajhnimi občinami bi bilo zato brezpogojno potrebno pomesti, čeprav proti trenutni trmi neuvidevnih posameznikov.

V najtesnejši zvezi s samopomočjo je tudi vprašanje kmetiške stanovske organizacije. Če preidemo take stanovske organizacije v okviru naših političnih strank (n. pr. »Jugoslovanška kmečka zveza« v okviru SLS), ki so gotovo jako pomembne in potrebne in uveljavljanje zahtev in potreb kmetiškega ljudstva, tedaj moremo pokazati doslej le na »Kmetijsko družbo za Slovenijo«. Kmetijske družbe so pri nas že jako stare ustanove (kranjska je bila

<sup>1</sup> O dobri občinski politiki bi pri nas nujno potrebovali posebno knjigo.

ustanovljena l. 1767.). Poprej so bile to poluradne ustanove ter organizirane po nekdanjih avstrijskih kronovinah, ob prevratu je pa nekdanja kranjska Kmet. družba razširila svoj delokrog na vso Slovenijo, izgubila svoj poluradni značaj ter se izpremenila v običajno društvo, s čimer je seveda tudi izgubila značaj zakonitega stanovskega zastopstva kmetiškega ljudstva. Tako stojimo danes pred dejstvom, da imajo skoro vsi stanovi v svojih zbornicah zakonita stanovska zastopstva (trgovci, obrtniki in industrijci, delavci, zdravniki itd.), le oni stan, ki je pri nas najštevilnejši in najvažnejši, je brez njega.

Čeprav si je naša Kmetijska družba pridobila velikih zaslug za slovensko kmetijstvo, je vendarle jasno, da se je v sedanji obliki že preživela, kajti pretežni del njenih sedanjih poslov spada v področje svojih nalog se zavedajočega kmetiškega združništva, ostale posle bi pa morala prevzeti ustanova, ki bi bila obenem zakonita zastopnica kmetiškega stanu, to je k m e t i j s k a z b o r n i c a. Zahteva po kmetijskih zbornicah se je pojavljala pri nas že pred vojno (avstr. drž. zakon iz l. 1902. je že predvideval stanovska kmetiška zastopstva in kranjski dež. zbor je l. 1910. tudi storil prve korake v to svrhu), po vojni je pa stalno na dnevnem redu, a doslej iz nerazumljivih vzrokov še brez vsakega uspeha. To pa našega kmeta nikakor ne sme oplášiti, temveč jo mora ponavljati in poudarjati, dokler ne uspe.

Kakor ostala stanovska zastopstva, tako mora tudi slovenska kmetijska zbornica obseči ozemlje Slovenije (namera, da bi se osnovala za vso državo ena sama zbornica, je nesprejemljiva). Ona bi morala biti zakonito stanovsko zastopstvo vsega kmetiškega ljudstva in v svojem delovanju popolnoma neodvisna, kar bi bilo dosegljivo s tem, da bi bilo članstvo pri njej obvezno, da bi izvolitev posameznih njenih funkcionarjev, sklepov in ukrepov, ne bila odvisna od nobenih drugih potrditev in da bi krila svoje stroške iz lastnih dohodkov (n. pr. iz posebnih doklad k zemljiškemu davku). Vsi javni zastopi in oblasti bi morale predlagati načrte zakonov, uredb itd., tikajočih se kmetiških zadev, v pregled in izjavo zbornicam ter tudi vpoštevati njih mnenje. Delokrog zbornice bi bil predvsem gospodarskega in socialnega značaja v širokem pomenu besede. Na eni strani bi zastopala gospodarske in stanovske interese kmetiškega ljudstva napram javnim zastopom in oblastem (n. pr. v davčnih in carinskih vprašanjih, pri izvajanju javnih del itd.), na drugi strani pa tudi samostojno in neposredno pospeševala vse, kar je kmetiškemu ljudstvu v korist (n. pr. kmetijski pouk, kmetijsko združništvo itd.) Da bi stala res na višku svojih nalog, bi morala biti pa seveda tudi sama vzorno urejena (n. pr. razdeljena v razne odseke po raznih panogah kmetijstva, preskrbljena s strokovno najboljšim uradništvom, voditi bi morala čim natančnejšo kmetijsko statistiko, izdajati lastno strokovno glasilo in imeti dobro

strokovno knjižnico itd.). Da bi pronicnila v čim najširše plasti ljudstva, bi bilo morda umestno uvesti za vsak okraj še posebne okrajne kmetijske zbornice, ki bi bile seveda sestavni deli pokrajinske. Le na tak način bo kmetiško ljudstvo moglo uveljaviti svoje potrebe in zahteve, kar bi bilo nedoglednega pomena za njegov napredek.

Razen opisane organizirane samopomoči so pa za gospodarsko okrepitev našega kmeta jako važni tudi novi pridobitni viri, ki jih bo moral najti. Srednje in večje kmete bi pač že doslej opisane preosnove na polju zemljiške posesti, umnega kmetovanja, gospodarske politike in organizirane samopomoči popolnoma rešile iz dosedanjega propadanja ter jim dale možnost krepkega gospodarskega razmaha. Težje je pa seveda z bajtarji in kajžarji, ker bi jim vse navedene reforme še vedno ne mogle dati onega, kar je vendarle prvi in končni vir njih gospodarskega stanja, to je — zemlje. Če ima kmetiška družina 1, 2 ali le 3 ha zemlje, se v kakih hribih daleč od mesta le od te ne more preživljati, pa naj bo še tako vzorno urejeno vse, o čemer smo govorili spredaj. Glede na to je jasno, da se bo moral prav pomembni del našega kmetiškega ljudstva ozreti še po drugih zaslužkih in pridobitnih virih, če se hoče rešiti sedanjega bednega životarenja.

V tem pogledu je najpomembnejša domača obrt, ki je bila časih pri nas jako razvita in je še nedavno zavzemala jako važno mesto med pridobitnimi viri našega kmetiškega človeka. Zgodovino nekaterih domačih obrti moremo zasledovati več stoletij nazaj (o mnogih poroča že Valvasor), toda v zadnjih letih prav vidno propadajo. Lončarstvo je cvetelo v Ljubnem, v kamniškem, krškem in črnomeljskem kraju, okrog Ribnice, v Prekmurju in drugod. Z daleč po svetu znano suhoro bo se peča samo v vsem ribniškem in velikolaškem sodnem okraju nad 5000 domačih obrtnikov, ki izdelujejo rešeta, sita, rete, loparje, vevnice, škafe, sodčke, brente, žlice, skledice, solnice, zobotrebe, grablje, pasti za polhe, coklje, solnice itd. itd. Obročarstvo je bilo razvito posebno na Uncu. Izdelovalci glavnikov v Puštalu pri Škofji Loki (v prejšnjih časih so jih izdelovali še po raznih drugih krajih) so pošiljali svoje izdelke zlasti na Balkan. Sodarstvo, izdelovanje raznih vinogradniških posod in sodčkov za kisló zelje, cement itd. je donášalo lepe dohodke prebivalcem v Selški dolini in okrog Črnega vrha. Sitarstvo med Kranjem in Škofjo Loko je znano po znatnem delu Evrope. Od nekoč izredno in povsod razvitih železarskih obrti so se ohranili le neznatni ostanki žebeljarstva v Kropi in Kamni gorici. Z ogljarstvom se je v prejšnjih časih preživljalo na tisoče in tisoče kmetiških ljudi po vseh gozdnatih predelih Slovenije (središče je bilo vendarle na Jelovci). Slamnikarstvo in pletenje kit, ki je prišlo k nam pred dobrimi sto leti, se je razširilo po precejšnjem delu kamniškega okraja. Piparstvo je doma v Gorušah in v Mo-

ravški dolini. S pletarstvom so si služili priboljšek na Vipavskem, okrog Idrije, Ribnice, Domžal, Cerkelj v Bohinju in drugod. Čipkarstvo idrijske okolice in selške doline pa slavi daleč po svetu (s tem se bavi kakih 20.000 Slovencek). Kakor rečeno, danes večina te domače obrti propada. Deloma jo izpodriva industrija, ki izdeluje bolje in ceneje, deloma so vzrok neurejene trgovske zveze z inozemstvom, ki onemogočajo izvoz, deloma pa tudi neorganizirano izdelovanje. Za marsikako, nekoč cvetočo domačo obrt (n. pr. glavnikarstvo, železarsko obrt, piparstvo i. dr.) gotovo ni rešitve, ker jim je nemogoče vzdržati konkurenco s tovarniškimi izdelki, nekatere bi se v manjšem obsegu in le za nekatere vrste izdelkov dalo lahko ohraniti (n. pr. lončarstvo, ogljarstvo); nekatere bi pa najbrž lahko obdržali v polnem obsegu ter morda še celo povečali njih pomen (n. pr. lesno obrt, pletarstvo, čipkarstvo i. dr.), če jim ustvarimo pogoje, ki jih tirja moderni čas.

Prvi pogoj za ohranitev naše domače obrti je ta, da ji preskrbimo odjemalce. Nekoč so krošnjariji z našo suho robo po velikem delu srednje in južne Evrope, z lončarskimi izdelki po sosednjih deželah, za naše pletarske izdelke so prosili iz Egipta itd., danes pa ne vedo kam z njimi (ukinitiv izvoza zelja je n. pr. ubila izdelovanje sodčkov za zelje, ki je znašalo nekoč na tisoče in tisoče) in četudi jih ponujajo napol zastonj. V tem pogledu torej nujno potrebujemo čim več trgovskih pogodb z drugimi državami, ki bi vsebovale tudi potrebne zire na našo domačo obrt in pa prvovrstno konzularno službo, ki bi našla in organizirala odjemalce za te izdelke, katerih bi bilo lahko dobiti zlasti v deželah ob Sredozemskem morju. H konzulatu v Egipt n. pr. mora priti tudi Slovenec, ki bi imel zmisel za vsa ta vprašanja, enako na Špansko in še drugam. Samo ob sebi je pa seveda umevno, da morajo biti izdelki naše domače obrti prvovrstni in odgovarjati vsem zahtevam moderne dobe, kar bo mogoče doseči le z dobrimi šolami za domačo obrt.

Drugi pogoj je ta, da organiziramo izdelovanje in prodajo. Doslej je naš domači obrtnik izdeloval brez cilja na slepo srečo ali pa k večjemu po naročilu prekupecev, ki so ga skoro splošno strašno izrabljali. Edini izhod iz tega stanja je zadržano organiziranje domače obrti, ki naj bi na eni strani urejalo izdelovanje, določalo vrste izdelkov, kupovalo potrebne surovine in priprave za boljše in hitrejše izdelovanje itd.). Na drugi strani pa je treba izdelke na debelo prodajati, ker je na izvoz mogoče misliti le tedaj, če gre za blago v velikih množinah. Kot svarilen vzgled za slabo ureditev domače obrti naj nam služi n. pr. čipkarstvo. Velik del naših čipkaric je delal pred vojno po naročilu prekupecev, od katerih so za drag denar kupovale sukanec in vzorce ter jim za sramotno nizke cene prodajale izdelke, a ti so jih vsak na svojo pest v malih količinah prodajali na Češko, odkoder so šle potem po svetu (pogostokrat celo

k nam nazaj) kot slovite in zato seveda tudi drage češke čipke. In slično je bilo tudi z drugimi izdelki naše domače obrti. Posledica vsega tega je seveda bila, da nam ni donášala niti del onega dohodka, kot bi ga lahko, če bi bila smotreno organizirana.

Zadružna organizacija domače obrti bi imela končno tudi to nalogo, da jo ohrani res kot domačo obrt, to je kot zaslužek malim kmetom v zimskih časih, ko ni dela na polju, ne pa da ustvarja nove obrtnike, katerim je to glavni zaslužek in zane-marjajo zato svoja posestveca. Z zadružno organizacijo bi bilo laže dobiti domačim obrtnikom tudi potrebni strokovni pouk, ki ga tirja moderni napredek, a kjer bi res dobro kazalo, bi se prešlo tudi v zadružno industrializacijo, ki bi donášala koristi vsem in ne le posameznikom (samo neokretnosti in premajhni podjetnosti naših slamnikarjev se imamo n. pr. zahvaliti, da so se ga polastili tirolski Nemci, ki ga sedaj popolnoma obvladujejo).

Po teh potih in s temi sredstvi (podrobnejša razmotrivanja spadajo seveda v posebne strokovne razprave), bi bilo nekaterim panogam naše domače obrti mogoče ohraniti nekdanji pomen in s tem tudi lep vir dohodkov (samo dolenjska suha roba je vrgla pred vojno nad 1 milijon kron letno) kmetiškemu ljudstvu po revnejših krajih. Treba je pa seveda naglih ukrepov, da ustavimo sedanje propadanje, preden ne bo že prepozno.

Drugi velevažen vir dohodkov za kmetiškega človeka po mnogih slovenskih krajih postaja v zadnjih časih tujski promet. Pogoji tujkega prometa so predvsem naravne lepote, zdravstveni pomen raznih krajev, dobre prometne zveze in udobnosti, ki jih dobi tujec v dotičnih krajih. Prvih dveh ima Slovenija v izobilju, saj se more z lepoto naše gornje Savske doline in njenih odcepov meriti le malo pokrajin v Evropi in tudi slatin, toplic in za zdravljenje raznih drugih bolezni (n. pr. pljučnih, živčnih) primernih krajev nam ne manjka. Precej pomanjkljivosti kažejo že prometna sredstva. Železniške zveze sicer za silo zadostujejo, precej zanemarjene so pa postale zadnja leta naše ceste, a glede avtomobilskih zvez smo pa vprav sramotno zaostali. Najslabše je pa glede zadnjega pogoja. Nekateri kraji (n. pr. Bled, Kranjska gora i. dr.) kažejo za tujski promet jako mnogo zanimanja in po svojih močeh tudi skrbe za udobnosti, ki jih tujec zahteva, dočim pa kažejo mnogi drugi, za tujski promet izredno primerni kraji skoro popolno nerazumevanje in zaostalost (sankališče Belvedere v Bohinju je n. pr. propadlo zgolj po krivdi domačinov, zaradi česar se je hitro napredujoči zimski sport preselil v Kranjsko goro), kar je le njim samim v ogromno škodo.

Izborni uspehi propagande tujsko-prometnih organizacij (zlasti »Tourist-Office-a«) v zadnjih letih nam dokazujejo, da bi posamene dele Slovenije v poletni sezoni lahko preplavili z letoviščarji iz ostalih delov naše države in tudi iz

inozemstva in ti bi seveda pustili potem pri nas milijone vsako leto, treba je le, da se naše ljudstvo zave važnosti tega pomembnega pridobitnega vira. V občinske odbore krajev, ki prihajajo za tujski promet v poštev, in to so predvsem v poljedelskem pogledu revni gorenjski kraji), morajo priti možje z modernim nazori, ki bodo umevali svoje dolžnosti, a tudi ljudstvo samo je treba temu primerno vzgojiti, da bo v čim največji meri gojilo red, snago, uljudnost, postrežljivost itd. Na tisoče sob, tudi po kmetiških hišah bi se v poletnem času lahko oddalo tujcem, ki bi pokupili tudi mleko, surovo maslo, sadje, poljske in vrtnarstvene pridelke, potrebovali voz za izlete itd. itd., kar bi donášalo vsemu tamošnjemu kmetiškemu prebivalstvu prav lepe izkupičke. To vprašanje postaja za nas gospodarsko tako važno, da mu bodeta morali tudi obe oblastni samoupravi posvečati dolžno pozornost.

Razen teh dveh najvažnejših stranskih pridobitnih virov pa ne smemo prezreti še nekaj manjših, ki pa tudi niso brez pomena za revne plasti kmetiškega prebivalstva. Tako gre n. pr. že sedaj iz Slovenije vsako leto po več vagonov zdravilnih zelišč v Švico, odkoder jih pošiljajo potem kot drago švicarsko blago v Ameriko. Naši gozdovi so jako bogati najrazličnejšega zdravilnega rastlinstva, čigar nabiranje bi lahko vrglo prav lepe vsote, toda tudi tu bi bilo treba izločiti številne prekupce, katerih se prime danes ves dobiček. Gre torej predvsem za organizacijo tega nabiranja po vaseh in okrajih, in pa za pouk o nabiranju in spravljanju, nakar bi lahko revni kmetiški otroci in ženske prislužile s tem lepe vsote. Slično je z nabiranjem gob, ki jih že sedaj pošiljamo v znatnih množinah v Nemčijo, v Francijo, v Italijo in celo v Južno Ameriko kot — italijanske suhe gobe. Tudi tu je treba polagoma izločiti številne prekupce, izboljšati način spravljanja in povečati množino nabranega blaga, (čim večje množine, tem lažje in dražje se proda, isto velja tudi za zdravilna zelišča), pa bi imelo revno kmetiško ljudstvo zopet uvaževanja vreden zaslužek. V bližini mest, industrijskih krajev, letovišč itd., bi bajtarice in manjše kmetice lahko mnogo zaslužile z vrtnarstvom, toda treba jih je privaditi umnemu vrtnarstvu, zlasti pridelovanju najrazličnejših vrst sveže zelenjave. Ne bilo bi nam nemogoče razviti vrtnarstva celo do te stopnje, da bi naša poletna zelenjava izpodrinila italijansko v Primorju in v Dalmaciji, kjer uničita poleti suša in vročina vse. Kako smotreno bi tedaj marsikak bajtar in kajžar izrabil najmanjšo ped svoje zemlje, ki bi mu donášala vse druge dohodke nego dandanes.

Iz vsega navedenega je razvidno, da zavzemajo pri rešitvi kmetiškega vprašanja samopomoč, lastna stremjenja in prizadevanja velevažno mesto, da, brez tega je njegova rešitev sploh nemogoča, saj je uspeh gospodarske politike v prav znatni meri odvisen od razumevanja in sodelovanja kmeta samega. In ravno tega smo doslej pri našem kmetiškem ljudstvu precej pogre-

šali kar ima svoj vzrok predvsem v prirojeni starokopitnosti in neokretnosti. Ti dve lastnosti sta pa glavni škodljivci našega kmeta.

### 5. Socialne reforme.

V dosedanjih izvajanjih smo pokazali na sedanje stanje našega kmetijstva, na vzroke njegovega propadanja in na pota, po katerih bi ga bilo mogoče izvesti iz tega propadanja. Vsa naša izvajanja so se pa omejevala predvsem na strogo gospodarsko stran tega vprašanja, kajti kmetiško vprašanje ima predvsem gospodarski značaj. S tem pa nikakor ne moremo in ne smemo trditi, da je zgolj gospodarskega značaja, kajti kmetiški del našega naroda ne bolega zgolj na tem, da se mu slabo godi, da leze v dolgove, da ima večje stroške nego dohodke itd., torej zgolj na strogo gospodarskih ranah, temveč prav tako v mnogih drugih pogledih, ki niso prav nič manj važni in soodločilni za srečo in zadovoljstvo. Po kmetih se širi tudi nenravnost in želja po uživanju, v kmetiških družinah ni več nekdanje medsebojne ljubezni, vedno težje je dobiti dobre in zveste posle, vse preveč je razširjeno pijačevanje, surovost in sebičnost, množe se jetika in razne druge bolezni, skratka: ran, iz katerih krvavi naše kmetiško telo je več, le da so nekatere večje, druge manjše. Če hočemo torej popolnoma ozdraviti naše krvaveče kmetiško telo, moramo poizkušati, da zaelimo vse rane in ne le največje, rešiti torej ne smemo le strogo gospodarske plati kmetiškega vprašanja, temveč tudi vse ostale.

Če se ozremo nazaj v zgodovino našega kmetiškega ljudstva, tedaj prav hitro in jasno spoznamo, da se je začelo njegovo gospodarsko, socialno in nravno nazadovanje v dobi, ko je začel tudi pri nas v javnem in zasebnem življenju prevladovati že večkrat omenjeni liberalizem. Ta je prišel k nam sredi preteklega stoletja iz zapadne Evrope in je proglašal popolno svobodo (odtod tudi ime, lat. beseda liberalis pomenja namreč svobodnost) v verskem, političnem in gospodarskem pogledu. To, na videz jako lepo načelo, je mnogo pripomoglo k politični osvoboditvi ljudstva izpod dotedanjega absolutizma in dalo jako veliko pobud in pogonov za nagel gospodarski razvoj, toda na drugi strani je njegov nauk »pustite, naj vsak dela, kar hoče, pustite, naj vsak gre, kamor hoče« povzročil ogromno in nedogledno škodo vsej človeški družbi. Zadušil je v velikem delu ljudi nekdanjo bogaboječnost, nekdanjo krščansko ljubezen do bližnjega, krščanska načela o človeku, družbi in državi, ubil vsak čut za skupnost in nekdanjo stanovsko zavest ter razvil do najvišje mere človekovo sebičnost, ki vidi le sebe in svoj profit ne glede na stisko in bedo bližnjega. Liberalizem je pravi oče zla vsega modernega kapitalizma, ki je prizadejal in še prizadeva tudi našemu kmetu take hude udarce.

Raznih gospodarskih posledic zmotnega liberalizma smo se ponovno dotaknili že spredaj, zato nam preostajajo sedaj le še



npravne in socialne posledice tega pogrešenega nauka, ki jih je treba zatreti prav do korenin, če hočemo, da se bo naselila na kmete z blagostanjem tudi resnična zadovoljnost. Predvsem sta tu potrebni temeljita notranja preroditev človeka samega in preroditev kmetiške družine. V našem kmetiškem človeku se mora vzbuditi zopet zavest, da ni sam sebi namen, da on ni središče stvarstva in da njegove osebne koristi ne morejo in ne smejo biti edino merilo njegovemu ravnanju, temveč da je odgovoren za svoja dejanja na eni strani svojemu Stvarniku in na drugi strani človeški družbi, katere del je. Posameznik torej nima zgolj pravic, temveč tudi dolžnosti napram Bogu in družbi, napram božjim zapovedim in napram koristim celokupne družbe. Vse to najlepše ureja in določa že naša krščanska vera, zato je nujno potrebno, da vera, njeni nauki in njene zapovedi človeku niso zgolj zunanji plašč, kar opažamo po kmetih tako pogosto, temveč da je prepojena z njimi vsa človekova notranjost in da se po vseh svojih močeh trudi po njih živeti in delati. Le globoka in resnična verska zavest more zatreti v človeku nekrščansko sebičnost, surovost ter razne grde in škodljive razvade, željo po razbrzdanem uživanju itd., ki pogosto še mnogo bolj izpodkopavajo srečo in zadovoljstvo kot pa telesno pomanjkanje.

Kar velja za posameznika, velja seveda v polni meri tudi za naše družine, ki so prvi in najvažnejši naravni temelj človeške družbe. Že sklepanja zakonov pogosto ne vodijo ljubezen in drugi res pametni razlogi, temveč pohlep po denarju, kar poraja potem pogosto največje nesreče, slabo življenje zakoncev in najslabšo vzgojo nesrečnih otrok. V družini ni one medsebojne ljubezni in požrtvovalnosti, ki nista potrebni le za srečno rodbinsko življenje, temveč držita kmetiški dom tudi gospodarsko. V mnogih družinah ni več pravega razmerja med starši in otroci. Starši svojih otrok niso marali ali pa niso znali prav vzgojiti, otroci so začeli prezgodaj hoditi po svojih potih, medsebojne vezi se rahljajo, dokler popolnoma ne izginejo in kmetiški dom je pogosto že v drugem rodu na fleh ali pa doživljamo žalostne igrice z užitkarji, kakršnih je pri nas žal toliko. Tudi kmetiško družino more zopet obnoviti res pravo krščansko življenje staršev in otrok, ki se izraža na zunaj v tem, da tesne medsebojne vezi ne odjenjajo nikoli, da je otrokom rodni krov varno in ljubezni polno pribežališče v vseh viharjih življenja, otroci pa, da so pripravljeni zanj žrtvovati vse. Kje pa danes še najdemo one nekdanje strice in tete, ki so bile pogosto take važne opore naših kmetiških domov?

Vzporedno s nazadovanjem družinske skupnosti gre tudi ugašanje ljubezni do kmetiškega doma in do kmetiške grude. Res je, da je temu vzrok predvsem slabo gospodarsko stanje, ki smo ga očrtali že spredaj, vendar prispevajo zraven svoj znaten del tudi pojavi, ki smo jih pravkar navedli. V srcih ugaša veselje do kmetiškega dela in življenja,

vse tišči v tovarne, v mesta, po svetu. Kjer pa ugaša ljubezen do doma in veselje do kmetiškega življenja, tam pa tudi ni najti potrebnih pobud za napredek v kmetovanju in ne zadostne množine dobrih delovnih moči, brez katerih kmet seveda ne more izhajati. Glede na to je seveda nujno potrebno, da skušamo v kmetiškem ljudstvu to ljubezen poživiti v čim največji meri, pri čemer morajo sodelovati vsi poklicani činitelji: šola, časopisje, društva itd. Kmetiškemu človeku moramo pokazati ogromne prednosti, ki jih ima lasten dom, pa čeprav je to le bajta s koščkom zemlje, pred popolnim zaslužnjem mestnemu stroju, zdrav značaj kmetiškega dela in življenja v nasprotju z mestnimi delavnicami in stanovanji, lepoto domačih krajev in navad v nasprotju z ubijajočo vsakdanjostjo, enakomernostjo in brezdušnostjo mest, industrijskih krajev in tujine.

Ta pouk in to prepričevanje bo pa seveda uspešno le tedaj, če bodo tudi kmetiški bajtar, hlapec in dninarica vedeli, da jim vztrajanje na rodni grudi omogoča pošteno preživljanje, da v slučaju bolezni ali drugačnih nezgodi niso prepuščeni svoji usodi, da jim je tudi na kmetih omogočeno ustvariti lastno družinsko življenje in da jim na stara leta ne bo treba prositi od hiše do hiše za košček kruha.

S tem smo pa dospeli tudi že do enega najvažnejših delov kmetiškega vprašanja, namreč do poselskega vprašanja. Nekoč je bila večina poslov zrastlih s hišo in služili so istemu gospodarju, s katerim so delili vse dobro in vse slabo, leta in leta. Posel je bil skoro enakopraven član kmetiške družine, ki je skrbela zanj v bolezni in potrpela z njim tudi na stara leta, zato je bilo res dobrih poslov v izobilju. Liberalni duh je uničil tudi to. Razdril je nekdanje tesne vezi med gospodarjem in poslom, liberalna sebičnost je povzročila, da gleda gospodar v poslu izključno le njegovo delovno moč, ki jo skuša čim najbolj izrabiti, a ko mu jo izčrpa, oziroma je več nujno ne potrebuje, ga odslovi. Posledica tega je, da je postala poslu usoda hiše, v kateri služi, deveta briga. Kar je najboljših, si skušajo pomagati v mestu, v tovarni ali kjerkoli in na kmetih ostajajo povečini pač le — ostanki, kar je v veliko škodo kmetiškem gospodarstvu, kajti brez dobrih poslov in poljskih delavcev je nemogoče tudi dobro kmetovanje.

Neveselo življenje posla na kmetih in še neveselejša bodočnost, ki čaka kmetiškega posla, tvoriata torej vsebino poselskega vprašanja, zato je to rešljivo le na ta način, da rešimo navedeni dve vprašanji. Nekdanjih oblik razmerja med posli in gospodarji pač ne bo mogoče več obnoviti, zato je pa izvedljiva cela vrsta drugih reform, ki so nujno potrebne, če hočemo da ohranimo kmetu dobre posle, brez katerih pač ne more in ne bo mogel nikoli izhajati. Po mojem mnenju je prvi vzrok, da beži vse s kmetov ta, da se posla preveč vpreza v delo. Dočim imamo pri obrti in v industriji že skoro povsod osemurni delavnik, mora pa delati kmetiški posel pozimi do 14 in poleti

celo 18 in 19 ur dnevno in popolnoma prost ni niti ob nedeljah, o kakšnih dopustih pa seveda ni govora. Enakomerni osemurni delavnik je na kmetih seveda neizvedljiv, pač je pa tudi za kmetiške posle in delavce nujno potrebno urediti delovni čas na način, ki bo združljiv z značajem kmetiškega dela. Najmanj, kar more posel upravičeno zahtevati je, da ima tudi ob »velikem delu« vsaj 8 nepretrganih ur dnevno časa za počitek in čez dan kako uro za odmor, pozimi pa seveda več (približno merilo bi naj bil svetel dan) tako, da bi se povprečni letni delovni čas znižal od sedanjih 15—16 ur za enkrat vsaj na kakih 12. Istočasno bi bilo seveda treba urediti tudi nedeljski počitek in dovoliti poslom redne in plačane letne dopuste, ki bi se večali s številom let službe v isti hiši.

Drugi vzrok pomanjkanja poslov so pre nizke plače. Res je, da kmet zaradi pasivnega gospodarstva še sedanje komaj zmore in da ostane poslu pogosto več čistega zaslužka nego gospodarju, a če začne umneje kmetovati, mu bo donašala zemlja, kakor smo videli spredaj, vse drugačne dohodke nego dandanes in potem bo lahko plačeval tudi svojim poslom in delavcem plače, ki bi bile primerne za njih delo in s katerimi bi si lahko kolikor toliko prihranil za stara leta. Važna je tudi hrana, ki jo dobivajo posli. Po večini kmetiških hiš zajemata še danes posel in gospodar iz iste sklede, a to še nikakor ne znači, da je ta hrana dobra, kajti velik del kmetiških gospodinj je tako malo izurjenih v kuharski umetnosti, da kljub vsem potrebnim surovinam, ki jih imajo na razpolago, ne znajo prirejati tečne in izpremenljive hrane, čemur pa more odpomoči le zadostni gospodinjski pouk kmetiških deklet. Slično je stanovanji. Ženski posli še spe v hiši, dočim prenočujejo moški poleti skoro vedno le na senu in pozimi v hlevih, s čimer se novodobni hlapec tudi ne more več zadovoljiti. Tudi poslom je treba dati snažne in zdrave stanovanjske prostore in primerne postelje. Samo ob sebi je pa umljivo, da mora biti ravanje s posli dostojno in blagohotno. Skratka: treba je točno, jasno in podrobno urediti in opredeliti dolžnosti in pravice poslov in gospodarjev, kar se da izvršiti s primernim poselskim redom. Sedanji poselski red je tako zastarel in pomanjkljiv, da je sploh neraben. Novi bo moral spraviti v sklad zahteve socialnega politika in narodnega gospodarja, potrebe posla in gospodarja. Izčrpana bodo morala biti zlasti določila glede delovne pogodbe in nuditi bodo morala vsa jamstva da jih poleti ne bo mogel kršiti posel, a pozimi gospodar. V svrhu izravnave sporov, bi bila nujno potrebna tudi posebna razsodišča. Ves poselski red mora pa sloneti na načelih gospodarske in stanovske vzajemnosti med poslom in gospodarjem, zato bi bilo treba dobro paziti na to, da se sedanjih vezi ne ruši, temveč po možnosti še poglobi.

Razen težkega vsakdanjega življenja, ki ga imata kmetiški posej in delavec, pa mora danes odganjati vsako boljše delovno moč s kmetov tudi nevesel pogled v bodočnost, v kateri jih navadno ne čaka drugega kot beraška palica. Komu moremo zato zameriti, če si skuša pravočasno pomagati na boljše? Nemogoče je tedaj rešiti pereče poselsko vprašanje, dokler ne rešimo posla in kmetiškega delavca moreče skrbi, kaj bo z njim za slučaj bolezni in starosti.

Tako se nam samo ob sebi razvije pred očmi eno največjih in najvažnejših socialnih vprašanj, ki v enaki meri zadeva mestnega, kakor tudi kmetiškega človeka, to je vprašanje — socialnega zavarovanja. Za to je bil že pokojni dr. Krek pred vojno hude boje v dunajskem državnem zboru z liberalnimi nazadnjaki in pri nas z zaslepljenimi in neuvidevnimi starokopitneži. Če bi ne prišlo do vojne in bi bil dr. Krek še živel, smo prepričani, da bi to zavarovanje že imeli,<sup>1</sup> tako bo pa treba začeti z delom in bojem popolnoma iznova.

Podrobno obravnavanje socialnega zavarovanja ne spada v okvir te razprave, opozoriti pa moramo vendarle na nekatere najvažnejše točke. Uvedeno je danes že po večini kulturnih držav (v Belgiji segajo njegovi začetki že v l. 1850.) ter pomenja nekako prisilno varčevanje na podlagi vzajemnosti za slučaj bolezni, nezgode, brezposelnosti, starosti, vdovstva in osirotelosti. Stvar tehnične izvedbe zavarovanja je, če se osnujejo za vsako njegovo panogo in za vsak stan posebne zavarovalnice ali se uredi enotno in skupno, gotovo pa je to, da se mora raztezati na vse navedene panoge in da mora biti javno, obvezno ter splošno za vse stanove in poklice, ki nimajo toliko dohodkov in imetja, da bi bili za navedene slučaje že sami dovolj preskrbljeni. Samostojno stoječe osebe (obrtniki, uradniki, kmetje i. dr.) naj bi plačevali prispevke sami, za nesamostojne naj bi se pa prispevki porazdelili na delojemalce in delodajalce, a določen delež naj bi dajala za vse tudi država in oblasti, da se na ta način pritegne k dajatvam tudi najbogatejše sloje in kapitale, ki bi sicer le malo ali pa sploh nič ne prispevali k tej splošno koristni ustanovi.

Prispevki, ki bi jih moral vsak plačevati za ta zavarovanja, bi ne bili noben davek, temveč le nekako prisilno varčevanje, ki bi veliki večini delovnega ljudstva odvzel sedaj tako moreče skrbi za bodočnost. Razen tega se pa da tako zavarovanje izvesti s tako neznatnimi sredstvi, da jih zmore prav vsak (dr. Krek je n. pr. izračunal, da bi plačeval za starostno zavarovanje, kakor ga je pripravljala Avstrija pred vojno, samo-

<sup>1</sup> Pri nas imamo danes le zakon za zavarovanje delavcev zoper bolezen, nezgode, onemoglost, starost in smrt (zakon z dne 14. maja 1922). Toda od tega se izvršuje le zavarovanje zoper bolezen in nezgode, dočim se zavarovanje zoper onemoglost in starost ne izvršuje, kar jako obremenjuje ravno kmetiške občine.

stojen kmetič še nekaj manj kot po 1 krajcar dnevno). Koristi, ki bi jih tako zavarovanje prineslo malim kmetičem, velikim posestnikom ter njihovim delovnim močem, bi bile nedogledne. Kmetiški posel in delavec bi vedela, da je njih bodočnost jasna in trdna, dočim bi bil pa na drugi strani kmet naravnost ubit, kakor je dejal že dr. Krek, če bi se ta iz zavarovanja izločil. Občinam bi odpadli vsi stroški za reveže, kajti delavca, ki je ostare in onemogel, morajo po sedanjih postavah vzdrževati občine. Ti stroški so bili že doslej prav znatni, čeprav so naše občine skrbele za reveže vprav sramotno slabo (hiralnice, ubožnice, zdravstveno skrbstvo za ubožce itd. so nam skoro neznan pojmi). Rešeno bi bilo na mah vprašanje užitarjev, ki vzbujajo sedaj toliko preprirov in žalostig med najbližjimi sorodniki, toliko pohujšanja in pogosto pretresljive bede in trpljenja. Stotinam in tisočim sirot bi bila omogočena poštena vzreja, saj vemo, da pride ravno iz vrst teh največ izgubljenih ljudi. Ogromen vpliv bi imelo socialno zavarovanje končno tudi na narodno zdravje, kajti velika večina kmetiškega ljudstva se ravno zaradi pomanjkanja sredstev danes ne more pravočasno posluževati zdravniške pomoči in so zato tudi zdravstvene prilike pri nas na kmetih jako žalostne. Skratka: temeljito izboljšanje sedanjih žalostnih socialnih prilik na kmetih, ki vplivajo posredno in neposredno tudi na kmetiško gospodarsko stanje, more prinesiti edinole socialno zavarovanje, zato moramo zastaviti za njegovo uvedbo vse sile.

Na beg poslov s kmetiške grude vpliva končno še ena važna okoliščina, namreč ta, da jim je v današnjih razmerah skoro nemogoče ustanoviti lastno družinsko življenje. Ženitev, oziroma možitev je naravna pravica vsakega zdravega odraslega človeka, ki je nima nihče pravice kratiti, zato je dolžnost družbe, da uredi socialne razmere tako, da se bo te pravice vsak lahko poslužil, torej tudi posel in dninarica. Ne smemo si pa seveda prikrivati, da je to v današnjih razmerah ena najtežje izvedljivih zahtev, toda z dobro voljo bi polagoma šlo tudi to. Zlasti velike kmetije, ki so tudi najbolj navezane na posle, bi jim morale nuditi možnost družinskega življenja, glede ostalih je pa dolžnost občin, da same grade male poselske domove z njivo, oziroma pomagajo v različnih oblikah poslom, da si jih zgrade, nakar bi zakonska ostala lahko še dalje v službi pri posameznih gospodarjih, če jima pa kaže, bi se pa preživljala poleti kot poljski delavec oziroma delavka, v zimskem času, ko ni dela na polju, bi se pa pečala s kako domačo obrtjo. Istočasno bi bilo pa seveda treba zakonito zavarovati kmetiške žene, dekline in delavke ter njih otroke pred izrabljanjem (n. pr. v zadnji dobi nosečnosti in neposredno po porodu, otrok se ne sme ovirati pri obiskovanju šole, prezgodaj ter preveč vpregati v delo itd). Sploh bi bilo tudi za kmetiške delavce in posle jako koristno uvesti posebne nadzornike dela, kakor jih imamo že za

obratno in industrijsko delavstvo, ki bi nadzorovali izpolnjevanje poselskega reda in drugih zakonitih socialnih uredb. Ob tej priliki moramo omeniti tudi vprašanje z a k u p a z e m l j e, ki je važno zlasti za oženjene poljske delavce. Tudi tu najupno potrebujemo modernih zakonskih določil, ki naj jamčijo zakupnikom za dolgoročne in neodpovedljive zakupe, za primerne cene, predprave pri nakupu, za primerna razsodišča pri sporih itd.

Da bomo pa čim prej prišli do vseh teh socialnih ustanov, ki bi bile v korist vsemu kmetiškemu stanu, je treba, da se potegnejo zanje tudi kmetiški posli in delavci sami. V to svrhu je potrebno, da začno misliti tudi oni na svojo s t a n o v s k o a l i s t r o k o v n o o r g a n i z a c i j o, ki naj bi zastopala in varovala njihove koristi napram gospodarjem, raznim socialnim ustanovam in oblastem. Taka organizacija bi morala biti pa že od prvega početka zasnovana na res zdravih načelih, kajti čim bi začela gojiti kako sovraštvo med delojemalcem in delodajalcem, kakor delajo pogosto nekatere delavske organizacije, bi rodilo to nedogledno škodo za ves kmetiški stan. Tudi ne smemo pozabiti, da je položaj kmetiškega posla in delavca popolnoma drugačen, nego od zemlje odtrganega tovarniškega delavca, ki svojega gospodarja navadno sploh ne pozna. Kmetiška vas je namreč zgrajena na popolnoma drugačnih medsebojnih odnošajih kot pa industrijsko mesto in njeno prospevanje je odvisno le od iskrenega medsebojnega sodelovanja, ne pa boja. Morda bi celo kazalo uvrstiti stanovsko zastopstvo poslov in kmetiških delavcev v okvir bodočih kmetijskih zbornic.

Po teh potih bi prišli polagoma do gospodarsko trdno stoječih samostojnih kmetov, do bajtarjev in kajzarjev, ki bi se lahko počeno preživljali od dela svojih rok in do zadovoljnih poslov in kmetiških delavcev, kar bi kmetiškemu življenju zopet vrnilo nekdanjo privlačno lepoto, vsemu kmetiškemu ljudstvu pa samozavest ter veselje do dela in do grude. Obnovljena bi bila zopet nekdanja s t a n o v s k a z a v e s t k m e t i š k e g a l j u d s t v a, ki bi je sedaj ne varilo skupno trpljenje, kakor za časa kmetiških puntov, temveč bi temeljila na višjih vidikih, na ljubezni do skupnega poklica, na prepričanju o lepoti in važnosti tega poklica, na globoki zavesti skupne usode z bližnjim in medsebojne odvisnosti. To bo vplivalo tudi na to, da pojenja pri nas ona nesrečna p r a v d a r s k a s t r a s t, ki je upropastila že toliko cvetočih domov in rodila toliko nesrečnega sovraštva med celimi rodovi.

Stanovska zavest je eden najvažnejših duhovnih temeljev vsakega stanu, zlasti pa kmetiškega, zato si moramo prizadevati, da to zavest razvijemo in poglobimo do čim največje mere. Razen že omenjenih sredstev prihajajo za gojitev stanovske zavesti in občestvene misli v poštev zlasti šola in p a d r u š t v a, ki so se v zadnjih desetletjih tudi pri nas po kmetih

jako razvila. Kakor povsod, je seveda treba tudi tukaj previdnosti, da ne rušijo najglobljega občestva človeške družbe, to je rodbine, s tem, da ji preveč odtegujejo očeta ali otroke. Če so vodena pametno, tedaj dopolnjujejo pri mladini družinsko vzgojo, ki je pri naši doraščajoči kmetiški mladini nezadostna, a odraslim donasajo velikih gospodarskih in duhovnih koristi, ker nudijo v neprisiljeni obliki koristen pouk in pošteno zabavo, ki ju je tudi kmetiški človek tako zelo potreben. Razen tega morajo gojiti ljubezen do zemlje, ljubezen do starih noš, običajev in do kmetiškega življenja sploh, kar dosežejo lahko s smotrenimi tozadevnimi prireditvami (predavanji, razstavami td.). Da bodo res v polni meri dosegla tudi zgoraj označeni namen, je pa treba dobro gledati na to, da se pritegne v društveno življenje kmetiško vas ali občino v vsoji celoti, torej poleg gospodarjev in njih otrok zlasti še posle in kmetiške delavce.

Velike duhovne važnosti so društva tudi za to, ker posredujejo v dobi, ko si išče fant žene in dekle moža pošteno znanje in poštene oblike medsebojnih stikov, kar preprečuje potem grešno ponočevanje ter njegove nasledke. Prav posebno nalogo imajo pa društva še v tem, da odvadijo kmetiško ljudstvo pijančevanja, ki je največja rak-rana našega naroda. Pred vojno je plačevala Kranjska vseh davkov 6 milj. K., a za alkohol je potrošila 30 milij. kron, l. 1923. je pa štela Slovenija 5893 gostilen (torej na vsakih 180 prebivalcev po eno), piva, vina in žganja popijemo letno za 450 milij. dinarjev, izguba zaslužka zaradi pijanosti znaša nad 400 milij. dinarjev in povzroča večino bolezni, grehov in zločinov. — Celo zakadili so v nekem kranjskem sodnem okraju že pred 50 leti še enkrat več, nego je znašal ves zemljiški davek. Alkohol razdira rodbine in kmetiške domove, uničuje duhovno, telesno in gospodarsko posameznike in ves narod, zato je treba uporabiti vsa sredstva, da zatremo pijančevanje. Nujno potrebujemo najstrožjih protialkoholnih zakonov in odredb od strani oblasti, a brez smotrene podpore tudi od strani občinskih odborov in raznih društev bo šlo jako težko. Društva morajo na eni strani s poukom odvrčati ljudstvo od pijančevanja, na drugi strani pa skrbeti, da bodeta dobila mladenič in mož v njem boljše, poštenejše in zdravejše razvedrilo, nego jim ga nudi gostilna. Vse obsodbe so pa vredna seveda ona društva, ki z raznimi »veselicami« sama gojijo pijančevanje, ki se le tako pogosto končuje še s pretepi in poboji. Tudi kmetiški človek potrebuje veselice, toda dandanes imamo že toliko najrazličnejših sredstev za pošteno razvedrilo, da se lahko vrše tudi najzabavnejše veselice brez pijančevanja.

Sploh morajo naša društva gledati tudi na to, da v nobeni obliki ne goje zapravljanja in nečimurne potrate, ki poganja tudi med kmetiškim ljudstvom take močne korenine, temveč jih morajo ravno obratno z vsem svojim delom in nastopanjem navajati k varčnosti in zmislu za varčevanje, ki

začenja pri nas izginjati, a je tako ogromnega gospodarskega gospodarskega in vzgojnega pomena ne samo za vsakega posameznika, temveč za ves kmetiški stan in sploh za ves narod.

\* \* \*

Tako smo se v kratkih potezah dotaknili vsaj najglavnejših točk, ki jih moramo izvesti, če hočemo rešiti naš kmetiški stan sedanjega propadanja ter ga dvigniti na zaželjeno in potrebno duhovno in gospodarsko višino. S tem bi ustvarili zopet trden, zdrav in zadovoljen kmetiški stan, ki tvori jedro našega naroda. Čeprav je Slovenija naseljena precej gосто, bi vendarle našel vsak naš človek še vedno lahko doma delo in jelo, dočim morajo danes tisoči leto za letom zapuščati družine in rodno zemljo ter iskati zaslužka v tujini. I z s e l j e v a n j e, ki je za nas že par desetletij tako pereče socialno vprašanje, bi vsaj za kmetiško ljudstvo sploh ne prihajalo v poštev, ker bi ga domovina lahko zaposlila in tudi prehranila. Slej ko prej moramo namreč imeti pred očmi globoko resnico, ki jo je povedal veliki družboslovec Vogelsang, ko je dejal, da lahko nadomestimo fabrikanta in veleposestnika (z delniškimi družbami, uradništvom itd.), nadomestiti kmeta je pa nemogoče, njegov propad potegne v propad ves narod.

---



## V.

### Kmet in ostali stanovi.

Stanovska zavest in čut za skupnost, o katerih smo ponovno govorili v prejšnjem poglavju, spadata k najvažnejšim duhovnim oporam kmetiškega ljudstva in sta zanj, kakor smo videli, tudi velikega gospodarskega pomena. Potrebno in umestno se mi zdi, da ob tej priliki poudarim, da moramo gojiti in usmeriti oba ta čuta v prave oblike in smeri, ker obstoja sicer tudi tu nevarnost, da zaideta na napačna pota in povzročita več škode nego koristi. Napačno razumevana stanovska zavest in čut za skupnost se namreč prav lahko razvijeta v stanovsko zagrizenost in sebičnost, ki se izražata v preziranju in sovraštvu do drugih stanov.

Res je, da je kmetiški stan pri nas najštevilnejši in najvažnejši, zaradi česar tvori jedro slovenskega naroda in bi moral tvoriti tudi središče vsega javnega skrbstva, toda prav tako je tudi res, da kmetiški stan ni ne edini, ne edino pravični in ne edino koristni. Iz tega jasno sledi, da se je pri skrbstvu za kmetiške koristi treba ozirati tudi na upravičene potrebe in zahteve drugih stanov.

Naš povprečni kmetiški človek vidi doma na vasi kovača, ki se poti ves dan ob nakovalu, vidi čevljarja, ki ves dan sključen vleče na svojem stolčku dreto itd. ter jim za silo še prizna nekako enakopravnost in upravičenost do življenja, postrani pa že gleda delavca, ki odkoraka vsako jutro v bližnje mesto v tovarno ter se na večer zopet vrne, a proti mestnemu človeku, ki zaide nekoliko lepše napravljen v nedeljo popoldne v vas na izprehod, pa čuti že nekak odpor ter ga smatra pogosto za navadnega — postopača in zajedalca, ki na njegove stroške dobro živi, dočim se mora on ubijati ves dan s težkim delom.

To naziranje je zmotno, krivično in škodljivo. V starih časih, ko je bilo življenje še na najprvotnejših stopnjah in je vsaka družina zadostovala sama sebi, tudi res ni bilo nobenih stanov, temveč so vsi enako delali in živeli. Čim se je pa število ljudi pomnožilo in se je začel boj za najrodovitnejše pokrajine, so si posamezni rodovi že morali voliti starešine, ki so razsojevali v pravadah in vojvode, ki so poveljevali rodu v boju s sosednimi rodovi, če so se hoteli polastiti njihove zemlje. In čim bolj se je življenje razvijalo, tem bolj so se sami od sebe porajali tudi posebni poklici in stanovi, ker posameznik ni več zmagal vsega sam, oziroma mu je bolj kazalo, da se je omejil

na pridelovanje ali izdelovanje le nekaterih stvari, druge potrebščine je pa potem kupil ali ponujal za razne pridelke ali izdelke, ki jih je imel preveč. Z razvojem in napredkom časa se vrši torej delitev dela. Časih si je pridelal in izdelal naš kmet obleko in skoro vse orodje sam, toda razne iznajdbe so omogočile hitrejše, boljše in cenejše izdelovanje teh potrebščin v tovarnah, zato je kmet raje opustil njih izdelovanje doma, se bolj posvetil drugim poslom, te potrebščine pa je začel kupovati, ker so mu bile cenejše in pogosto mnogo boljše (n. pr. orodje), nego doma izdelane. Za tako delitev dela so potrebni najrazličnejši poklici in stanovi, potrebni so poklici, ki urejajo medsebojne odnose teh stanov, poklici, ki poučujejo posamezne stanove o različnih, njim potrebnih vednostih, poklici, ki skrbе za dobavo in izmenjavo raznih potrebščin med posameznimi kraji itd. itd. Skratka: razvoj človeškega napredka je povzročil in še vedno povzroča neprestano delitev in izpopolnjevanje dela in naravna posledica tega so seveda tudi različni poklici v človeški družbi. Res je, da so nekateri poklici manj potrebni (n. pr. razni prekupci, izdelovalci nepotrebnega lepoticja, gostilničarji itd.) in da bi se s pametno preuredbo sedanjega družabnega in gospodarskega reda dalo število pripadnikov mnogih poklicev vsaj izdatno zmanjšati (n. pr. vojakov, trgovcev i. dr.), toda v splošnem je prastara pripovedka, ki primerja človeško družbo in posamezne njene stanove s človeškim telesom in njegovimi udi, danes še mnogo bolj resnično, nego je bila pred 2000 leti, ko jo je modri Rimljan pripovedoval nezadovolj- nežem, ki so se uprli »gospodi«. Dovolj je, da pomislimo na posledice, ki bi nastale, če bi n. pr. obzidali kmetiško vas z njenimi polji vred ter jo tako popolnoma ločili od vsega ostalega sveta. V nekaj mesecih bi zmanjkalo najnujnejših potrebščin in sila bi vaščane pritirala, da bi ne izdolbli v obzidje le nekaj vrat, temveč bi ga podrli do tal. In isto velja seveda tudi za mesta ter industrijske kraje, kajti čim bolj življenje napreduje, tem bolj se prepletajo tudi vezi, ki vežejo posamezne kraje in poklice med seboj, tem bolj postaja vsak človek navezan in odvisen od svojega bližnjega.

Človeška družba je torej velika celota, velika družina, v kateri vršijo posamezni njeni udje različne posle, toda po načelu: vsi za vsakega in vsak za vse. Dokler delajo vsi člani družine v složni medsebojni ljubezni in nesebično za skupni blagor družine, dotlej uspeva gospodarstvo in z njim vred vsi udje družine, kakor hitro se pa pojavi med njimi sovraštvo in gleda vsak le na to, kako bi naprtil čim več svojega dela drugemu, a porabil čim več dohodkov iz skupnega gospodarstva, začne to vidno propadati, kar škoduje vsem posameznim članom družine. Natančno tako je tudi v vsej človeški družbi. Tudi ta je le velika družina, katere udje so različni stanovi, blaginja vseh je pa odvisna od složnega, vzajemnega ali solidarnega prizadevanja in sodelovanja vseh. Uspešno sožitje posameznih

stanov torej ne sme biti zgrajeno na sebičnosti in medsebojnim boju, temveč na zavesti s o l i d a r i z m a , ta pa na večnih načelih krščanske ljubezni in pravičnosti.

Če se gode danes posameznim stanovom večje ali manjše krivice, če si en stan z najtršim delom ne more prislužiti niti človeku primerne preživljanja, dočim vživa drugi z malenkostnim trudom vse ugodnosti in vse razkošje modernega življenja, tedaj teh razmer ne bomo izboljšali s sovražnim medsebojnim bojem posameznih slojev, kakršnega oznanjajo in gojijo n. pr. one skupine, ki ne priznavajo krščanskih načel, temveč le z boljšo in pravičnejšo ureditvijo današnje človeške družbe, s postavami, ki bodo pravičnejše urejale medsebojne odnošaje v družbi, ki bodo zadostno varovale šibke sloje in ustanove pred sebičnim izkoriščanjem od strani močnejših. Sedanji družabni odnošaji so povečini plod liberalizma, ki je poudarjal le neomejene pravice posameznika ne glede na bližnjega, a kot odpor proti temu zmotnemu naziranju se je v moderni dobi pojavil socializem, ki zameta sploh vsako svobodo človeškega bitja ter poudarja le pomen in koristi družbe kot celote. Oba nauka sta zmotna, ker poudarja vsak le na eno plat, zanikuje pa drugo. Prvi je že pokazal svoje škodljive posledice in deloma tudi že drugi (n. pr. v Rusiji), zato je potrebno, da zgradimo človeško družbo na načela, ki varujejo na eni strani svobodo posameznika, a gledajo na drugi strani v enaki meri tudi na koristi celokupnosti, kakor nas lepo in jasno uče večnoveljavni krščanski nauki.

Da se tudi v okviru te razprave nismo mogli ogniti temu razmotrivanju, leži vzrok v globokem prepričanju, da rešitve raznih stanovskih vprašanj ne odločujejo zgolj gospodarski, temveč tudi нравni činitelji. Kjer ne vodijo vsega življenja zdrava npravna načela, tam ostanejo tudi najboljše gospodarske reforme brez trajnega uspeha. Razen tega se nam je zdelo potrebno poudariti vse to tudi iz zgolj praktičnih razlogov, da izpodbijemo nekak odpor, ki ga naše kmetiško ljudstvo podzavestno čuti napram industriji in industrijskemu delavstvu, ki postajata v novejši dobi tudi v slovenskem narodu vedno pomembnejša gospodarska in socialna činitelja.

Moderni napredek je povzročil strojno in tovarniško izdelovanje nešteti h nujnih potrebščin in za kar nimamo tvornic doma, moramo pač kupovati od tujih. To povzroča seveda stalen odtok narodnega imetja v tujino. Glede na to je več kot samo ob sebi umevno, da moramo stremeti za tem, da izdelamo čim največ svojih potrebščin doma in tako čim najbolj zmanjšamo odtok našega imetja v tujino. I n d u s t r i j a narodom torej ni v škodo, temveč v jako veliko gospodarsko korist.

Pri nas v Sloveniji je pa industrija zlasti za kmetiški stan še prav posebnega pomena. Že danes imamo v Sloveniji nešteto bajtarjev, katerim obdeluje družina tisti košček zemlje, ki ga posedujejo, sami pa hodijo v bližnjo tovarno ali rudnik, kjer si

prislužijo za ono, česar doma ne pridelajo. Za velik del našega podeželskega ljudstva je zato že danes težko reči, ali naj ga prištevamo h kmetiškemu stanu, ali k industrijskemu delavstvu, iz česar je tudi razvidno, kako tesno je industrija že danes spojena z našim kmetiškim ljudstvom.

Razna izboljšanja kmetijstva, o katerih smo govorili spredaj, zahtevajo dolgoletnega dela, a Slovenija je že danes naseljena tako gosto, da je nemogoče misliti na to, da bi našel vsak kmetiški človek delo in jelo na rodni grudi. Poslov in poljedelskih delavcev bo potreboval naš kmet več šele sčasoma, ko si preuredi gospodarstvo v spredaj opisanem zmislu in ko jih bo mogel tudi plačati, dočim potrebujejo otroci bajtarjev in malih kmetov dela in zaslužka takoj. Nastaja torej vprašanje, kako zaposliti in preživeti te znatne množice našega naroda, ki ne najdejo dovolj kruha na grudi? Odgovor na to vprašanje je en sam, namreč zaposliti jih drugod in to v obrti in industriji.<sup>1</sup>

V prejšnjih časih se je reševalo to vprašanje samo po sebi in precej enostavno. Kdor se ni mogel preživljati od svojih par zaplat zemlje in svoje domače obrti, je povezal culico in odšel z odraslim sinom v alpske, vestfalske ali ameriške rudnike, odkoder je pošiljal domov prihranke, da je plačala žena dolgove, popravila bajto in kupila kravo, ko se je izgaral, je pa prišel domov umret, dočim se je izgubil sin v tujem morju. Tako je šlo že par desetletij pred vojno, deset in deset tisoči so odhajali leto za letom na tuje, vračale so se pa komaj stotine, a še ti telesno bolj ali manj izčrpani. Ne glede na to, da so bile te razmere jako nezdrave, ker so občutno slabile narodno moč, je danes položaj še ta, da so gospodarske krize, ki pretresajo ves svet, našim ljudem tudi zaprle pot v tujino. Ponekod so jim vrata sploh zaprta (n. pr. v Ameriko), drugod je pa upanje na zaslužek najmanjše. Iz tega je že razvidno, da je ustvaritev močne obrti in industrije, ki bi zaposlili one množice, ki jih ne more preživeti gruda, vprav življenjsko vprašanje tudi za naš malokmetiški stan in nikakor ne zgolj zadeva kapitalistov in gospode, kar le pogosto čujemo od ljudi, ki ne vidijo za ped pred nosom. Industrija je pa v korist tudi večjim kmetom, ker jim pripomore do boljšega vnovčenja njih pridelkov ter ugodnejšega nabavljanja raznih potrebščin.

Iz tega je jasno razvidno, da skrbstvo za napredek našega kmetijstva nikakor ne sme iti na račun naše industrije, temveč je treba vzporedno posvečati tudi njenemu uspevanju čim največjo pažnjo. Razen tega nam pa ravno to razmotrivanje zopet kaže globoko medsebojno odvisnost posameznih stanov, čeprav se koristi enega in drugega trenutno časih križajo. Seveda pa

<sup>1</sup> Skrbstvo za brezposelne je pri nas skrajno zanemarjeno. Imamo le nekaj malega izseljeniškega skrbstva ter jako nesmotreno in skromno denarno podpiranje brezposelnih, ki bi ga bilo treba vsekakor zamenjati z zavarovanjem za slučaj brezposelnosti, ker je sedanje podpiranje skoro — potrata denarja.

da je krepek kmetiški stan na drugi strani tudi industriji živahen notranji trg, ki je zanjo mnogo večje vrednosti nego zunanji.

Enako, kakor na uspevanju industrije, je posredno ali neposredno prizadet kmet tudi na prospevanju vseh drugih delovnih stanov, dočim bi nedelovni, s primernimi in potrebnimi preuredbami današnjega družabnega reda izginili polagoma sami od sebe. Rek, ki ga tako rad uporablja naš kmet: »Kdor ne dela, naj tudi ne je«, je namreč popolnoma pravilen, le zavedati bi se moral zraven, da je moderni napredek človeštva razdelil delo v najrazličnejše panoge: kmet se poti na polju, delavec se muči v tovarni, uradnik se trudi v pisarni, učenjak razglablja sredi svojih knjig in drugih pripomočkov, vsi za vsakega in vsak za vse. Delo je dolžnost vsakega zdravega človeka, zato nova družba zajedalcev in postopačev ne bo smela trpeti v svoji sredi. Naj ima delo kakršnokoli obliko, vsako je častno, potrebno in koristno, vsako je pa tudi bolj ali manj trdo, kar je pa napovedal že Bog našim prvim staršem v raju, rekoč Adamu: »V potu svojega obraza si boš služil kruh.«

Naš kmet se je potil doslej mnogo, jako mnogo, a kljub temu je prideloval komaj skorje. Vzroke te žalostne njegove usode in pota ter sredstva, s katerimi bi došel tudi do obljubljenega mu kruha, sem skušal očrtati v pričujoči razpravi. Če ga bo imel on, ga bo imel z njim ves narod, saj ima slovensko narodno telo v temu, stoletja zvestemu varuhu slovenske zemlje in slovenske besede svoje korenine.

---

## LITERATURA.

Pri sestavljanju te razprave sem uporabljal naslednja dela:

- Abditus: Problemi malega naroda. Ljubljana, 1918.  
Apih J.: Naš cesar. Celovec, 1898.  
Bauer O.: Sozialdemokratische Agrarpolitik. Wien, 1926.  
Belec Iv.: Kmetom v pomoč. Ljubljana, 1885.  
Berichte über Landwirtschaft. Zeitschrift für Agrarpolitik und internat. Landwirtschaft. Berlin.  
Brezigar M.: Osnutek slov. nar. gospodarstva. Celje, 1918.  
Erjavec Fr.: Socialno vprašanje našega kmetijskega stanu. »Socialna Misel«, 1925.  
Erjavec Fr.: Za staro pravdo. Ljubljana, 1920.  
Hechenblaikner M.: Unsere Landwirtschaftspolitik nach dem Kriege. Innsbruck, 1918.  
Hribar A.: Agrarna reforma. Zagreb, 1924.  
Ivšič M.: Les problèmes agraires en Yougoslavie. Paris, 1926.  
Jovan J.: Domači obrti na Kranjskem. »Dom in svet«, 1903.  
Kern F.: Die Hebung der landwirtsch. Produktion in Österreich. Wien.  
Krek J.: Črne bukve kmečkega stanu. Ljubljana, 1895.  
Krek J.: Starosno zavarovanje kmečkega ljudstva. Ljubljana, 1909.  
Krek J.: Dejanja govore. Ljubljana, 1913.  
Lenarčič J.: Misli o agrarni reformi u Sloveniji. Ljubljana, 1921.  
Mosdorfer B.: Bauernstand und Staat. Graz, 1917.  
Pirc G.: Kmetijske razmere na Kranjskem. Ljubljana, 1902.  
Poljoprivredni Glasnik: Slovenačka sveska. Novi sad, 1926.  
Praktische Agrarpolitik. Wien, 1926.  
Prepeluh A.: V boju za zemljo in državo. Ljubljana, 1928.  
Schiff W.: Die großen Agrarreformen seit dem Kriege. Wien, 1926.  
Schiff W.: Österreichs Agrarpolitik seit der Grundentlastung. Tübingen, 1898.  
Spiller-Muys Fr.: Planinski in sorodni agrarni zakoni in uredbe. Ljubljana, 1926.  
Spiller-Muys Fr.: Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Ljubljana, 1926.  
Spiller-Muys Fr.: Rokopisi raznih objavljenih in še neobjavljenih člankov.  
Spiller-Muys Fr.: Agrarna vprašanja v Sloveniji. Ljubljana, 1924.  
Šivic A.: Lovstvo v Sloveniji. Ljubljana, 1924.  
Šivic A.: Gozdarstvo v ljubljanski oblasti. Ljubljana, 1928.  
Poročila o slovenskih katoliških shodih.  
Poročila Delavske zbornice za Slovenijo.  
Ušeničnik A.: Sociologija. Ljubljana, 1909.  
Ušeničnik A.: Socialno vprašanje. Ljubljana, 1925.  
Ušeničnik A.: Socialna ekonomija. Ljubljana, 1926.  
Varga Iv.: Nekoliko novijih podataka o slov. zemljoradu, zadrugarstvu. Beograd, 1927.  
Vošnjak J.: Poročilo o kmetijski enketi. Ljubljana, 1884.  
Zeßner-Spitberger: Einführung in die Landarbeiterfrage. Wien, 1920.  
Mnogo gradiva sem tekom let nabral tudi iz dnevnega in kmetijskega strokovnega časopisa ter raznih domačih in tujih revij.

# KAZALO.

Predgovor . . . . .	3
I. Slovenski kmet v preteklosti . . . . .	5
II. Današnje stanje slov. kmetijstva . . . . .	12
1. Posestne razmere . . . . .	13
2. Poljedelstvo . . . . .	14
3. Živinoreja . . . . .	22
4. Gozdarstvo . . . . .	28
III. Vzroki in posledice krize našega kmetijstva . . . . .	31
1. Pomanjkanje zemlje in nje kakovost . . . . .	31
2. Zastarelo kmetovanje . . . . .	33
3. Slaba gospodarska politika in zakonodaja . . . . .	38
4. Posledice krize slovenskega kmetijstva . . . . .	48
IV. Na nova pota . . . . .	51
1. Posestne reforme . . . . .	51
2. Umno kmetovanje . . . . .	59
3. Gospodarska politika . . . . .	68
4. Samopomoč . . . . .	84
5. Socialne reforme . . . . .	94
V. Kmet in ostali stanovni . . . . .	103
Literatura . . . . .	108









147  
R. 1017 21CA  
P. 1017



K M

D 2744



9551249

COBISS

## **Od istega pisatelja so izšla tudi, v knjižni izdaji naslednja dela:**

- Naša Istra.** V Ljubljani, 1919.
- Za staro pravdo.** V Ljubljani, 1920.
- Fran Levstik,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1921.
- Fran Erjavec,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1921.
- Matija Valjavec,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1922.
- Srbske narodne pripovedke.** V Ljubljani, 1922.
- Наша Истра.** Скопље, 1922.
- Josip Stritar,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1923.
- Simon Jenko,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1923.
- Kitajske narodne pripovedke.** V Ljubljani, 1923.
- Slovenci.** V Ljubljani, 1923.
- Zgodovina socializma v Srbiji.** V Ljubljani, 1923.
- A. M. Slomšek,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1924.
- Janko Kersnik,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1924.
- Slovinci.** V Prostějove, 1924.
- Afriške narodne pripovedke.** V Ljubljani, 1924.
- Brezposelnost in problemi skrbstva za brezposelne.** V Ljubljani, 1924.
- Starejše pesnice in pisateljice,** izbrani spisi za mladino. V Ljubljani, 1926.
- Ob 60 letnici B. Potočnikove čitalnice v Št. Vidu nad Ljubljano.** V Ljubljani, 1926.
- Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem.** V Ljubljani, 1928.
- Kmetiško vprašanje v Sloveniji.** V Ljubljani, 1928.